

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Kaisa-Maria Kubpart

KOHTUTE OTSUSTUSVABADUSE PIIRANGUD KARISTAMISEL

Magistritöö

Juhendaja
PhD Anneli Soo

Tartu

2021

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. Karistamise piirangud kui ettekirjutused kohtule	8
1.1. Seadusandja pädevus kehtestada kohtutele eeskirjad	11
1.2. Kohtute sõltumatus	18
2. Seadusandja kehtestatud ettekirjutused ning nende põhjendatus	28
2.1. Sanktsiooniraamide tõstmine korduvuse puhul	28
2.2. Tingimisi vabastamise keeld	34
2.3. Muud ettekirjutused kohtutele	48
2.3.1. Karistuse kergendamine eluaegse vangistuse korral	48
2.3.2. Alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise – karistusest vabastamine	50
2.3.3. Inimsuse ja rahvusvahelise julgeoleku vastaste süütegude süüteo koosseisude karistusraamide suurendamine	52
2.3.4. Alaealisena väärteo toimepannud isikule mõistetava aresti maksimaalse pikkuse vähendamine	57
KOKKUVÕTE	60
JUDICIAL DISCRETION IN PUNISHING	64
SUMMARY	64
KASUTATUD ALLIKAD	67
Kasutatud kirjandus	67
Kasutatud kohtupraktika	69
Kasutatud õigusaktid	70
Muud allikad	72

SISSEJUHATUS

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 146 kohaselt mõistab õigust ainult kohus. Kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega. „Õigust mõistab ainult kohus“ tähendab, et lõppastmes otsustab vaidlusküsimuse kohus. Mõnel juhul on seadusega ette nähtud võimalus kohtueelseks vaidemenetluseks, küll aga võib ka nende isikute või organite otsuseid vaidlustada kohtus.¹ Muutes sanktsioone ja kohandades olemasolevaid karistusraame, annab seadusandja kohtunikule ette määrad ja piirangud, millest lähtudes tuleb kohtunikul õigust ehk karistust mõista ning tekib õigustatud küsimus, kas seeläbi on demokraatlikus Eesti Vabariigis tagatud põhiseadusest tulenev õigusriigile omane põhimõte, et õigust mõistab ainult kohus. 6. juunil 2001 vastu võetud ja 1. septembril 2002 jõustunud karistusseadustikku (edaspidi KarS) on käesoleva magistritöö kirjutamise aja seisuga muudetud 122 korral², sealhulgas on seadusandja kehtestanud ja kohandanud ettekirjutusi, mis piiravad kohtute otsustusvabadust. Seadusandja on varasemaid karistumäärasid ja karistamise piiranguid kohandanud, piiritledes kas kitsamalt või laiemalt konkreetsete süütegude võimalikke sanktsioone ning seda, millist sanktsiooni konkreetse süüteo eest kohtutel on võimalik mõista ning millistel tingimustel karistusest vabastada.

Põhiseaduse § 146, mis reserveerib õigusemõistmise kui riigi ühe tuumikfunktsiooni teostamise õiguse ainult sõltumatule kohtule, väljendab riigivõimu kolmikjaotust – seadusandlik, täidesaatev ja kohtuvõim – ning on tihedalt seotud võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõttega.³ Demokraatliku õigusriigi põhimõtete kohaselt on kohus seega ainsa institutsioonina pädev otsustama, millist sanktsiooni isikule konkreetse süüteo eest mõista ja millistel tingimustel isikut karistusest vabastada. Seadusandja, muutes olemasolevaid ettekirjutusi, näeb muudatustega kohtule ette teatud rangema või vabama raamistiku, mille diskretsioonipiiridesse kohus peab jääma ning mida järgima.⁴ Karistusõiguse koht riigis ja ühiskonnas on aga seotud riigi karistusvolitusega kui riigivõimu ühe osana.⁵ Karistusõiguslike ettekirjutuste kehtestamine on seadusandja ainupädevuses ja süüteo vastava karistuse ja karistusest vabastamise tingimuste määratlemisel on seadusandjal suur otsustamisvabadus. Karistumäärad põhinevad ühiskonnas omaksvõetud väärtushinnangutel, mille väljendamiseks on pädev seadusandlik võim. Samuti on parlamendil sel viisil võimalik kujundada riigi karistuspoliitikat ja mõjutada kuritegelikku käitumist. Võimude lahususe põhimõttest tuleneb,

¹ Laidvee, J.; Saarmets, V. PSK § 146/5. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: Juura 2020.

² Karistusseadustik. - RT I, 03.03.2021, 3.

³ Laidvee, J.; Saarmets, V. PSK § 146/1. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: Juura 2020.

⁴ RKPJKo 3-4-1-13-15, p 41.

⁵ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003. Lk 52.

et kohtud ei saa seadusandja asemel abstraktsetest karistuspoliitilistest eesmärkidest lähtudes asuda ise sanktsioonisüsteemi kujundama.⁶ Seadusandja on seega kohaldatavate sanktsioonide muutmisel ja olemasolevate karistusraamade piiritlemisel seotud karistamise üldeesmärkide, olemusega ning õigusteooriast tulenevate piirangutega. Seega ei ole seadusandjal nii-öelda lõpmata pädevust kohtute diskretsiooni piirata ning kohtute otsustusvabadusse sekkuda, küll aga ei ole sellised piirangud olemasolevas erialakirjanduses ega õiguspraktikas üheselt määratletud. Riigikohtu praktikas on küll rõhutatud, et karistusraamade loomine on seadusandja ainupädevuses⁷, kuid õigusallikates ei ole täiendavalt analüüsitud juba loodud karistamise piirangute muutmist ja sellisele otsustusele kaasnevaid nõudeid. Seadusandja tegevusele olemasolevate karistamise piirangute kohandamisel ning seeläbi kohtute otsustusvabaduse piiramisele laienevad samuti nõuded ja piirangud, mis on eelduslikult analoogsed üldistele karistusraamade kehtestamisele sõnastatud piirangute ja nõuetega ning mida seadusandja on pidanud varasemalt KarS-i karistamise piiranguid seades ning olemasolevaid kohandades järgima. Üldiselt seadusloomet reguleerib küll hea õigusloome ja normitehnika eeskiri⁸ (edaspidi HÕNTE), kuid HÕNTE ei sedasta erisusi karistamise piirangute kehtestamisele. Kuivõrd karistamise piirangute kehtestamine hõlmab endas kõige intensiivsemat isiku põhiõiguste ja -vabaduste piiramist, jääb autori hinnangul puudulikuks ka HÕNTE § 5, mille järgi seaduseelnõusse kavandatavad isiku õiguste ja vabaduste piirangud peavad olema asjakohased ja proportsionaalsed eesmärgiga, mida seaduseelnõu avalikes huvides taotleb.

Oktoobrist 2019 kuni oktoobrini 2020 läbi viidud uuringu tulemus, milles küsiti kannatanute hinnangut kohtute tööle, oli järgmine⁹:

Jäi rahule – 19%;

Ei jäänud rahule – 81%;

Ei oska öelda – 0%.

Sellest võib järeldada, et kuigi seadusandja on karistusseadustikus viinud läbi hulgaliselt kohtute otsustusvabadust piiravaid muudatusi, ei nähtu selliste muudatuste põhjendatus ja õigustatus tingimata ühiskonnas. Õigusriikliku karistusõiguse ülesanded elu, tervise, vabaduse või omandi puutumatusel kaitsel osutuvad ebapiisavateks, kui sotsiaalriiklikult püstitatud eesmärgid nõuavad elanike sotsiaalsete garantiide, samuti majandustegevuse rangemat

⁶ RKPJKo 3-4-1-13-15, p 41.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri. - RT I, 29.12.2011, 228.

⁹ Tammiste, B. Kuriteos kannatanute tagasiside. Justiitsministeerium, 2020. Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuriteos_kannatanute_tagasiside_2020_aasta_ulevaade.pdf. 27.02.2021.

regulatsiooni, näiteks vastavaid sätteid karistusseadustiku eriosasse, aga ka seadusandlike meetmeid ohvrikaitse tõhustamiseks.¹⁰ Ühiskonna suhtumine karistamisse on eelduslikult subjektiivsem, emotsionaalsem ja mitte niivõrd kaalutletud ja objektiivne, kui see on kohtute puhul, kuid kui seadusandja kitsendab kohtute diskretsiooni liigselt, kaob ka kohtunikel vastav kaalutusvõimalus. Kohtud lähtuvad õigusemõistmises seadusandja sätestatud diskretsioonipiirangutest, mistõttu on rahulolu kohtute tööga ning saadava lahendiga olulises seoses piirangute ja ettekirjutustega, millest kohus oma töös peab lähtuma. Kui seadusandja kohtule diskretsiooniruumi ei jäta, ahendab see kohtu otsustamise ruumi ja kohus peab tegema otsuse, millega ta pole põhimõtteliselt nõus. See ei ole enam aus ja õiglane kohtupidamine ja see ei ole õiglane kohtuotsus.¹¹ Seetõttu on käesoleva magistr töö teema aktuaalne ning on oluline analüüsida, kuidas on seadusandja kohtute otsustusvabadust kitsendanud ning kas sellised piirangud on olnud põhjendatud ja proportsionaalsed. Kuna järgmisel kümnendil asjakohase Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030 eelnõu üheks eesmärgiks on kannatanukeskne kriminaalmenetlus ning kuriteohvrite kaitse, süüteomenetluse sihiks on õigusrikkumisele eelnenud olukorra ja ohvri turvatunde taastamine ning kahju heastamine - ning nagu nähtub kannatanute tagasisidest, ei ole senini suurem enamus kannatanutest kohtute tööga rahul - on oluline, et seadusandja tegevus oleks seadusloomes ja kohtute diskretsiooni piiramisel ka edaspidi kooskõlas õigusteooriast tulenevate nõuetega ning et kriminaalkohtumenetlus, sealjuures tehtav kohtuotsus, oleks aus ja õiglane. On selge, et muudatused KarS-is ning sealjuures karistamise piirangutes toimuvad ka edasises tulevikus, mistõttu on seadusandja tegevusele esitatavate nõuete asjakohasus ja järgimine oluline määramata ajaks, mitte üksnes aastani 2030.

Selliste nõuete kaardistamiseks ja karistamise piirangute mõju hindamiseks kohtute sõltumatusele analüüsib autor käesolevas magistr töö nii Eesti kui võõrkeelset erialakirjandust ning kohtupraktikat, leidmaks karistamise piirangute seadmisele ning kohtute diskretsiooni piiramisele esitatavad nõuded, mida seadusandja selliste piirangute kehtestamisel peab järgima. Seega analüüsitakse käesoleva magistr töö esimeses peatükis, kas ja millised piirangud seab erialakirjandus kohtu diskretsiooni sekkuvate ettekirjutuste tegemisel, mida seadusandja peab kohtute otsustusvabadust piirates arvestama ja järgima. Autor käsitleb sealjuures lisaks karistusraamide seadmise kriminaalpoliitilist tausta ning demokraatliku õigusriigi põhimõtteid, millest nähtuvad eelduslikult üldised eesmärgid ning põhimõtted, millest seadusandja peab piirangute seadmisel lähtuma, et ühiskonnas oleks karistamise eesmärgid läbivalts tagatud ning

¹⁰ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003. Lk 52.

¹¹ Lass, L. Kohtud ja advokatuur on karistusseadustiku muudatuste suhtes kriitilised. ERR, 11.01.2017.

et muudatused väljendaksid ühiskonna hoiakuid ja seisukohti, et seadusandja tegevus ei muutuks voluntarismiks. Autor käsitleb läbivalt ka põhiõiguste tagamist seadusandja poolt kohtule ettekirjutuste tegemisel, millest nähtuvad eelduslikult täiendavad nii lisapiirangud ja -tingimused põhiõigustena, millega seadusandja peab kohtute diskretsiooni kitsendavate piirangute seadmisel arvestama ning milles ühiskonna ning karistamise piirangute sihtobjektide huvid eelduslikult vastanduvad. Esimese peatüki teises alapeatükis analüüsib autor seadusandja ettekirjutuste mõju kohtute diskretsioonile ja sõltumatusele ning kohtute võimalusi juba vastu võetud ettekirjutuste rakendamisel ja proportsionaalsuse hindamisel. Alapeatükis tuuakse välja seadusandja õiguskirjandusest tulenevatele nõuetele vastava tegevuse olulisus, kuivõrd ebaproportsionaalsed piirangud kohtutele mõjutavad oluliselt negatiivselt kogu õigusemõistmist. Töö esimese osa eesmärgiks on seega piiritleda nõuded, põhimõtted ning tingimused, millele seadusandja tegevus karistamise piirangute seadmisel peab vastama ning tuua välja nende järgimata jätmise võimalik mõju kohtute sõltumatusele.

Piiritledes seadusandja tegevusele esitatavad nõuded, saab autor magistritöö teises osas analüüsida seadusandja kehtestatud muudatusi karistusõiguse revisjonist alates, seega alates 01.01.2015 jõustunud muudatusi, millega seadusandja on kohtute otsustusvabadust piiranud ning nende sellistele nõuetele vastavust. Kuivõrd karistusõiguse revisjoniga ühtlustati oluliselt karistusseadustikku, oleks autori hinnangul varasemaid muudatusi analüüsida ebamõistlik. Magistritöö teises peatükis analüüsib autor peamiselt esimeses peatükis toodud karistamise piirangute põhjendatust sanktsiooniraamide tõstmisel korduvuse puhul ning tingimisi vabastamise keelul, kuivõrd viimati nimetatud piirangud on autori hinnangul olnud kõige intensiivsemalt kohtute diskretsiooni ning sihtisikute põhiõigusi- ja vabadusi piiravad. Täiendavalt analüüsib autor teises peatükis konkreetsete süütegude või süüteoliikide toimepanijate karistamisele kehtestatud piiranguid. Magistritöö teises osas uurib autor kehtestatud karistamise piirangutega seotud seaduseelnõu dokumentatsiooni, sh seaduseelnõusid ning seaduseelnõude seletuskirjasid, ning muid materjale, millega kontrollida seadusandja tegevuse vastavust erialakirjandusest ja kohtupraktikast tulenevatele esimeses peatükis uuritud eeskirjadele. Seeläbi leiab autor vastuse küsimusele, kas seadusandja on oma tegevuses kohtute otsustusvabaduse piiramisel alates 01.01.2015 tegutsenud demokraatlikule õigusriigile kohastele nõuetele ja piirangutele vastavalt ning kas kohandatud karistamise piirangud on olnud põhjendatud ning ühiskonna huvides vajalikud.

Käesolev magistritöö on õigusdogmaatilist laadi. Magistritöö esimene osa põhineb eelkõige andmekogumismeetodil, milles autor kogub erialakirjandusest ning kohtupraktikast lähteandmeid, millistele vastavust seadusandja tegevust autor töö teises osas analüüsib.

Magistritöö teine osa põhineb eelkõige karistusseadustikul ning selle seadusloome dokumentatsiooni kvalitatiivsel analüüsil.

Märksõnad: karistusõigus, karistused, sanktsioonid, õigusloome, kriminaalpoliitika.

1. Karistamise piirangud kui ettekirjutused kohtule

Kriminaalpoliitika ülesanne üldiselt on tuvastada ja määratleda käitumisvariandid, mis on vaadeldavad karistusõiguslikult relevantsete sotsiaalsete konfliktidena, samuti määrata ära riikliku sekkumise liik ja piirid. Vahendeid kriminaalpoliitika teostamiseks võib käsitleda etappide kaupa vastavalt sellele, millised kuritegevuse kontrolli subjektid tegevusse on astunud või vaadelda ka kitsamalt kui seadusandja tegevust vastavate lahenduste toomisel. Esimesel juhul rakendavad formaalse sotsiaalkontrolli subjektid oma tegevuses teadusliku ja praktilise kriminaalpoliitika vahendeid, teisel juhul on tegemist seadusandja otsustustega, milline sotsiaalne norm vajab karistusõiguslikku kaitset ning missugune see peab olema. Kriminaalpoliitika rakendamisel on määrav seadusandja otsus ühest või teisest hälbivast käitumisest tingitud konflikti töötlemise formaliseerimisel, sh sanktsioonide ja sanktsioonipiiride määramine.¹² Karistusõiguse aluseks olevad väärtused pole mitte niivõrd teaduslikult määratletavad ja põhjendatavad teoreetilised konstruktsioonid, kuivõrd ühiskonnas ja riigis omaksvõetud konventsioonid ja kokkulepped. Selline väärtussüsteem kujutab endast alust, millele peavad vastama seadusandja konkreetsed kriminaalpoliitilised ja karistusõiguslikud lahendused. Karistusõiguse põhimõtete all tuleb seega mõista üldisest kriminaalpoliitilisest taustast tulenevaid pidepunkte konkreetsete karistusõiguslike küsimuste lahendamiseks. Eelkõige peavad selliselt määratletud lähtekohad tagama karistusõiguslike lahenduste jäämise kindlate õigusriigist tulenevate nõuete juurde ning karistusõiguslikud põhimõtted peavad kindlustama ühe või teise karistusteoreetilise mudeli vastavuse õigusriiklikele nõuetele.¹³

Eestis on kriminaalpoliitika pikaajalised eesmärgid määratud Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika arengusuundadega.¹⁴ Karistuse eesmärgid näitavad ära need suunad, kuidas riigi karistusvõim realiseerub ning milleks riik karistusvõimu rakendab.¹⁵ „Kriminaalpoliitika põhialused“ on visioonidokument, mis kehtib kuni 2030. aastani ja aitab riigikogul suunata Vabariigi Valitsuse kriminaalpoliitilisi otsuseid.¹⁶ Õigusloomepoliitika põhialustega on kokku lepitud Eesti Vabariigi õigusloomepoliitika pikaajalises visioonis ning üldistes suundades, mille alusel järgmise kümme aasta jooksul koostatakse seaduseelnõusid, arendatakse

¹² Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003. Lk-d 196-197.

¹³ *Ibidem*. Lk 53.

¹⁴ Justiitsministeeriumi veebilehekülj. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/et/kriminaalpoliitika-arengusuunad>. 02.01.2021.

¹⁵ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003. Lk 143.

¹⁶ Justiitsministeeriumi veebilehekülj. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/et/kriminaalpoliitika-arengusuunad>. 02.01.2021.

õiguskeelt ja korraldatakse õigusloomet. Poliitikasuundade selge sõnastamine ja jõustamine on oluline ka huvirühmadele ja ühiskonnale laiemalt, et tagada õigusloomepoliitika ettenähtavus ja avatus.¹⁷ Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030 eelnõu üheks eesmärgiks on kannatanukeskne kriminaalmenetlus ning kuriteoohvrite kaitse, süüteo menetluse sihiks on õigusrikkumisele eelnenud olukorra ja ohvri turvatunde taastamine ning kahju heastamine ehk kriminaalpoliitika edasises fookuses on taastav õigus.¹⁸ Siinkohal on oluline õiguspoliitilise adekvaatsuse nõue, mis tähendab, et kriminaliseerimise peab üldiselt sealjuures vastama riigi õigus- ja kriminaalpoliitilistele suundadele.¹⁹ Seega saab igakordselt seadusandja tegevuses hinnata, kas nimetatud tegevus on seotud parasjagu kriminaalpoliitika peamiste eesmärkidega ning seda eriti süütegude puhul, kus seadusandja on oluliselt varasemalt kehtivaid piiranguid ning seeläbi kohtute otsustusvabadust kitsendanud. Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030

Kriminaalpoliitika on igakordselt seotud ühiskonna sotsiaalkontrolli ja sotsiaalse regulatsiooni problemaatikaga üldiselt, püüdes mh vastata küsimusele, kas kasvav kuritegevus näitab ühiskonna eetilist laostumist ja allakäiku või on see signaal riigile, et karistusõigusliku regulatsiooniga on liiale mindud ning riik on hakanud ebaadekvaatselt reageerima ühiskonna arenguga kaasas käivatele probleemidele.²⁰ Seega isegi kui statistika näitab konkreetse süüteo toimepanemise kasvu, ei saa sellest igakordselt järeldada, et sellest nähtub ühiskonnas vajadus seadusandjal juba olemasolevaid karistamise piiranguid karmistada. Vajalik on eelnevalt kontrollida konkreetse kuriteo kasvu tagamaid, sealhulgas sotsiaalseid ja majanduslikke, ning võimalikke muid probleemi lähtekoha lahendamise või leevendamise meetmeid. Selliselt arvestab seadusandja lisaks *ultima ratio* põhimõttega.

Riigile kuulub võim öelda, millised teod on süüteod, samuti võim sundida inimesi konformselt käituma ning mitteallujaid karistada. Karistuspoliitika realiseerib riigis omaksvõetud karistusüsteemi eesmärgi, kasutades sealjuures vahendina karistuseadusandlust.²¹ Kuigi hetkel kohaldatavad õiguspoliitilised eesmärgid seavad põhieesmärgiks kannatanukeskse kriminaalkohtumenetluse, ei tulene selle eesmärgi tegelik jõudmine kannatanuteni tulenevalt kuriteos kannatanute tagasisidest (vt allpool Joonis 1). Sealjuures hindas enamik kannatanuid, et juhtum ei lahenenud õiglaselt ning kannatanute sisemist õigusrahu ei taastatud. Lisaks näitas 2012. aastal läbi viidud uuring seoses avalikkuse, politseinike, prokuröride ja kohtunike

¹⁷ Justiitsministeeriumi veebilehel. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/et/eesmargid-tegevused/oiguspoliitika/oigusloomepoliitika-pohialused-aastani-2030>, 02.01.2021.

¹⁸ Justiitsministeerium. Riigikogu otsus. Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kriminaalpoliitika_pohialused_aastani_2030.pdf, 02.01.2021. Kriminaalpoliitika põhialuste aastani 2030 heakskiitmine. - RT III, 13.11.2020, 6.

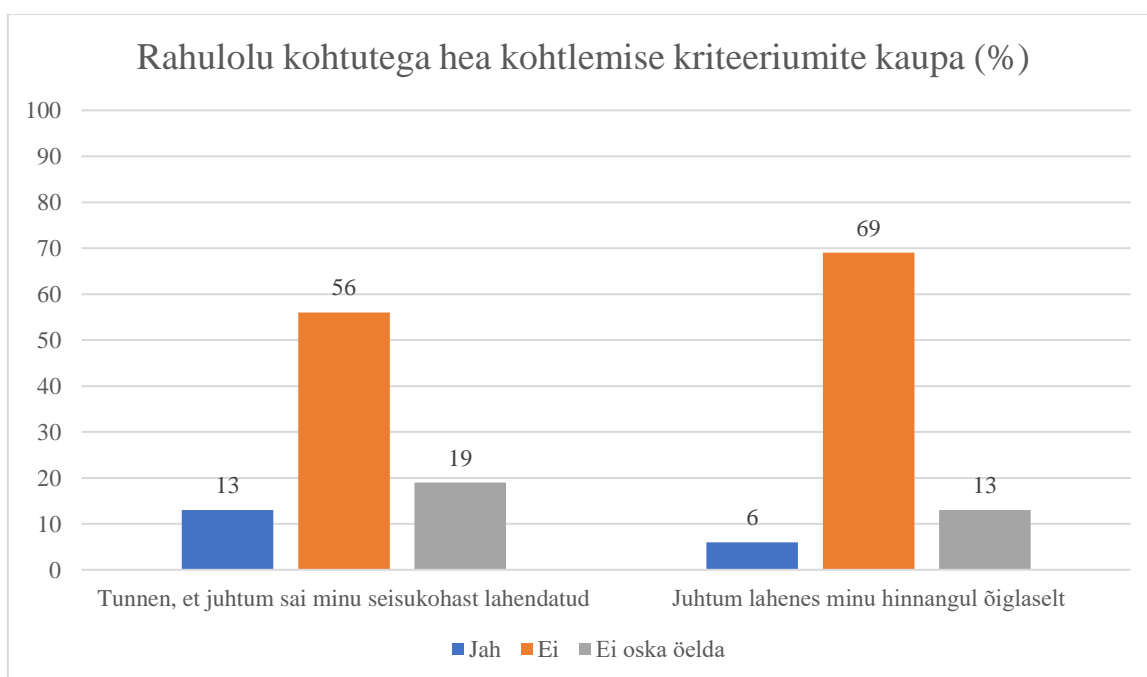
¹⁹ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003. Lk 190.

²⁰ *Ibidem*. Lk 36.

²¹ *Ibidem*. Lk-d 196-197.

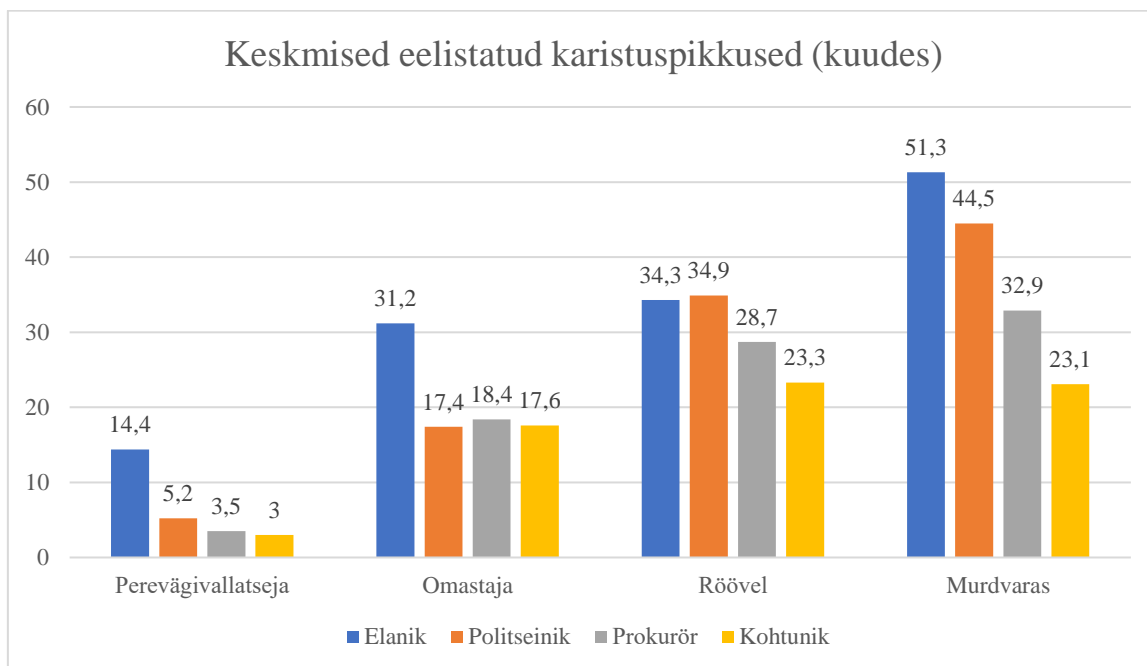
suhtumisega karistustesse ja karistuste eesmärkidesse, et kui kurjategijatele saaks määrata vaid vangistust, oleks üldjuhul kõige karmimad elanikud, seejärel politseinikud, siis prokurörid ja kõige leebemad oleksid kohtunikud (vt allpool Joonis 2). See näitab, et kuigi teoorias väljendavad seadusandja seatud ja korrigeeritud karistamise piirangud ühiskonna muutunud väärtushinnanguid, siis tegelikkuses ei pruugi selline kohtute diskretsiooni kitsendavate piirangute põhjendus ühiskonnas karistamise eesmärki kanda. Mõistagi on elanikkond sellises küsimuses subjektiivsem ja enam emotsioonidest kantum ning ei vaata karistamise institutsiooni niivõrd objektiivselt kui seda teevad kohtunikud, kuid olukorras, kus kohtunike mõistetava karistuse pikkus on ligikaudu poole väiksem, kui oleks elanike mõistetav ning kannatanute õigusrahu lahenditega ei taastata, tekib küsimus, kas seadusandja seatud piirangud väljendavad ikkagi ühiskonna nägemust ja hinnanguid karistamisse või on seadusandja tegevus olnud mingil määral voluntarism ja põhjendamatu. Seetõttu analüüsib käesoleva magistr töö autor järgnevalt, millised õigusteooriast tulenevad nõuded ja piirangud on seadusandja tegevusele kohtute otsustusvabaduse piiramisel ja diskretsiooni sekkumisel.

Joonis 1. Rahulolu kohtutega hea kohtlemise kriteeriumite kaupa (%)

Allikas: Justiitsministeerium. Kuriteos kannatanute tagasiside. Lk 12.

Joonis 2. Keskmised eelistatud karistuspikkused (kuudes)

Allikas: Justiitsministeerium. Karistushinnangud. Kokkuvõtte Eesti elanike, politseinike, prokuröride ja kohtunike karistushinnangutest.²²

1.1. Seadusandja pädevus kehtestada kohtutele eeskirjad

Seadusandja õigust otsustada, millised teod ta kuulutab süütegudeks ja seega karistatavateks, nimetatakse kriminaliseerimiseks. Süüteo formaalne mõiste ei ütle midagi selle kohta, millistel materiaalsel eeldustel tegu süüteks tunnistatakse. Nende eelduste uurimine ja kindlakstegemine õigusriigis on kriminaalpoliitiline ülesanne, sest kriminaliseerimisega kitsendab seadusandja isiku põhiseaduslikku õigust tegevusvabadusele ning riivab karistusega inimõigusi.²³ Kriminaliseerimise mõistega on seotud ka penaliseerimise mõiste, mis on sisuliselt kriminaliseerimisega paratamatult kaasas käiv nähtus ning seisneb süüteks loetavale toole vastava karistuse ettenägemises seaduses. Seadusandja peab vastu võtma otsuse, millise karistusliigi ja -määraga konkreetset delikti sanktsioneerida.²⁴ Senine Saksamaa õiguspraktika näitab, et näiteks Saksamaa kriminaalsüsteem toetub eelkõige kohtunike diskretsioonile. See on tingitud asjaolust, et Saksamaal ei ole seadusandja kehtestanud üheseid struktureeritud

²²

Arvutivõrgus:

<https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/karistushinnangud.pdf>.

02.01.2021.

²³ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003. Lk 59.

²⁴ *Ibidem*. Lk 188.

karistamise ettekirjutusi. Kohtunikele on küll karistuse määramisel antud ette teatud suunised, kuid üldiselt on Saksa õiguse alusel karistamine suuresti kohtute otsustusvabaduse küsimus.²⁵ See on aga leidnud kriitikat, kuivõrd sellisel juhul erinevad kohtunike mõistetavad karistused sarnaste süütegude eest ning seeläbi pole tagatud karistamise järjepidevus.²⁶ Käesoleva magistr töö autor rõhutab seega siinkohal, et ei sea kahtluse alla karistamise piirangute olemasolu üldist vajadust ning väärtust kriminaalmenetluses. On üheselt mõistetav, et riigisisest karistamise ühetaolisuse tagamiseks on vaja teatavad karistamise piirangud seada, küll aga peavad need eelduslikult vastama teatavatele nõuetele.

Olemuslikult on karistusmäär riigisisene kvantitatiivne tunnus, mis määrab konkreetse karistusliigi kohaldamise ulatuse.²⁷ Üld- ja eripreventiivseid vajadusi arvestades võib karistus jääda süüst tulenevast ülempiirist madalamale, kuid ei tohi langeda alla üldsuse poolt aktsepteeritavat üldpreventiivset miinimumi.²⁸ Õiguslikke piire arvestav konkreetse karistusmäära valik õiguse kohaldamisel on sealjuures kohtuniku siseveendumusest lähtuva otsustamise küsimus.²⁹ Seega on seadusandja määratud karistusraamide piires teosüüle vastava karistusvahemiku kindlaksmääramine praktika otsustada. Kui seadusandja on näiteks tapmise kvalifitseeritud koosseisu eest karistusena ette näinud vangistuse kuuest kuni viieteistkümne aastani, siis selle piires on teo toimepanijale karistuse mõistmine kohtu otsustada.³⁰ Eeltoodu eeldab siiski, et seadusandja kehtestatud karistusraam tõesti vastab ühiskonna nägemusele ausast ja õiglasest karistusest konkreetse teo eest, mis omakorda tingib vajaduse sellise eelduse empiirilisele väljendusele või muud moodi reaalsele olemasolule. Nagu nähtus eelpool Joonisest 2, hindab elanikkond konkreetseid tegusid pigem rohkem karistusvääreks kui teeks seda teised õiguskaitseasutused, mistõttu võib Eesti puhul olla arusaadav seadusandja poolt korrigeeritavate piirangute objektiivsem ja kaalutletum analüüsimine ja mitte nn üks-ühele vastavus elanikkonna hinnangutega. Alles seejärel saab kohtunik karistamise piiranguid karistamisel rakendades olla veenduda, et sellised piirangud on konkreetsele teole ja teosüüle vastavad.

Seadusandlus on kriminaalpoliitika peamine väljendusvorm – kriminaalpoliitika realiseerub seadusandluses ning kriminaalpoliitika kui tegevuse objekt on kuritegevus. Kriminaalpoliitika määratleb karistusõigust ning annab sellega ühiskonnale teada, milline hälbiv käitumine on

²⁵ Herz, C. Striving for Consistency: Why German Sentencing Needs Reform. *German Law Journal* 21, 2020. Lk 1626.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ RKKKo 3-1-1-29-04, p 13.

²⁸ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003. Lk-d 160-161.

²⁹ RKKKm 3-1-1-59-13, p 8

³⁰ Parmas, A.; Kiris, R. Karistusjärgne kinnipidamine põhiseaduse vastane, mis saab edasi? *Riigikogu Toimetised* nr 24, 2011. Lk 90.

süütegu ja milliste sotsiaalsete konfliktide lahendamiseks on vaja karistusõigust. Kriminaalpoliitika ülesanne on rõhutada seadusandluse ja õiguse realiseerimise koostööd – kriminaalpoliitika abil peavad õiguse eesmärgid jõudma kohtunikuni ja kohtunikult seadusandjani tagasi. Kriminaalpoliitika määrab, milliseid kuritegevuse vastase võitluse eesmärgi millise karistusseadusega mil viisil saavutada. Püstitades seaduse ette konkreetse eesmärgi, on kriminaalpoliitika andnud nii hinnangu kuritegevuse vastase võitluse seisule kui määratlenud selle arengusuuna. Sealjuures tuleb kriminaalpoliitikal analüüsida ja põhjendada eesmärgi saavutamiseks vajalikke vahendeid. Sellises situatsioonis on kriminaalpoliitika ülesanne vahendada nii seadusandjale kui elanikkonnale erinevates dimensioonides eksisteerivaid väärtussüsteeme ning analüüsida eesmärkide ja vahendite seost vastava väärtussüsteemiga.³¹ Kriminaalpoliitilised hinnangud annab praktikas sageli Justiitsministeerium. Seaduseelnõu algatamisel viidatakse Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna poolt läbi viidud uuringutele ja analüüsidele, millistele tuginedes on karistamise piirangute muutmise ja kohandamise ettepanekud tehtud. Kriminaalpoliitika ülesanne on teadvustada ühiskonnale ja seadusandjale karistuse säilitamise või kaotamise problemaatika õigusteaduslikud, sotsiaalpsühholoogilised, eetilised, õigusfilosoofilised jm parameetrid, kaaludes neid kõiki nii eesmärgi kui vahendite seisukohalt. Kriminaalpoliitiline argumentatsioon peab hoolitsema selle eest, et diskussioonis ei aetaks segamini ja ei eelistataks üht karistamise eesmärgi tasandit teisele.³²

Formaalse õigusriigi mõiste seondub eelkõige õiguskindluse kui õigusriigi olulise tunnusega, mis väljendub individuaalsfääri puutumatuses, isiku kindlustundes, et riiklikul sekkumisel on teatud piirid.³³ Süüteoosseisude määratlemise ja piiritlemisega täidab karistusseadustiku eriosa tähtsat õigusriiklikku ülesannet – realiseerib seaduslikkuse põhimõtte *nullum crimen nulla poena sine lege* (pole kuritegu, pole karistust ilma seaduseta).³⁴ Rahvusvahelises kriminaalõiguses näeb *nullum crimen*-põhimõtte ette 17. juulil 1998 vastu võetud ja 1. juulil 2002 jõustunud Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi artikkel 22.³⁵ Artikli 22 lõige 1 sätestab, et isikut ei võeta statuudi alusel vastutusele, välja arvatud kui vaidluse all olev käitumine kujutab endast toimumise hetkel kohtu jurisdiktsiooni alla kuuluvat kuritegu. See tähendab, et riik saab mingi käitumise eest võtta vastutusele ja karistada ehk kasutada repressiivvõimu ainult juhul, kui seda võimaldab parasjagu kehtiv demokraatliku parlamentaarse otsustamisprotsessi tulemusena vastu võetud karistusõigusnorm - seaduses on

³¹ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura, 2003. Lk-d 35-36.

³² *Ibidem*. Lk 37.

³³ *Ibidem*. Lk 43.

³⁴ Sootak, J. Optiline karistusõigus. Skeeme ja tekste karistusõiguse loengute juurde. Tallinn: Juura, 2007. Lk 58.

³⁵ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut. - RT II 2002, 2, 5.

tegu karistatavaks kuulutatud ja selle eest sanktsioon kehtestatud.³⁶ Seaduslikkuse põhimõte on isemoodi reeglite reegel, millest tulenevad teised karistusõiguse nurgakiviks olevad põhimõtted.³⁷ Just karistusseadustiku eriosa koosseisud on need seadused (*lex*), ilma milleta ei ole süütegu ega karistus.³⁸

Põhimõte *nullum crimen nulla poena sine lege* on kirjas ka Euroopa Inimõiguste Konventsioonis, samuti paljude riikide põhiseadustes ning karistusseadustikes, sealhulgas Eesti. Põhiseaduse § 23 lõike 1 järgi ei tohi kedagi süüdi mõista teo eest, kui seda tegu ei tunnista kuriteoks seadus, mis oli jõus teo toimepanemise ajal.³⁹ Karistusseadustiku § 2 lg 1 kohaselt ei tohi kedagi süüdi mõista ega karistada teo eest, mis selle toimepanemise ajal kehtinud seaduse kohaselt ei olnud süütegu.⁴⁰ Karistusseadustiku § 2 lg 2 järgi karistatakse teo eest, kui see vastab süüteo koosseisule, on õigusvastane ja isik on selle toimepanemises süüdi. Seega tähendab Eesti karistusõiguses kehtiv määratlusnõue *nullum crimen nulla poena sine lege*, et nii tegu, mille eest seadus karistuse ette näeb, kui ka karistus peavad olema selgelt määratletud. Karistusnormi määratlus tagab selle, et igal juhul on võimalik ette näha, milline käitumine on keelatud ja karistatav ning milline karistus selle eest ähvardab, et ta saaks oma käitumist vastavalt kujundada.⁴¹ Seaduslikkuse põhimõte on karistusõiguses formaalse õigusriigi alustugi - karistusseaduses ilmneb riigi karistusvolitus võimaldada riigi sügavaimat sissetungi isiku privaatsfääri ja karistusseadus ka piirab seda volitust, kaitsmaks mh isikut karistusõiguse vastu.⁴²

PS § 3 järgi teostatakse riigivõimu üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel. Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid on Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa. Seadused avaldatakse ettenähtud korras. Täitmiseks kohustuslikud saavad olla üksnes avaldatud seadused. PS § 3 lõike 1 esimesest lausest tulenev parlamendireservatsiooni ehk olulisuse põhimõte nõuab, et demokraatlikus riigis peab olulised küsimused otsustama seadusandja.⁴³ Seadusandja saab valida, kas ja millal on põhiõiguste rikkumise korral vaja kasutada karistusõiguse kui *ultima ratio* meetmeid.⁴⁴

³⁶ Truu, M. Pilg karistusõiguse lähte: määratluse põhimõttest süüteo koosseisu sõnastamisel ja tõlgendamisel - *Juridica* IX/2019, lk 671.

³⁷ Sootak, J. *Kriminaalpoliitika*. Tallinn: Juura 2015. Lk 52.

³⁸ Sootak, J. *Optiline karistusõigus. Skeeme ja tekste karistusõiguse loengute juurde*. Tallinn: Juura, 2007. Lk 58.

³⁹ Eesti Vabariigi Põhiseadus. - RT I, 15.05.2015, 2.

⁴⁰ Karistusseadustik. - RT I, 03.03.2021, 3.

⁴¹ RKPJKo 3-4-1-16-10, p 50.

⁴² J. Sootak. *Karistusõiguse alused*. Tallinn – Juura, 2003. Lk-d 43-44.

⁴³ RKPJKo 3-4-1-3-16, p 111.

⁴⁴ RKPJKm 3-4-1-7-17, p 23

Põhiseaduse § 10 loetleb põhiõigused, vabadused ja kohustused, mis ei välista muid õigusi, vabadusi ega kohustusi, mis tulenevad põhiseaduse mõttest või on sellega kooskõlas ja vastavad inimväärikuse ning sotsiaalse ja demokraatliku õigusriigi põhimõtetele.⁴⁵ Põhiseaduse §-s 10 sätestatud inimväärikuse ja õigusriigi põhimõtetest tuleneb individuaalse süü printsiip, mille järgi tohib isikut karistada konkreetse süüteo eest, kuid mitte enam, kui seda nõuab toimepandud süüteo raskus.⁴⁶ Põhiseaduse § 11 kohaselt tohib õigusi ja vabadusi piirata ainult kooskõlas põhiseadusega. Need piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust.⁴⁷ Nõrk või puuduv sotsiaalkontroll seadusloome näol ei suuda täita oma regulatiivset ülesannet, samas võib ülepingutatud ja ebaadekvaatne kontroll sotsiaalseid pingeid ja konflikte veelgi võimendada või uusi provotseerida. Seda võib teha näiteks sotsiaalseid kriminaliseerimise põhimõtteid eirav kriminaalseadus, mis võib olla küll suunatud konflikti lahendamisele ühiskonnas tervikuna, ei arvesta aga selle konflikti eripära konkreetses rahvus- või ühiskonnagrupis.⁴⁸

Sisuliselt on karistusõiguse näol tegemist sotsiaalsete normidega, mis on suunatud ühiskonna põhiväärtuste kaitsele ning süütegude ärahoidmisele ja tõkestamisele. Realiseerides oma karistusvõimu, kehtestab riik kohustuslikud ettekirjutused. Karistusvõimu kandjana esineb õiguskooles ainult riik.⁴⁹ Materiaalne karistusõigus ehk seadus kehtestab karistusahvarduse, mis on sanktsioneerivat ehk õiguskaitselikku laadi.⁵⁰ Koosseisu moodustamisele ja paigutamisele seadustikku eelneb kriminaalpoliitiline analüüs ja põhistus, miks on karistusnormi üldse vaja.⁵¹

Seaduses sätestatud karistused vastavad põhiseaduse §-st 11 tulenevale proportsionaalsuse nõudele ja on kooskõlas inimväärikuse ja õigusriigi põhimõtetega juhul, kui sanktsiooni ettenägev säte, sh sanktsiooni alammäär, võimaldab kohtul mõista karistuse, mis ei ole teo ebaõiguse määra ning uute kuritegude toimepanemise ärahoidmise ja õiguskorra kaitsmise eesmärki silmas pidades ilmselgelt ülemäärane.⁵² Kuna seadusandja määratleb karistusraamidega konkreetsete süütegude ja süüteoliikide võrdleva raskuse ning kirjutab kohtunikule või kohtuvälisele menetlejale ette süüdlasele kohaldatava karistuse piirid, peavadki karistusraamid olema piisavalt laiad, jätmaks karistuse kohaldajale ruumi karistuse kohaldamise põhialuse ehk isiku süü arvestamiseks. Sealjuures on näiteks H. J. Hirsch leidnud, et liiga laiad sanktsiooniraamid ei ole vastavuses *nulla poena sine lege* põhimõttega –

⁴⁵ Eesti Vabariigi Põhiseadus. - RT I, 15.05.2015, 2.

⁴⁶ RKPJKo 3-4-1-13-15, p 39.

⁴⁷ Eesti Vabariigi Põhiseadus. - RT I, 15.05.2015, 2.

⁴⁸ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003. Lk 186.

⁴⁹ *Ibidem*. Lk-d 14-15.

⁵⁰ *Ibidem*. Lk-d 26-27.

⁵¹ Sootak, J. Korduarvestamise keeld karistuse kohaldamisel. - Juridica VIII/2016. Lk 584.

⁵² RKPJKo 3-4-1-13-15, p 39.

kohtunikule liialt laia otsustusruumi andmisel ei saa enam rääkida karistuse piisavast määratlusest.⁵³

Riigikohtu praktikast tulenevalt tuleb süüteo koosseisule vastava karistuse määratlemisel jätta seadusandjale suur otsustamisvabadus ning karistusmäärad on paratamatult üldistavad. Karistusmäärad põhinevad ühiskonnas omaksvõetud väärtushinnangutel, mille väljendamiseks on pädev just seadusandlik võim. Samuti on seadusandjal sel viisil võimalik kujundada riigi karistuspoliitikat ja mõjutada kuritegelikku käitumist.⁵⁴ Väljapoole suunatud kriminaalpoliitika on mõnes mõttes ka kontroll selle üle, et karistusõigusloome oleks allutatud mitte ainult õiguspoliitilistele otsustele, vaid vastaks ka teadusliku korrektsuse nõuetele. Kontrolliv kriminaalpoliitika peab olema võimeline tuvastama või vältima mitmesuguseid võrdlemisi levinud verifitseerimis- ja falsifitseerimisvõtteid, näiteks kui seaduse muutmissetepanekus on spekulatiivselt käsitletud fakte, mis on tuvastatavad ainult empiiriliste uuringutega, või vastupidi, empiirikast tulenevaid tõsiasju on püütud ilma põhjalikuma kriminaalpoliitilise hinnanguta esitada seda või teist muudatust põhistava asjaoluna.⁵⁵ Sealjuures on kohtupraktikas silmas peetud seadusandja otsustusruumi piiramist sanktsiooni alammäära sätestamisel ja selle kaudu karistuspoliitika kujundamisel niisiis põhiseaduslikult nõutavaks, ning seda nii teo ja vastava karistuse ebaproportsionaalsuse tõttu kui ka põhjusel, et karistus oli liiga karm võrreldes muuliigiliste kuritegude eest ette nähtud karistustega ehk ebavõrdne.⁵⁶ Fikseeritud karistuse määranud õigusaktide vastavust põhiseadusele saaks kahtluse alla seada, kui karistuse ja nimetatud kuriteo karistamise osas ei ole mõistlikku suhet.⁵⁷

Näiteks põhiseaduse § 19 kohaselt on igaühel õigus vabale eneseteostusele. Igaüks peab oma õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust.⁵⁸ Põhiseaduse § 19 esemelisse kaitsealasse kulub ka õiguslik vabadus. Õiguslik vabadus seisneb loas teha ja tegemata jätta seda, mida isik soovib. Kaitstud on isiku otsustamisvabadus sellest sõltumata, milline kaal on valitud tegevusel eneseteostuse jaoks või milline on moraalne hinnang valitud tegevusalternatiivile. Kas tegu on hea või halb, väärtuslik või väärtusetu, ei ole kaitseala küsimus.⁵⁹

⁵³ Hirsch, H. J. Õigusriikliku karistusõiguse aktuaalsed probleemid - Juridica III/2014. Lk 166.

⁵⁴ RKPJKo 3-4-1-9-03, p 21.

⁵⁵ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003. Lk 37.

⁵⁶ RKPJKo 3-4-1-13-15, p 41.

⁵⁷ O'Malley, T. Living without Guidelines, Ashworth, A.; Roberts, J.V. Sentencing Guidelines: Exploring the English Model. 2013. Lk 223.

⁵⁸ Eesti Vabariigi Põhiseadus. - RT I, 15.05.2015, 2.

⁵⁹ Vallikivi, H. PSK § 19/6. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: Juura 2020.

Kriminaalpoliitika ja seega seadusandja käsutuses olevad võimalused karistusraamide seadmiseks peavad tagama, et tahtelisus ei muutuks voluntaristmiks.⁶⁰ Kui riiklikult kehtestatud normide täitmine ei toetu üksikisiku südametunnistusele ja üldsuse õigusteadvusele, koormatakse riiklik sanktsioonisüsteem üle ning karistusvõimu realiseerimine muutub võimunäitamiseks ilma sisemise legitimaatsioonita.⁶¹ Kavandatav õiguslik otsus ning selle tulemusena ühiskonnas toimuvad muudatused on kantud kindlast ideoloogiast või poliitikast ning ei ole teaduslikult hinnatavad hea või halvana, õige või valena, küll aga peaks see otsus olema ette valmistatud teadusliku analüüsi tulemusena.⁶² Seadusandja jaoks on väljakutseks välja töötada süsteem, mis ühtlustaks demokraatliku õigusriigi põhiväärtused võimalikult suures ulatuses, nii et iga süüdimõistetud isik saaks karistuse, mis on karistamise eesmärkide täimiseks seaduslik, proportsionaalne, tõhus ning sarnane teistele, samamoodi paiknevatele karistustele määratud karistusega.⁶³

Kohtupraktika kohaselt pole kannatanul subjektiivset õigust nõuda riigilt tema õigusi kahjustanud isiku kriminaalkorras süüditunnistamist, see tähendab, et isik ei saa riigilt üldjuhul nõuda konkreetse sanktsiooninormi loomist. Seadusandja saab valida, kas ja millal on põhiõiguste rikkumise korral vaja kasutada karistusõiguse kui *ultima ratio* meetmeid.⁶⁴ Karistusõigust kasutatakse reguleerimisvahendina üksnes siis, kui see ei ole teiste õigusharude abil võimalik või on ebapiisav.⁶⁵ Euroopa Inimõiguste Kohus on tunnustanud riigi positiivset kriminaliseerimise kohustust ennekõike EIÕK art-te 2 ja 3 kaitsealas, muudel juhtudel on sobiva õiguskaitsevahendi valik jäänud seadusandjale.⁶⁶ EIÕK artikli 2 kohaselt kaitstakse igapäevase õigust elule seadusega. Kellelki ei või tahtlikult võtta elu, välja arvatud kohtuotsuse täideviimisega, mis järgneb süüdimõistmisele kuriteos, mille eest seadus näeb ette taolise karistuse. Elu võtmist ei käsitata EIÕK artikli 2 rikkumisena, kui see tuleneb absoluutsest vajadusest kasutada jõudu:

- inimese kaitsmisel õigusvastase vägivalla eest;
- seaduslikul vahistamisel või seaduslikult kinni peetud isiku põgenemise vältimiseks;
- seaduslikel toimingutel rahutuste või mässu mahasurumiseks.

⁶⁰ *Ibidem*, lk 218.

⁶¹ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003. Lk 198.

⁶² *Ibidem*. Lk-d 36-37.

⁶³ O'Malley, T. Living without Guidelines, Ashworth, A.; Roberts, J.V. Sentencing Guidelines: Exploring the English Model. 2013. Lk 218.

⁶⁴ RKPJKm 3-4-1-7-17, p 23.

⁶⁵ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003. Lk 58.

⁶⁶ RKPJKm 3-4-1-7-17, p 23.

EIÕK artikli 3 järgi ei või kedagi piinata ega ebainimlikult või alandavalt kohelda ega karistada.⁶⁷

1.2. Kohtute sõltumatus

Kohtute diskretsioon karistamise protsessis on põhimõtteline ning see on otseselt seotud karistuspoliitikaga ning avalikkuse arvamusega. Avalikkus suhtub kohtute otsustesse reeglina igakordselt negatiivselt, küll aga jäetakse sealjuures tähelepanuta, et kohtud juhivad seadusandja kehtestatud ettekirjutustest.⁶⁸ Kuigi ettekirjutused jätavad kohtutele teatavas ulatuses otsustusvabadust, annavad ettekirjutused selgelt osa kontrollist karistamise üle ja seega nii-öelda diskretsioonist hoopis seadusandjale, kes piirangud seab.⁶⁹ Oluline on, et oleks tagatud nende kahe optimaalne tasakaal, et saaks rääkida kohtute jätkuvast sõltumatuses. EIÕK artikkel 6 lõige 1 räägib õigusest kohtumenetlusele sõltumatus ja erapooletus kohtus ning põhiseaduse § 146 teine lause, et kohus on oma tegevuses sõltumatu. Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 47 lõige 2 näeb samuti ette, et igaühel on õigus õiglasele ja avalikule asja arutamisele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus seaduse alusel moodustatud kohtus. Igaühel peab olema võimalus saada nõu ja kaitset ning olla esindatud. Kohtute sõltumatuse nõue, mis on õigusemõistmise ülesandele omane, on osa õigusest õiglasele kohtulikule arutamisele ja põhiõigusest õiglasele menetlusele, mis on ülimalt tähtis, et tagada kõikide Euroopa Liidu õigusega isikutele antud õiguste ja liikmesriikide ühiste väärtuste, eeskätt õigusriigi väärtuse kaitse.⁷⁰ Euroopa Kohtu väljakujunenud kohtupraktika kohaselt on sõltumatuse nõudel kaks aspekti. Esimene, väline aspekt eeldab, et asjasse puutuv organ täidab oma ülesandeid täiesti iseseisvalt, olemata kellegagi hierarhilises või alluvussuhtes ja saamata kellelki korraldusi või juhiseid, ning et ta on seega kaitstud väljastpoolt tuleva sekkumise või surve eest, mis võib kahjustada selle organi liikmete otsustusvabadust ja mõjutada nende otsuseid.⁷¹ Teine, sisemine aspekt on seotud erapooletuse mõistega ja selle eesmärk on võrdse distantsi säilitamine menetlusosalistega ja nende vastavate huvidega menetluse eset arvestades. See aspekt eeldab, et tagatakse objektiivsus ning kohtuasja lahendi suhtes ei võeta arvesse muud

⁶⁷ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. - RT II 2010, 14, 54.

⁶⁸ Schwarzer, W. W. *Judicial Discretion in Sentencing. Purposes at Sentencing: Commentary.* Federal Sentencing Reporter, May/June 1991. Lk 339.

⁶⁹ Miceli, T. J. *Criminal Sentencing Guidelines and Judicial Discretion.* Contemporary Economic Policy, 26, 2008. Lk 207.

⁷⁰ EKo C-619/18, *Commission versus Poland*. ECLI:EU:C:2018:910. P 58.

⁷¹ EKo C-216/18, *Minister for Justice and Equality*. ECLI:EU:C:2018:586. P 63. C-619/18, *Commission versus Poland*. P 72.

huvi peale õigusnormide range kohaldamise.⁷² Peale selle tuleb õigusriigi toimimist iseloomustava võimude lahususe põhimõtte kohaselt tagada kohtute sõltumatus seadusandlikust ja täitevvõimust.⁷³ Sealjuures on tihedalt seotud objektiivse erapooletuse ja sõltumatuse mõisted ning arvesse tuleb muu hulgas võtta kohtu liikmete ametisse nimetamise korda ja ametiaega, välissurve vastaste tagatiste olemasolu ja küsimust, kas asutus jätab väliselt sõltumatu mulje.⁷⁴

Õigushüved moodustavad ühiskonnas teatud süsteemi, mis tuleneb põhiseadusest ja muudest põhiõigusi sätestavatest rahvusvahelistest aktidest.⁷⁵ Euroopa Liidu õiguses ning eelkõige kohtupraktikas tuginetakse kohtute sõltumatuse sisustamisel lisaks suuresti Euroopa Inimõiguste kohtu (edaspidi EIÕK) praktikale. EIÕK praktikas on väljendatud, et sõltumatus ja erapooletus ei ole küll sünonüümid, kuid nende mõistete vahel on tugev seos.⁷⁶ Euroopa Inimõiguste Kohus nimetas kohtu sõltumatuse kriteeriumiteks sõltumatust täitevvõimust ja protsessiosalistest.⁷⁷ Õiguskirjanduses on täpsustatud, et lisaks peaks kohtule laienema üldtunnustatud kohtu sõltumatuse garantiid.⁷⁸ Täiendavalt selgitati EIÕK praktikas, et määrares kindlaks, kas institutsiooni võib käsitleda sõltumatuna - eriti täitevvõimust ja kohtuasja pooltest -, arvestab kohus selle liikmete nimetamise korda ja nende ametis oleku aega, tagatiste olemasolu välise surve vastu ning seda, kas institutsioon jätab sõltumatu mulje.⁷⁹ Sõltumatus iseloomustab kohtu kui institutsiooni suhteid eelkõige teiste institutsioonidega, subordinatsiooni puudumist riigi ükskõik millise teise institutsiooniga. Kohtu sõltumatust võib sealjuures mõjutada ettekirjutus, kuidas konkreetset kohtuasja lahendada.⁸⁰ Mõiste „karistuste määramise suunised” viitab reeglina normatiivsete reeglite või standardite kogumile, mille eesmärk on määratleda mingil võimalikul määral karistused, mis tuleb teatud süütegude eest kohtulikult määrata.⁸¹ Selliselt on karistusraamidena karistusseadustikus väljendatud ka karistusmäärad. Ükski progressiivne õigussüsteem ei saa püsida ilma mingisuguste juhiste määramiseta, isegi kui see ei koosneks muudest kui seadusandlikult ette nähtud maksimaalsetest karistustest ja mõnest üldisest, kohtupraktikas välja töötatud põhimõttest. Selliste piirangute või näitajate puudumisel võivad kohtunikud vabalt - olles sealjuures

⁷² C-216/18, *Minister for Justice and Equality*. P 65.

C-619/18, *Commission versus Poland*. P 73.

⁷³ EKo C-452/16, *Krzysztof Marek Poltorak*. ECLI:EU:C:2016:858. P 35.

⁷⁴ EIKo 39343/98, 39651/98, 43147/98 ja 46664/99, *Kleyn and Others versus the Netherlands*. P 27.

⁷⁵ Sootak, J. Optiline karistusõigus. Skeeme ja tekste karistusõiguse loengute juurde. Tallinn – Juura, 2007. Lk 62.

⁷⁶ EIKo 22107/93, *Findlay vs. Ühendkuningriik*. P 73.

⁷⁷ EIKo 2614/65, *Ringelsen vs. Austria*. P 95.

⁷⁸ Laidvee, J. PSK § 146/14. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: Juura 2020.

⁷⁹ EIKo 7819/77, 7878/77, *Campbell ja Fell vs. Ühendkuningriik*. P 78.

⁸⁰ Lõhmus, U. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn - Juura, 2012. Lk-d 29-30.

⁸¹ O'Malley, T. Living without Guidelines, Ashworth, A.; Roberts, J.V. Sentencing Guidelines: Exploring the English Model. 2013. Lk 219.

kohustatud - määrata mis tahes karistusi, mida nad peavad asjakohaseks. Hoolimata oma ülesandele lähenemisest, varieeruksid nad sarnaste juhtumite käsitlemisel tõenäoliselt vastuvõetamatul määral.⁸² Seega nagu varasemalt selgitatud, on vähemalt primitiivsete karistamise suuniste olemasolu riiklikus õiguskorras vajalik, tagamaks karistamise võrdsuse sarnaste süütegude sarnastele toimepanijatele. Küll aga peavad sellised suunised olema piisavalt üldised, tagamaks kohtutele võimaluse enda diskretsiooni kasutada ning mitte öelda kohtunikele täielikult ette, millistel tingimustel karistust mõista ning millistel tingimustel karistuse kandmisest vabastada.

Täielikult ei ole võimalik vältida küsimust, millisel legitiimsel alusel riik laiendab oma valitsemisvolitusi ühiskonna struktuuridesse. Karistusõiguse käsitlemisel sotsiaalkontrolli vormina omandab spetsiifilise sotsiaalse ülesande ehk funktsiooni mitte ainult karistusõigus, vaid ka kuritegevus. Karistusõigus ja õigus üldse kujutab endast võimalust mõjutada erinevaid sotsiaalseid grupe, mistõttu karistusõigus lähtub paratamatult kellegi võimuhuvidest.⁸³ Samas ei tohi karistusõiguslik õigushüvede süsteem ulatuda üle põhikorra õigushüvesüsteemi, sest sel juhul hakkaks karistusõigus karistusühvade abil ahistama põhiõigusi – näiteks tegevusvabadust, liikumisvabadust, sõnavabadust jms. Samas ei tohi karistusõiguslik kaitse olla oluliselt väiksem põhikorrast tulenevast hüvede süsteemist, sest siis jääksid viimased karistusõigusliku katteta.⁸⁴

Jaan Sootak on öelnud, et seadusandja peab tegema oma tööd, nägema ette karistusraamid, aga jätma ka kohtule otsustamisruumi. Kui seadusandja kohtule diskretsiooniruumi ei jäta, ahendab see kohtu otsustamise ruumi ja kohus peab tegema otsuse, millega ta pole põhimõtteliselt nõus. See ei ole enam aus ja õiglane kohtupidamine ja see ei ole õiglane kohtuotsus.⁸⁵

Seaduslikkuse põhimõte avaldub menetlusõiguses eelkõige õigusega õiglasele ja avalikule kohtupidamisele ning seadusega määratud kohtualluvusele.⁸⁶ EIÕK artikli 6 lõike 1 järgi on igal inimesel oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamisel õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud kohtus. Kohtuotsus kuulutatakse avalikult, kuid istungi võib ajakirjanikele ja üldsusele täielikult või osaliselt kinniseks kuulutada demokraatliku ühiskonna kõlbluse, avaliku korra või riigi julgeoleku huvides, alaealise huvides või poolte eraelu kaitseks või kohtu määratud ulatuses erijuhtudel, kui avalikkus kahjustaks

⁸² *Ibidem*, lk 218.

⁸³ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003. Lk-d 199-200.

⁸⁴ Sootak, J. Optiline karistusõigus. Skeeme ja tekste karistusõiguse loengute juurde. Tallinn – Juura, 2007. Lk 62.

⁸⁵ Lass, L. Kohtud ja advokatuur on karistusseadustiku muudatuste suhtes kriitilised. ERR, 11.01.2017.

⁸⁶ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003. Lk 50.

õigusemõistmist. EIÕK art 6 lõige 2 sedastab süütuse presumptsiooni põhimõtte, mille kohaselt igauht, keda süüdistatakse kuriteos, peetakse süütuks seni, kuni tema süü ei ole seaduse kohaselt tõendatud. EIÕK art 6 lõike 3 järgi on igal kuriteos süüdistataval vähemalt järgmised õigused:

- saada viivitamata talle arusaadavas keeles üksikasjalikku teavet tema vastu esitatud süüdistuse iseloomust ja alustest;
- saada piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks;
- kaitsta end ise või enda valitud kaitsja abil või saada tasuta õigusabi juhul, kui see on õigusemõistmise huvides vajalik ja süüdistataval pole piisavalt vahendeid õigusabi eest tasumiseks;
- küsitleda ise või lasta küsitleda tema vastu ütlushi andma kutsutud tunnistajaid, lasta omalt poolt kohale kutsuda tunnistajaid ja neid küsitleda tema vastu ütlushi andvate tunnistajatega võrdsetel tingimustel;
- kasutada tasuta tõlgi abi, kui ta ei mõista või ei räägi kohtus kasutatavat keelt.

Põhiseaduse § 24 kohaselt ei tohi kedagi tema vaba tahte vastaselt üle viia seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse. Igaühel on õigus olla oma kohtuasja arutamise juures. Kohtuistungid on avalikud. Kohus võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras oma istungi või osa sellest kuulutada kinniseks riigi- või ärisaladuse, kõlbluse või inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks või kui seda nõuavad alaealise, kannatanu või õigusemõistmise huvid. Kohtuotsus kuulatakse avalikult, välja arvatud juhul, kui alaealise, abielupoole või kannatanu huvid nõuavad teisiti. Igaühel on õigus tema kohta tehtud kohtu otsuse peale seadusega sätestatud korras edasi kaevata kõrgemalseisvale kohtule.

Õigus õiglasele kohtumenetlusele on menetluspõhiõigus, mis peab tagama isikule, keda võimud kahtlustavad süüte toimepanemises, ausa kohtlemise ja õiglase tulemuse.⁸⁷ Üldine õigus õiglasele kohtumenetlusele loob lisaks sideme spetsiifiliste õigustega, mida kriminaalmenetluses tuleb tagada.⁸⁸ Kriminaalmenetlusega seotud põhiõiguseks on mh põhiseaduse § 13, mis sedastab kaitse riigivõimu omavoli eest. Eelviidatu on ühtlasi üks nendest põhiõigusis sisalduvatest õigusnormidest, mida kriminaalmenetlus kõige sagedamini riivab.⁸⁹

Karistus on riigi hukkamõist. Karistuse mõistab kohtunik, tehes seda riigi või rahva nimel. Selles mõttes on karistus riigi hukkamõist, kuna kohtunik esindab avalikku võimu, antud juhul karistavat riigivõimu.⁹⁰ Karistuse mõistmisel ei ole kohtunikud, kohtud ja kohtusüsteem

⁸⁷ Lõhmus, U. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn - Juura, 2012. Lk 172.

⁸⁸ *Ibidem*. Lk 28.

⁸⁹ *Ibidem*. Lk 15.

⁹⁰ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003. Lk 182.

sealjuures EIÕK artikli 10 ja põhiseaduse § 45 kaitsealast väljaspool. EIÕK artikli 10 lõike 1 järgi on igaühel õigus sõnavabadusele. See õigus kätkeb vabadust oma arvamusele ning vabadust saada ja levitada teavet ja mõtteid ilma ametivõimude sekkumiseta ja sõltumata riigipiiridest. EIÕK artikkel 10 ei takista riikidel nõuda raadio-, televisiooni või filmiettevõtetest tegevuslubasid. EIÕK artikli 10 lõike 2 kohaselt kuna nende vabaduste kasutamisega kaasnevad kohustused ja vastutus, võidakse selle kohta seaduses ette näha formaalsusi, tingimusi, piiranguid või karistusi, mis on demokraatlikus ühiskonnas vajalikud riigi julgeoleku, territoriaalse terviklikkuse või ühiskondliku turvalisuse huvides, korratuste või kuritegude ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste maine või õiguste kaitseks, konfidentsiaalse teabe avalikustamise vältimiseks või õigusemõistmise autoriteedi ja erapooletuse säilitamiseks. Põhiseaduse § 45 järgi on igaühel õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil. Seda õigust võib seadus piirata avaliku korra, kõlbluse, teiste inimeste õiguste ja vabaduste, tervise, au ning hea nime kaitseks. Seadus võib seda õigust piirata ka riigi ja kohalike omavalitsuste teenistujatel neile ameti tõttu teatavaks saanud riigi- või ärisaladuse või konfidentsiaalsena saadud informatsiooni ning teiste inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks, samuti õigusemõistmise huvides. Tsensuuri ei ole.

EIK on sealjuures esitanud kaks põhjendust, millega kohtu kriitikud peavad arvestama. EIK on kinnitanud, et kohtutel on õigusriigis eriline roll, nad on õigluse garantid. Seetõttu vajavad nad oma tegevuses avalikkuse usaldust. Teiseks, kohtunikud ei saa kriitikale vastata. Nende asjaolude tõttu võib kohtu või kohtunike aadressil tehtud avaldusi või arvamusi piirata enam kui poliitikute tegevuse valgustamisel. Sealjuures teeb EIK vahet kriitika ja solvamise vahel - kui väljendusavalduse ainsaks eesmärgiks on kohtu või kohtunike solvamine, siis EIK arvates kohane karistus ei riku EIÕK artiklis 10 ja põhiseaduse §-s 45 sätestatud õigust.⁹¹

Kohtunik peab sanktsiooni kohaldama ka siis, kui ta peab seda ebaõigeks. Kohtupoolsed protestid ebaõige seaduse vastu võivad avalduda väga madalas või lausa sümbolises karistusmääras, erandina koguni õigeksmõistmises või karistusest vabastamises, mis omakorda saab olla seaduse väga laia tõlgendamise tulemus.⁹² Kõigilt, kes ühiskonna nimel olulisi otsuseid langetavad - ka kohtunikelt ning seadusandjalt - oodatakse tegutsemist loogiliselt, avatult ja järjekindlalt. Seega on küsimus selles, kuidas karistuse otsuste tegemine on kõige

⁹¹ EIKo 15974/90, *Praeger ja Oberschlick vs. Austria*. P 34.

EIKo 43425/98, *Skalka vs. Poola*. P 34.

EIKo 24061/04, *Alexey Ovchinnikov vs. Venemaa*. P 43.

Lõhmus, U. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn - Juura, 2012. Lk 146.

⁹² Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn - Juura, 2003. Lk 207.

paremini struktureeritud, mitte selles, kas see peaks olema struktureeritud.⁹³ Mida suurem on autoriteedilõhe valitsejate ja valitsetavate vahel, seda jõulisemalt peab riik rangete karistustega oma autoriteeti rõhutama. Demokraatlikus ühiskonnas ei saa aga riigi autoritaarne eneseteostamine olla karistusõigusliku legitimsiooni alus.⁹⁴ Eelnimetatu rõhutab taaskord põhimõtet, et seadusandja tegevus karistamise piirangute seadmisel ei tohi muutuda voluntarismiks – piirangud ja muudatused peavad olema niivõrd põhjendatud ja nii-öelda kontrollitavad, et ei tekiks kahtlus nende asjakohasuses ja vajaduses, mis võiks takistada kohtute siseveendumuse kujunemist ning diskretsiooni teostamist.

G. Jakobsi arvates ei ole põhivabaduste piiramine või üleliigne kriminaliseerimine mitte karistusõiguse, vaid hoopis poliitika küsimus. Karistusõigusteadus võib küll öelda, mida mõni uus lahendus kaasa toob ning millised tulemused toovad kasu või kahju, kuid poliitiliste ümberhindangute vastu on ta võimetu.⁹⁵ Seadusandja avar otsustusruum ei välista aga kohtute pädevust hinnata karistusõiguse normi, sh sanktsiooni kooskõla põhiseadusega.⁹⁶ Põhiseaduse § 152 kohaselt jätab kohus kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseadusega. Riigikohus tunnistab kehtetuks mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseaduse sätte ja mõttega. Riigikohtu praktika kohaselt saab seaduses sätestatud karistumäära põhiseadusele vastavust kontrollida alles siis, kui konkreetses kriminaalasjas ei saa kohaldada mõnda üldosas sätestatud leevendavat regulatsiooni, mis näeb ette võimaluse mõista sanktsiooni alammäärast kergem karistus ja mille kohaldamisel mõistetak karistus oleks õige.⁹⁷

27. juuni 2005 otsuses asjas 3-4-1-2-05 punktis 57 tõi Riigikohtu üldkogu välja, et karistuse raskuse määravad süü ulatus ning eri- ja üldpreveniivsed vajadused. Teisisõnu peab karistus vastama toimepandud teo ebaõigusele, mõjutama isikut edaspidi rikkumistest hoiduma ning kaitsma õiguskorda. Eelnevast tuleneb, et seaduses sätestatud karistused vastavad PS §-st 11 tulenevale proportsionaalsuse nõudele juhul, kui karistus ei ole ülalnimetatud eesmärkide saavutamiseks ilmselgelt ülemäärane.⁹⁸ Eelviidatuga sõnastas Riigikohus kontrollistandardi karistuse proportsionaalsuse hindamiseks põhiseaduslikkuse järelevalve korras, mille kohaselt tuleb karistuse raskust ja selle ülemäärasust hinnata kolme kriteeriumi – süü (toimepandud teo ebaõiguse) ulatus, eri- (isiku mõjutamine edaspidi rikkumistest hoiduma) ja üldpreveniivsed

⁹³ O'Malley, T. Living without Guidelines, Ashworth, A.; Roberts, J.V. Sentencing Guidelines: Exploring the English Model. 2013. Lk 219.

⁹⁴ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003. Lk 237.

⁹⁵ Jakobs, G. Das Strafrecht zwischen Funktionalismus und „alteuropäischem“ Prinzipiendenken. De Gruyter, 2009. Lk 855.

⁹⁶ RKPJKo 3-4-1-13-15, p 41

⁹⁷ RKPJKo 3-4-1-9-03, p 13.

⁹⁸ RKPJKo 3-4-1-2-05, p 57

(õiguskorra kaitse) vajadused – valguses. Lisaks jaatas üldkogu põhimõtteliselt võimalust kontrollida karistusseadustikus sätestatud sanktsioone mitte üksnes nende vastavuse suhtes eeltoodud standardile, vaid võrdluses teiste karistusseadustikus sätestatud sanktsioonidega ehk põhiseaduse § 12 lõikest 1 tuleneva üldise võrdsusõiguse alusel.⁹⁹

Süüdimõistva kohtuotsuse või kohtu poolt määratud aresti täitmiseks vabaduse võtmine seondub karistuste alammäärade põhiseaduspärasusega. Kuriteokoosseisu karistuse alammäär tunnistati esmakordselt põhiseadusega vastuolus olevaks Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 23.09.2015 otsusega kohtuasjas 3-4-1-13-15. Viidatud lahendi kohaselt on meelevaldse vabadusevõtmisega hõlmatud ka ilmselgelt ülemäärase kestusega vangistuse mõistmine. PS § 20 lg 1 ja lg 2 p 1 alusel süüdimõistva kohtuotsuse alusel vabaduse võtmine on põhiseaduspärane siis, kui see on ühest küljest toimunud seaduses ettenähtud menetluskorras, kuid teiselt poolt on endaga kaasa toonud isikule sellise vabaduskaotusliku karistuse kohaldamise, mis on proportsionaalne tema teo määraga ehk toimepandud süüteo raskusega ja sellest tuleneva isiku süü suurusega.¹⁰⁰

Konkreetsete karistusraamide seadmine võib näiteks kohtusüsteemi ja advokatuuri tugeva vastuseisu või vastusurve korral olla tõenäoliselt edutu. Karistamise reformimeetmete mõistmine ei ole tõenäoliselt edukas, kui need ei jäta piisavat võimalust jätkata vajadusel kaalutlusõiguse kohaldamist ja kui need ei austa kohtuniku oskusi ja teadmisi. Oluline on ka see, et sellised reformid peavad näitama arusaama, kuidas kohtunikud peavad oma kohustusi tavapäraselt täitma.¹⁰¹ Sageli ei lähtu seadusandja mitte üksnes konkreetsest ja reaalsest kriminaalpoliitilisest eesmärgist, vaid ka soovist näidata, et riik teeb midagi. Sellega rahustatakse elanikkonda ning püütakse suurendada või taastada õiguskuulekust. Seega võivad funktsionaalselt toimida ka need kriminaalseadused, millel ei saa nende vähese kohaldamise või üldse kohaldamatuse tõttu olla mingit praktilist tähtsust. Otsese funktsionaalse tähenduse tõttu kasutatakse sümboolset seadusandlust sageli mõne konkreetse grupi rahustamiseks või selle huvide rahuldamiseks suuremal või vähemal määral poliitilistel kaalutlustel.¹⁰² Seega on oluline, et kavandatavad muudatused oleksid tegelikkuses põhjendatud ning piirangute valik kannaks konkreetset eesmärki. Kui karistamise piirangud on seatud liiga rangelt, ei taga need enam õiguskorra kaitsmise eesmärki ning võivad tekkida lõhed erinevate õiguskaitseasutuste

⁹⁹ Aaviksoo, B. Riigikohtu aktivism asjassepuutuvuse ja seadusandja otsustusruumi doktriinide valgel: *vingt ans après, dix ans plus tard*. Kohtute aastaraamat. Riigikohus, 2016. Lk 71.

¹⁰⁰ Kolk, T.; Truu, M. PSK § 20/24. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: Juura 2020.

¹⁰¹ Freed, D. J. Federal Sentencing in the Wake of Guidelines: Unacceptable Limits on the Discretion of Sentencers. *The Yale Law Journal* vol 101 no. 8, 1992. Lk-d 1681-1752.

O'Malley, T. *Living without Guidelines*, Ashworth, A.; Roberts, J.V. *Sentencing Guidelines: Exploring the English Model*. 2013. Lk 229.

¹⁰² Sootak, J. *Karistusõiguse alused*. Tallinn – Juura, 2003. Lk 209.

vahel. Tähelepanu tuleb pöörata konkreetse süüteo olemuslikule raskusele, mille karistusmäärade diferentseerimisel võib aluseks võtta ka kannatanu vanuse, samuti kas konkreetne süütegu on ühiskondlik probleem, mille puhul on õiguskorra ning isikute põhiõiguste ja vabaduste kaitsmiseks ranged karistusmäärad põhjendatud.¹⁰³

Funktsionaalse karistusõiguse mõttes tegijat süüdi tunnistades toetub riik konkreetsele ühiskonna- ja õiguskorrale.¹⁰⁴ Lisaks kohtutele mitte lihtsalt kohaldamisele tuleva karistuse piiride ette andmisele on seadusandja määranud ka tüüpilisele ebaõigusele vastava teo süü suuruse. Karistusraamid tulenevad esmalt KarS-i üldosas toodud karistusliigi ülem- ja alammäärast. Kuivõrd isik mõistetakse süüdi KarS-i eriosa paragrahvi alusel, siis tuleneb karistusraam vahetult eriosa normis sisalduvast sanktsioonist, kus seadusandja on andnud karistuse liigi ja määra. Karistusraami tuvastamiseks ei tule lugeda mitte ainult KarS-i eriosa juurde kuuluvat sanktsiooni, vaid pidada silmas ka KarS-i üldosast tulenevaid võimalikke korrektiive. Karistust on võimalik nii põhiraami kui ka korrigeeritud raami korral veel kord kergendada, kohaldades karistust KarS § 61 alusel alla seaduses sätestatud alammäära. Sellise kergendamise eeldus on erandlike asjaolude esinemine, mis võivad oma laadilt olla erinevad. Arusaadavalt ei saa kohaldada karistust alla alammäära, toetudes süü suuruse määramisel § 59 alusel arvesse võtmata jäänud koosseisu asjaolule. KarS § 61 kohaldamine tuleks kõne alla üksnes siis, kui kohus eraldi põhjendab, miks tegemist ei ole lihtsalt süüd mõjutava asjaoluga (kas siis § 56 lg 1 esimese lause või §-de 57–58 mõttes), vaid teatud eriliste tunnustega, mille tõttu asjaolu väljub nende sätete raamidest.¹⁰⁵ Karistuse liiki ja määra mõjutavate asjaolude mitmekesistamine ning nende olemasolu nentimine lisaks KarS §-des 57–58 nimetatutele on iseenesest tervitatav, sest nii muutub karistuse mõistmine paindlikumaks ja karistus seeläbi õiglasemaks.¹⁰⁶ Kohtud ei ole seega seotud ainult konkreetse süüteokoosseisu juures oleva karistusraamiga, vaid KarS-i üldosa annab kohtunikule mitmeid võimalusi karistuse kohaldamisel ning täiendavalt diskretsiooni kasutada.

KarS § 59 kohaselt ei arvestata karistuse kohaldamisel neid karistust kergendavaid või raskendavaid asjaolusid, mis on KarS-i eriosas kirjeldatud süüteokoosseisu tunnustena. Selles avaldub seadusandja ja kohtuniku nn. tööjaotus õiglase karistuse tagamisel - seadusandja on lahendanud karistuse küsimuse juba koosseisu tasandil, määratledes tüüpilised ebaõigust kirjeldavad asjaolud ning nende tähenduse karistuse suurusele. Kohtunik ei tohi neid kasutada

¹⁰³ Aaviksoo, B. Riigikohtu aktivism asjassepuutuvuse ja seadusandja otsustusruumi doktriinide valgelt: *vingt ans après, dix ans plus tard*. Kohtute aastaraamat. Riigikohus, 2016. Lk-d 71-72.

¹⁰⁴ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003. Lk 106.

¹⁰⁵ Sootak, J. Korduvarvestamise keeld karistuse kohaldamisel. - *Juridica VIII/2016*. Lk 589.

¹⁰⁶ *Ibidem*. Lk 592.

karistuse mõistmisel uuesti, andes neile üldise asemel üksiku tähenduse. Kohus peab oma ülesande täitmiseks leidma muud, hindamiseks vabaks antud asjaolud.¹⁰⁷

Konkreetses süsteemi kasvatamisel võib olla teatud tähtsus karistuse mõistmisel, s.t karistuspoliitika realiseerimisel – kohus võib isikule üldpreventiivsest seisukohast lähtudes mõista rangema karistuse.¹⁰⁸ Näiteks Iirimaa kohtuvõim on leidnud, et konkreetne seaduses ette nähtud karistusraam oli lubamatult lai ja põhjendamatu ning seetõttu põhiseadusega vastuolus. See otsus saatis seadusandjale kindla hoiatuse, et põhiseadus nõuab karistusseaduses teatavaid ratsionaalsuse, õigluse ja mittediskrimineerimise miinimumstandardeid.¹⁰⁹ Sanktsioneerimine, mis on ületanud teatud kvalitatiivse piiri, ei suuda enam täita talle omistatavat kasulikku funktsiooni - säilitada kollektiivtunde intensiivsust ning soodustada grupisolidaarsust ja vabatahtlikku normikonformsust.¹¹⁰

Esimese peatüki kokkuvõtteks on seega peamised põhimõtted, mida seadusandja kohtute diskretsiooni piiramisel aluseks peab võtma ning nende eesmärgid on kaardistatult järgmised:

- (i) kavandatavad poliitikasuunad, sealhulgas ettekirjutused kohtutele, peavad olema selgelt sõnastatud ja jõustatud, et huvirühmade ja ühiskonna jaoks oleks tagatud õiguspoliitika ettenähtavus ja avatus;
- (ii) kuivõrd tihtipeale on kohtute diskretsiooni piiravate muudatuste kehtestamise vajaduse argumendina välja toodud konkreetse süsteemi toimepanemiste arvu kasv, tuleb igakordselt analüüsida, kas kasvav kuritegevus näitab probleeme ühiskonnas või on konkreetse süsteemi arvu kasv signaal riigile, et karistusõigusliku regulatsiooniga on liiale mindud ning riik on hakanud ebaadekvaatselt reageerima ühiskonna probleemidele;
- (iii) konkreetse süsteemi eest kehtestatud ettekirjutus peab vastama ühiskonna nägemusele ausast ja õiglasest karistusest sellise süsteemi eest, et sanktsionisüsteem ei muutuks voluntarismiks ja põhjendamatuks;
- (iv) piirangute eesmärgi saavutamiseks vajalike vahendite valikut, sh otsustust karistamise piiranguid kehtestada või kohendada ning seeläbi kohtute otsustusvabadust piirata, tuleb teaduslikult analüüsida ja põhjendada;
- (v) karistamise üht eesmärki ei tohiks eelistada teisele;

¹⁰⁷ *Ibidem*. Lk 581.

¹⁰⁸ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003. Lk 139.

¹⁰⁹ O'Malley, T. Living without Guidelines, Ashworth, A.; Roberts, J.V. Sentencing Guidelines: Exploring the English Model. 2013. Lk 222.

¹¹⁰ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003. Lk-d 206-207.

- (vi) kohtule ettekirjutuse sisu peab olema selgelt määratletud, et igaühel oleks võimalik ette näha, ning milline karistus konkreetse teo eest ähvardab, et ta saaks oma käitumist vastavalt kujundada;
- (vii) kohtute otsustusvabaduse piiramine ja olemasolevate piirangute kohandamine peavad olema vajalikud;
- (viii) ettekirjutust ettenägev säte peab kohtul võimaldama mõista karistuse, mis ei ole teo ebaõiguse määra ning uute kuritegude toimepanemise ärahoidmise ja õiguskorra kaitsmise eesmärki silmas pidades ilmselgelt ülemäärane;
- (ix) sanktsiooniraamid ja ettekirjutused peavad olema piisavalt määratletud ning ei tohi olla liiga laiad, et oleks tagatud vastavus *nulla poena sine lege* põhimõttele;
- (x) karistusõigusloome peab vastama teadusliku korrektsuse nõuetele ja olema ette valmistatud teadusliku analüüsi tulemusena, et see ei oleks allutatud mitte üksnes õiguspoliitilistele otsustele ning et otsused ei muutuks seadusandja voluntarismiks;
- (xi) ettekirjutus peab olema ühtlustatud demokraatliku õigusriigi põhiväärtustega, et iga süüdimõistetud isik saaks karistuse, mis on karistamise eesmärke täitev, seaduslik, proportsionaalne, tõhus ning sarnane teistele, samamoodi paiknevatele karistustele määratud karistusega.

Järgnevas peatükis uurib autor seadusandja KarS-is alates 01.01.2015 kehtestatud kohtu diskretsiooni piiravaid ettekirjutusi ja nende vastavust eelnimetatud põhimõtetele.

2. Seadusandja kehtestatud ettekirjutused ning nende põhjendatus

Uuritaval perioodil puudutavad juriidiliste isikute osas KarS-is olulisemad ettekirjutused juriidilise isiku vastutuse laiendamist ning juriidilise isiku sundlõpetamise kaotamist. Kuivõrd käesoleva magistritöö raames keskendub autor eelkõige KarS-i normidele, milles seadusandja on kitsendavalt piiranud kohtute otsustusvabadust ning selliste piirangute põhjendatust on võimalik analüüsida eelkõige isiklikele õigustele, statistikale ning empiirilisele teabele tuginedes, ei käsitle autor käesolevas magistritöös täiendavalt juriidilise isiku kohta käivaid ettekirjutusi ning nende põhjendatust ja kitsaskohti. Juriidilise isiku vastutuse laiendamist on varasemalt süvitsi käsitlenud kolleeg Janek Maasik oma magistritöös „Juriidilise isiku kriminaalvastutus – õiguslikud lähtekohad ja probleemid.“¹¹¹ Juriidilisele isikule karistusena sundlõpetamise kaotamist on käsitlenud kolleeg Sirgo Saar enda magistritöö „Juriidilisele isikule kuriteo eest süüdi mõistmise järel tsiviilkohtumenetluses sundlõpetamise vastavus *ne bis in idem* printsiibile“ alapeatükis 3.2.¹¹²

2.1. Sanktsiooniraamide tõstmine korduvuse puhul

Kehtiv karistusseadustik näeb eelkõige alates 01.01.2015 ja 01.07.2019 ette enam süütegusid, milles sisaldub ettekirjutus arvestatada kuriteo toimepanemist korduvalt karistuse mõistmisel koosseisulise kvalifitseeriva tunnusena.¹¹³ Sellise korduvuse karistamise näeb kehtiv karistusseadustik eraldi ette 25 korral, seda näiteks KarS § 133 lg 2 p 10 järgi inimkaubanduse süüteo korral, KarS § 141 lg 2 p 6 kohaselt vägistamise korral ja KarS § 184 lg 2 p 2 järgi narkootilise ja psühhotroopse aine suures koguses ebaseadusliku käitlemise korral.

KarS-i eriosas on sealjuures kasutatud üksnes eriretsidiivi, s.t raskendavaks asjaoluks konkreetse süüteo juures korduvuse mõttes loetakse ainult samaliigilise kuriteo, mitte aga mistahes kuriteo varasemat toimepanemist. Samaliigilise kuriteo all ei mõelda mitte ainult samas paragrahvis sätestatud süütegu, vaid ka kuriteole liigiti lähedast kuritegu. Sõnastus

¹¹¹ Maasik, J. Juriidilise isiku kriminaalvastutus – õiguslikud lähtekohad ja probleemid. Magistritöö. Tartu, 2018. Arvutivõrgus: https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/60177/maasik_janek.pdf?sequence=1&isAllowed=y. 23.02.2021.

¹¹² Saar, S. Juriidilisele isikule kuriteo eest süüdi mõistmise järel tsiviilkohtumenetluses sundlõpetamise vastavus *ne bis in idem* printsiibile. Magistritöö. Tartu, 2018. Arvutivõrgus: https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/60353/saar_sirgo.pdf?sequence=1&isAllowed=y. 23.02.2021.

¹¹³ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. - RT I, 19.03.2019, 3. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. - RT I, 13.12.2013, 5.

„vähemalt teist korda“ kujutab samas paragrahvis sätestatud teo korduvust, seega eriretsidiivi. Eelnõu seadis eesmärgiks igal konkreetsel juhul otsustada, kas rakendada eriretsidiivi sama koosseisu mõttes või retsidiivi ühe liigi raames, kus üks liig tähendab ühte peatükki või jagu. Iseenesest näitab korduvus isiku ja kuritegeliku käitumise seost, süüdlase hoolimatut suhtumist õiguskorda ning soovi teostada oma huvisid õigusvastasel viisil. Konkreetse süüteo juures on see tähistatud näiteks selliselt, et vägistamise koosseisu juures (KarS § 141 lg 2 p 6) „kui see on toime pandud isiku poolt, kes on varem toime pannud käesolevas jaos sätestatud kuriteo“ või varguse koosseisu juures (KarS § 199 lg 2 p 4) „see on toime pandud isiku poolt, kes on varem toime pannud varguse, röövimise, omastamise, süüteo toimepanemise tulemusena saadud vara omandamise, hoidmise või turustamise, asja tahtliku rikkumise või hävitamise, kelmuse või väljapressimise“.¹¹⁴

Korduvus ehk retsidiiv on eriline isikutunnus KarS § 24 lg 1 mõttes.¹¹⁵ KarS § 24 lg 1 järgi on eriline isikutunnus KarS-i eriosas või muus seaduses ettenähtud süüteokoosseisu tunnus, mis kirjeldab toimepanija isikuomadusi, eesmärke või motiive. KarS-i kontekstis väljendab sõnastus „kes on varem toime pannud /.../“ korduvuse mõttes, et isikul on spetsiifiline isikuomadus, mis seisneb kalduvuses panna toime sama kuritegu, mistõttu kätkeb uus kuritegu endas esimesega võrreldes suuremat ebaõiglust. Korduvuse jaatamiseks peab isik olema vähemal kahel korral selle kuriteo toime pannud. Siinkohal ei ole oluline, kas isik on kuriteo eest süüdi mõistetud ja seejärel uue samaliigilise kuriteo toime pannud (ehk juriidiline retsidiiv) või on ta pannud toime vähemalt kaks kehalist väärkohtlemist, mille eest ei ole teda varem karistatud, ning need tuvastatakse ühes kriminaalmenetluses (ehk faktiline retsidiiv).¹¹⁶ Juriidilise retsidiivi korral avaldub uue kuriteo ebaõigus muu hulgas selles, et varem mõistetud karistus pole mõjutanud toimepanijat hoiduma samast kuriteost.¹¹⁷ Sealjuures tähendab korduvus mistahes varem toime pandud tahtliku kuriteoga kuriteokoosseisu täitmist. Kuna see on toimepanija isikut iseloomustav tunnus, ei ole seejuures oluline, kas ta on varem realiseerinud ainult sama kuriteokoosseisu või mõne muu süüteo, mis seda süütegu hõlmab, aga lisanud sellele ühe või mitu tunnust.¹¹⁸ Kui isik on varem pannud toime pannud niisuguse kuriteo, mille käigus ta täitis ühtlasi samaliigilise kuriteokoosseisu, avaldub uues kuriteos tema retsidiivsus. Et isik on varemgi toime pannud sama teo, näitab see kalduvust sellisele süüteole konkreetse KarS-i koosseisu tähenduses, täites sellega korduvuse tunnuse. Eeltoodu ei sõltu

¹¹⁴ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seondvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. - 554 SE.

¹¹⁵ RKKKo 1-19-5146, p 8.

¹¹⁶ RKKKo 3-1-1-72-16, p 9.

¹¹⁷ RKKKo 1-19-5146, p 8.

¹¹⁸ *Ibidem*, p 9.

lisaks sellest, kuhu on kuriteo koosseisulisi tunnuseid hõlmab kuriteokoosseis KarS-i eriosas paigutatud ja milliste õigushüvede kaitsele on see lisaks konkreetsele süüteo koosseisule veel suunatud.¹¹⁹ Seoses väärteoprejuditsiooni kaotamisega ei saa väärteo korduvust enam lugeda kriminaliseerivaks tunnuseks.¹²⁰

Korduvust kui KarS-i eriosas ettenähtud kvalifikatsiooni on põhjendatud asjaoluga, et korduvalt, eelkõige sama liiki kuriteo toime pannud isiku süü on suurem, ta ei ole teinud varasemast karistusest vajalikke järeldusi või on ta siis sedavõrd sügavalt negatiivse sotsiaalõigusliku meelestatusega, et paneb kuritegusid toime korduvalt või koguni süstemaatiliselt. Eelmised karistused peavad kujutama endast isikule tehtud hoiatust, kuid uute tegude toimepanemisega näitab ta, et ei ole õppust võtnud, mis suurendab vastavalt isiku süüd. Seega on ikkagi tegemist karistamisega konkreetse teo eest. Korduvuse arvestamine ei ole põhimõtteliselt vastuolus *ne bis in idem*-keeluga, see ei kujuta endast ka Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika kohaselt *ne bis in idem*-põhimõtte rikkumist. Riikides, kus ei kasutata korduvust kvalifitseeriva tunnusega (nt Saksamaa Liitvabariik, Soome Vabariik), võetakse korduvust süüdistatava kahjuks arvesse süüd suurendavana või eripreventiivsest aspektist lähtuvalt. Korduvuse sisu kõikides eriosa koosseisudes tuli seadusemuudatusega ühtlustada ning sõnastada selliselt, et see hõlmaks nii juriidilist kui faktilist retsidiivi, seega sõnastada „isiku poolt, kes on varem toime pannud...“. Seega tuli lugeda korduvus raskendavaks asjaoluks sellistes süüteoliikides, kus isiku ja kuritegeliku käitumise seos on tüüpiline. Mõistagi arvestati ka kriminoloogilist tausta, lugedes korduva kuriteo rangemini karistatavaks nende kuriteoliikide korral, mis on enam levinud ja mida pannaksegi sageli toime korduvalt (nt vargused ja üldse varavastased süüteod).¹²¹

Autori hinnangul on korduvuse ühtlustatud arvestamine KarS-is olnud põhjendatud ning eesmärgipärane. Korduvust ei ole KarS-i üldosas arvestatud karistust raskendava asjaoluna KarS § 58 mõttes, samas on üheselt arusaadav, et korduvus kui isiku kalduvus konkreetset liiki süütegude toimepanemisele väärrib ühiskonnalt, seadusandjalt ning seekaudu kohtunikult rangemat reaktsiooni, s.t vähemalt sellist sanktsiooni ette nägevaid üldsättest kõrgemate piirmääradega raame. Samuti on selge, et sellised isikud, kellel on nii-öelda elustiiliks kuritegelik käitumine ning selle juurde käiv korduvalt samaliigiliste süütegude toimepanemine, on ühiskonna rohkem taunitava suhtumise väljendamine retsidiivsusesse kõrgendatud karistusraamide osas põhjendatud, vajalik ning proportsionaalne. Ettekirjutus on väliselt selgelt

¹¹⁹ *Ibidem*, p 10.

¹²⁰ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. - 554 SE.

¹²¹ *Ibidem*.

mõistetav ning igapähele on võimalik aru saada ja ette näha, milline karistus ähvardab juhul, kui tegemist on korduvusega.

Autori arvates on samas küsitav, kas isiku puhul, kes paneb samaliigilist süütegu toime näiteks kaks korda (kaks episoodi), saab teha küllaltki kaalukat järeldust, et tegemist on isikuga, kes ei ole varasemast justkui mitte midagi õppinud ja sellega on tuvastatud tema retsidiivsus. Selline hinnang ei arvesta pealtnäha isiku süü astet, konkreetse samaliigilise teo raskust ning kahjustatud õigushüve ja muid olulisi asjaolusid. Mõistagi avaldubki siinkohal ilmekalt magistr töö esimeses osas rõhutatud seisukoht, et seadusandja peabki ettekirjutuste seadmisel olema mõnevõrra üldistav, s.t eelduslikult ei olegi võimalik reguleerida seda, kas retsidiivsust peaks saama jaatada alates kahest, kolmest või rohkemast süüteo toime panemisest. Käesoleva magistr töö autori hinnangul saaks sellist võimalikku ebaproportsionaalsust välistada sellega, kui süüteokoosseisude kvalifikatsioonide juures oleks eristatud korduvus (s.t alates teist korda süüteo toime panemine) ja süstemaatilisus. Riigikohtu praktikast tulenevalt saab süstemaatiliselt toimepanduks pidada üksnes sellist kuritegu, mis koosneb vähemalt kolmest episoodist, kuna kaks süüteo episoodi moodustavad korduvuse.¹²² Kuivõrd aga enamus kehtiva KarS-i süüteokoosseise, milles on arvestatud korduvust, ei arvesta eraldi süstemaatilisust (süstemaatilisust arvestatakse eelkõige varavastaste süütegude juures), võib kehtivas KarS-is korduvuse defineerimine kui kaks ja enam autori arvates olla ülemäärane ja ebaproportsionaalne. Autor mõnab, et arvestades, et KarS mõistes tuleb varasem karistus arvesse ainult juhul, kui see ei ole karistusregistrist ettenähtud aja jooksul kustutatud või kui andmed varasema karistuse kohta registrist puuduvad, kuid on olemas jõustunud kohtuotsus, mille puhul lähtutakse sellest ning isik loetakse karistatuks, ei ole eelnimetatud võimalik probleemkoht seega praktikas ilmnev.¹²³

01.07.2019 jõustunud KarS-i muudatustega tõhustati meetmeid, et reageerida ohtlike kalduvuskurjategijate poolt toime pandud kuritegudele.¹²⁴ Korduvkuritegevuse vähendamise ning ühiskonna kaitsmise eesmärkidest lähtuvalt esitles Justiitsministeerium 12.10.2016 poliitikat ohtlike kalduvuskurjategijate kohtlemiseks.¹²⁵ Eelnimetatud poliitika tutvustamisele eelnes Justiitsministeeriumi analüüs.¹²⁶

¹²² RKKKo 3-1-3-9-00, p 5.3.

¹²³ Karistuseseadustik. Kommenteeritud vln § 56 komm 16.1.

¹²⁴ Karistuseseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. - 658 SE.

¹²⁵ Justiitsministeerium. Ohtlike kalduvuskurjategijate kohtlemise poliitika. 01.03.2017. Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ohtlike_kalduvuskurjategijate_kohtlemise_poliitika.pdf. 27.02.2021.

¹²⁶ Tammiste, B.; Salla, J.; Tüllinen, K.; Kruusmaa, K.-C. Ohtlike kalduvuskurjategijate sihtgrupi, meetmete ja kohtlemise analüüs. Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika analüüs nr 9/2016. Arvutivõrgus:

19.03.2019 jõustunud seadusemuudatusega täiendati KarS § 114 lg-t 1 (mõrv) punktiga 9, mille järgi tapmise eest, kui see on toime pandud isiku poolt, keda on varem korduvalt karistatud tahtliku esimese astme kuriteo eest, mille süüteo koosseisu kuuluvaks tagajärjeks on raske tervisekahjustus, karistatakse kaheksa- kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistusega. See võimaldab teatud ohtlikust kalduvuskurjategijast tapmise toimepanijale mõista senisest pikema või eluaegse vangistuse. Varasemalt kehtinud raskendavad asjaolud ei seondunud valdavalt toimepanija retsidiivsusega, vaid kirjeldasid konkreetse üksikteo ohtlikkust (näiteks üldohtlik viis, kahe või enama inimese suhtes) või eriti taunimisväärset toimepanemise viisi (näiteks piinav või julm viis). Retsidiivsusega seondus üksnes KarS § 114 p-s 4 sätestatud korduvus, mille järgi tapmise eest, kui see on toime pandud vähemalt teist korda, karistatakse kaheksa- kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistusega. Seega on teistkordse tapmise toimepanijat (nii faktilise kui juriidilise retsidiivi korral) võimalik karistada eluaegse vangistusega. Kui tapmise toime pannud isiku ohtlik retsidiivsus väljendub teistes kuritegudes, puudus kohtul võimalus isiku karistamiseks eluaegse vangistusega. Eelnõuga sätestati KarS § 114 lg 1 p-s 9 tapmise enamoohtlik koosseis. Süüteo koosseisu objektiivsete tunnuste erisus põhikoosseisust seisneb subjekti erilises isikutunnuses – tema vägivaldses retsidiivsuses. Tapmise toime pannud isiku varasem korduv karistatus raskelt tervist kahjustavate kuritegude eest võib viidata sellele, et tegemist on ohtliku kalduvuskurjategijaga, kellele raskete kuritegude toimepanemine on saanud harjumuseks. KarS § 114 lg 1 p-s 9 sätestatud erisubjektiks on isik, keda on varem vähemalt kahel korral karistatud tahtliku esimese astme kuriteo eest, mille süüteo koosseisu kuuluvaks tagajärjeks on raske tervisekahjustus. KarS § 118 (raske tervisekahjustuse tekitamine) kõrval võib seega tegemist olla ka teiste raskete kuritegudega, mille tagajärjeks on raske tervisekahjustuse tekitamine. Näiteks KarS § 141 lg 2 p 3 (vägistamine, kui sellega on tekitatud kannatanule raske tervisekahjustus), KarS § 200 lg 2 p 5 (röövimine, kui see on toime pandud raske tervisekahjustuse tekitamisega), KarS § 214 lg 2 p 3 (väljapressimine, kui see on toime pandud raske tervisekahjustuse tekitamisega) jne. Juhul kui raske tervisekahjustuse tekitamine on üks süüteo koosseisu alternatiivsetest tagajärgedest (nt KarS § 244 lg 2 – kõrge riigiametniku või tema perekonnaliikme tapmine, pantvangi võtmine või temale raske tervisekahjustuse tekitamine), tuleb tuvastada, kas konkreetsel juhul täitis isik just sellise koosseisualternatiivi, mille tagajärjeks oli raske tervisekahjustuse tekitamine. Kui raske tervisekahjustus on objektiivne karistatavuse eeldus ning ei kuulu süüteo koosseisu, ei ole tegemist kuriteoga, milles eelnev süüdimõistmine vastaks KarS § 114 lg 1 p-s 9 sätestatud eeldustele. KarS § 114 lg 1 p 9 eeldustele vastab süüdimõistmine ka esimese astme kuriteo

katse eest, mille süüteo koosseisu kuuluvaks tagajärjeks on raske tervisekahjustuse tekitamine ning seda isegi siis, kui konkreetsel juhul rasket tervisekahjustust ei tekkinud (nt raske tervisekahjustuse tekitamise katse).¹²⁷

Lisaks KarS § 114 lg 1 p-s 9 sätestatud erilisele isikutunnusele (isik, keda on varem karistatud vähemalt kahel korral tahtliku esimese astme kuriteo eest, mille süüteo koosseisu kuuluvaks tagajärjeks on raske tervisekahjustus), mis viitab ohtlikule vägivaldsele retsidivistile, võimaldatakse eluaegse vangistuse kohaldamist ka KarS § 141 lõikes 2 või KarS § 141¹ lõikes 2 sätestatud teo toime pannud isikutele, keda on varem karistatud korduva seksuaalkuriteo eest (KarS § 141 lg 2 p 6 või KarS § 141¹ lg 2 p 6). Viidatud juhul on tegemist isikuga, kes on varem vähemalt kahel korral pannud toime seksuaalkuriteo, saanud selle eest karistada ning on sellegipoolest jätkanud seksuaalkuritegude toimepanemist. Eluaegse vangistuse kohaldamine jääb kohtu diskretsiooniotsuseks ning selle kohaldamine tähtajalise vangistuse asemel saab mõistagi olla üksnes erandlik.¹²⁸ Eluaegse vangistuse mõistmise võimalus tagatakse erandjuhtudeks, kus isiku süü on suur ning tulenevalt isiku varasemast käitumisest ning prognoosist tema edasise käitumise kohta nähtub, et õiguskorra kaitse on võimalik tagada üksnes eluaegse vangistuse kohaldamisega.¹²⁹

Autori hinnangul on korduvuse puhul sanktsiooniraamide tõstmise eeltoodud põhjendustega järginud õiguskirjandusest tulenevaid põhimõtteid. Korduvuse arvestamine on olnud põhjendatud ning selle vajalikkust on analüüsitud ja selgitatud, sealjuures saab seadusandjaga nõustuda, et ühiskonna hinnang korduvkalduvustega kurjategijatele peab olema rangem ning seega on põhjendatud korduvuse puhul kõrgemate sanktsiooniraamide kui kohtu otsustusvabadust piirava karistamise piirangu seadmine. Autor leiab, et sealjuures on KarS-is läbivalt olnud korduvuse puhul kohaldatavad sanktsiooniraamid piisavalt määratletud ning seega ei ole need liiga laiad. Kehtivas KarS-is korduvuse kritiseerimist on aga kritiseeritud seetõttu, et arvestades korduva kuriteo kui kvalifitseeritud koosseisu eest ette nähtavaid rangemaid sanktsioonimäärasid, ei ole need piisavad, tagamaks ühiskonna kaitset kalduvuskurjategijate eest, sest karistuse tähtaeg on piisavalt lühike selleks, et karistuse ära kandnud isikul avaneks võimalus õiguskorda üha uuesti ja uuesti rünnata.¹³⁰ KarS-i eriosa lahendusena on sealjuures pakutud välja valitud kuriteo koosseisude juurde kvalifitseeritud koosseisuga võrreldes oluliselt kõrgema karistuse alam- ja ülemmääraga eriti kvalifitseeritud

¹²⁷ Karistuseseadustiku muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. - 658 SE.

¹²⁸ *Ibidem*.

¹²⁹ RKKKo 3-1-1-76-12, p 8.

¹³⁰ Parmas, A. Karistuspoliitika tulevikuväljavaated. 2012. Arvutivõrgus: <http://www.iuridicum.ee/public/files/32teesid/32Parmas.pdf>. 24.04.2021.

koosseisu loomise. Üldosalise lahenduse puhul on pakutud välja KarS § 56 (karistamise alus) muutmist retsidiivi silmas pidavalt ja kalduvuskurjategijate puhul karistuse mõistmise aluste hulka iseseisva tunnuseks isiku ohtlikkuse kriteeriumi lisamist – võimalust mõista isikule ohtlikkuse kaalutlustel raskem karistus. Samuti on leitud, et kõne alla võiks aga tulla ka KarS-i karistuse kohaldamise peatüki täiendamine sätetega, mis näeksid ette raskemad karistusmäärad korduvalt süütegusid toimepannud isikutele.¹³¹ Korduvust joobes juhtimise sõidukijuhtimise süütegude juures käsitleb autor järgnevas alapeatükis.

2.2. Tingimisi vabastamise keeld

01.11.2017 jõustusid muudatused karistusseadustikus, mis võimaldavad karistusseadustiku eriosas välistada kohtutel teatud kuritegude eest võimaluse jätta süüdlase karistus täielikult tingimisi kohaldamata.¹³² KarS § 73 (karistuse tingimisi vabastamine) lõike 1 teise lause järgi võib karistuse täielikult jätta tingimisi kohaldamata, kui KarS-i eriosast ei tulene teisiti. KarS § 74 (karistusest tingimisi vabastamine süüdlase allutamise ja käitumiskontrollile) lõike 1 teise lause kohaselt võib karistuse täielikult jätta tingimisi kohaldamata, kui KarS-i eriosast ei tulene teisiti.

01.11.2017 jõustunud seadusemuudatuste eesmärgiks oli eelkõige suhtumise karmistamise sõiduki joobes juhtimisse. Joobes sõidukijuhtimine on süütegudest üks levinumaid ja samas ohtlikumaid, mis võib puudutada meist igaühte. Senised karistused polnud uute süütegude ärahoidmisel olnud efektiivsed ning hoolimata ka korduvatest kriminaalkaristustest jätkasid juhid uute rikkumiste toimepanemist. Seetõttu valmistati ette muudatused karistuste täpsemaks diferentseerimiseks, et tagada eeskätt suure riskiga korduvrikkujate suhtes mõjusam karistuspraktika.¹³³

Eelnõuga karmistati karistust raskete tagajärgedega liiklusõnnetuse põhjustamise eest joobeseisundis. Korduvalt sõiduki joobeseisundis juhtimise eest nähti ette kohustuslik šokivangistus. Joobeseisundis juhtimise eest karistusena ette nähtud juhtimisõiguse äravõtmise kestus viidi paremini kooskõlla süüteo raskusega. Samal ajal pidas eelnõu otstarbekaks

¹³¹ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. - 554 SE.

¹³² Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (suhtumise karmistamine sõiduki joobes juhtimisse). - RT I, 07.07.2017, 1.

¹³³ Karistusseadustiku, karistusregistri seaduse, liiklusseaduse ja väärtemenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 328 SE I.

stimuleerida esmakordseid rikkujaid hoiduma uutest süütegudest, luues võimaluse väärtekaristusest tingimisi vabaneda ja teatud tingimustel säilitada juhtimisõiguse. Lubatud alkoholi piirmäära ületamise korral saab süüdlase suunata katseajaks ravile, koolitusele või sotsiaalprogrammi. Selleks et muuta joobeseisundis juhi kaassõitjate väärtushinnanguid ühiskonna üldise heaolu nimel, eelkõige nende endi elu ja tervise huvides, nähakse ette täiendav regulatsioon nii liikluskasvatuse kui ka sõitja suhtumise osas. Karmistuvad karistused joobeseisundis juhtimise eest võivad kaasa tuua kõrgenenud soovi liiklusõnnetuse sündmuskohalt põgenemisteks. Selle kõrvaldamiseks nähti ette täiendav kuriteokoosseis, kui raske liiklusõnnetuse põhjustanud juht sündmuskohalt põgeneb. Kokkuvõtteks puudutasid seaduste karmistamise ettepanekud eeskätt üksikõikseid korduvrikkujaid.¹³⁴

Joobes mootorsõidukijuhtide karmimat kohtlemist põhjendas seadusandja sellega, et 2015. aastal juhtus alkoholi piirmäära ületanud mootorsõidukijuhtide osalusel kokku 154 inimkannatanuga liiklusõnnetust, milles hukkus 14 ja sai vigastada 214 inimest. 2014. aastal registreeriti õnnetusi 180, neis hukkus 15 ja sai vigastada 239 inimest. Alkoholist põhjustatud liiklusõnnetuste osatähtsus oli aastatega veidi vähenenud. 2015. aastal oli mootorsõidukijuhi alkoholitarbimine üheks mõjuteguriks 11,1% liiklusõnnetustest. Aasta varem oli sama näitaja 12,5%. Aastate 2010-2016 kõrgeim tase oli 2013. aastal, mil osakaaluks oli 14,8%. Samas ei olnud muutunud alkoholist tingitud liiklusõnnetustes hukkunute osatähtsus hukkunute koguarvust. 2015. aastal hukkunud 14 inimest moodustasid 20,9% kõikidest liikluses elu kaotanutest. 2014. aastal 19,2% ja aastate 2010–2012 keskmiseks kujunes 21%. Erandlik oli 2013. aasta, mil joobes mootorsõidukijuhid põhjustasid 27% kõigist liiklussurmades.¹³⁵

Karistus peab olema niivõrd suur, et sellel on nii eri- kui ka üldpreventiivne mõju, ehk see peab muutma nii süüdlase enda kui ka kogu ühiskonna hoiakut. Seega tuleb karistusmäärasid jooksvalt üle vaadata, et need aja jooksul ei devalveeruks. Eelkõige oli muudatuse eesmärgiks õiguskuulekuse suurendamine. Kohtupraktikas on välja kujunenud seisukoht, mille kohaselt peab karistuse mõistmisel võtma lähtepunktiks sanktsioonivahemiku keskmise määra.¹³⁶ Seaduses sätestatud karistusmäära suurendamine annab menetlejale parema võimaluse raskematele süütegudele reageerida. Karistuspoliitika eesmärk peab olema see, et vähendada aktiivse üldpreventsiooniga ohtu, mida põhjustavad teatud liiki kuriteod. Karistuspoliitika eesmärk ei ole üksnes soov inimest karmimalt karistada, vaid see, et kartusest tagajärje ees loobutaks uute kuritegude toimepanemisest. Kuivõrd senised karistused polnud olnud

¹³⁴ *Ibidem.*

¹³⁵ *Ibidem.*

¹³⁶ RKKKo 3-1-1-52-13, p 19.

mõjusad¹³⁷, tuli neid korrigeerida, et mõjutada kõige ohtlikumaid kurjategijaid rangemini. Eelnõu eesmärk oli vähendada joobes juhtide hulka liikluses. Joobes sõidukijuhtide osakaal liikluses ning nende osalusel toimunud õnnetustes hukkunud inimeste arv oli 2016. aastal võrreldes kümne aasta taguse olukorraga küll vähenenud, kuid seadusandja ei saanud olukorraga rahul olla, eriti arvestades, et 2012-2016 jooksul polnud näitajad enam paranenud, vaid püsinud samal tasemel. Joobes juhtide puhul on samasuguse süüteo kordamise risk suur, seda eriti kriminaalses joobes juhtide puhul. Niisuguse kuriteo eest karistatutest oli järgnenud kolme aasta jooksul uuesti kriminaalses joobes tabatud ligi viiendik. Eeltoodust tulenevalt oli kerkinud vajadus karistuste täpsemaks diferentseerimiseks, et tagada eeskätt suure riskiga korduvrikkujate suhtes mõjusam karistuspraktika. Kokkuvõtteks puudutasid seaduste muutmise ettepanekud eeskätt ükskõikseid korduvrikkujaid, kuid samas laiendati esmakordsete rikkujate jaoks võimalusi juhtimisõigus säilitada. Korduvalt joobes sõidukijuhi puhul on tegemist isikuga, kes vaatamata varasemale karistusele ei ole enda jaoks siiski teinud piisavaid järeldusi. Ta jätkab selliste tegude toimepanemist, mis kujutavad liikluses väga tõsist ohtu kaasliiklejatele. Muudatusega sooviti saavutada seda, et lühiajalise šokivangistuse järel isik loodetavasti siiski parandab oma käitumist ning edaspidi puudub vajadus tema karistuse tervikuna täitmisele pööramiseks.¹³⁸

Kriminaalpoliitikas humanismi printsiibile toetudes võib nõuda näiteks karistuse karmistamist eesmärgiga tagada karistusõiguse humaanne roll mitte kurjategija, vaid kannatanu ja kogu ühiskonna huvides.¹³⁹

Riigikohus esitas eelnimetatud eelnõu seisukohtade osas enda arvamuse, milles kritiseeris otsustust korduvust karistada, kuivõrd korduvuse karistamise üldpreventiivset edu, mis motiveeris seadusandjat seaduseelnõu algatamisel, pole oodata mitte karistuste karmistamisest, nagu avalikkuses ikka ja jälle nõutakse, vaid pigem kriminaalmenetluse tõhustamisest.¹⁴⁰

Käesoleva magistritöö autori hinnangul on 01.11.2017 jõustunud KarS-i muudatusi seadusandja muudatuste vastuvõtmisel üldiselt piisavalt põhjendanud. Muudatused põhinesid konkreetse läbi viidud analüüsi¹⁴¹ tulemustel, millest nähtus selliste muudatuste vajalikkus.

¹³⁷ Järeldus põhines allikal: Ahven, A. Joobes sõidukijuhtimise analüüs: nähtuse ulatus, karistuspraktika ja retsidiivsus. Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika analüüs nr 2/2015. 30.06.2015. Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/joobes_juhtimise_analuus.pdf. 03.02.2021.

¹³⁸ Karistusseadustiku, karistusregistri seaduse, liiklusseaduse ja vääртеomenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 328 SE I.

¹³⁹ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003. Lk 55.

¹⁴⁰ Toomiste, M. Arvamus karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu kohta. Riigikohus. 13.07.2016.

¹⁴¹ Ahven, A. Joobes sõidukijuhtimise analüüs: nähtuse ulatus, karistuspraktika ja retsidiivsus. Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika analüüs nr 2/2015. 30.06.2015. Arvutivõrgus:

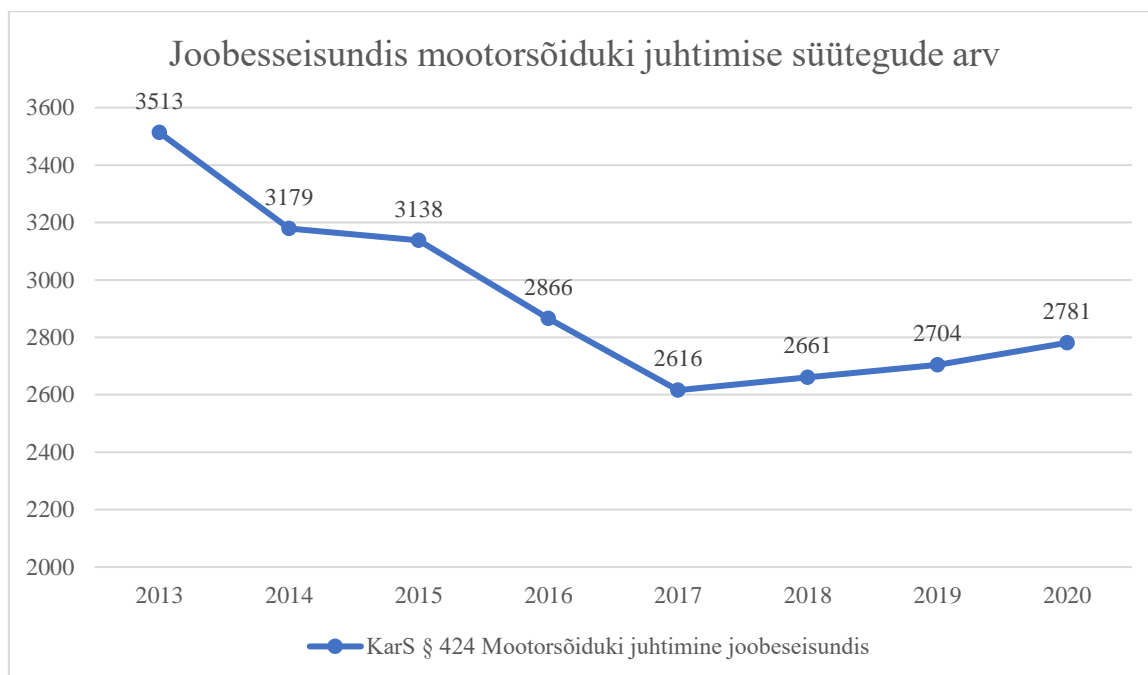
Kuivõrd varasemad KarS-i regulatsioonid ning võimalused sarnaste süütegude toimepanemisest hoiduda ei olnud kandnud oma eesmärki – empiirilistest andmetest nähtus, et senised piirangud ei taganud karistamise üld- ja eripreventiivseid eesmärke, oli seadusandja poolt põhjendatud ning vajalik olemasolevad sanktsioone ette nägevad sätted üle vaadata ning neid korrigeerida. Autori hinnangul on 01.11.2017 jõustunud muudatused olnud seega proportsionaalsed, tuginenud empiirilistel andmetel ning olnud vajalikus ulatuses põhjendatud. Sellega on seadusandja täitnud peamiselt käesoleva magistritöö esimeses peatükis kirjeldatud õigusteooriast tulenevaid teoreetilisi nõudeid kohtute otsutusvabaduse piiramisele ning autori arvates võib seega järeldada, et sellised muudatused on olnud vajalikud ühiskonna väärtushinnangute aktuaalses kajastamises ka karistamisel. Sealjuures nõustub autor Riigikohtu kriitikaga osas, milles karistuste karmistamine ei pruugi kanda seadusandja soovitud eesmärki.

Joobes sõidukijuhtimine on käesoleva magistritöö autori hinnangul oluliselt seotud sõltuvusprobleemidega ning seeläbi võimalike puudustega ühiskonna sotsiaalsetes tagatistes. Kuivõrd korduvus kui isikuomadus ning sellest tulenevad piirangud on sageli seotud isiku sotsiaalse ja majandusliku taustaga ning seeläbi isikuomadustega, ei ole autori hinnangul tingimata probleem puudulikus või liiga leebes olemasolevas regulatsioonis ning seadusandja oleks pidanud täiendavalt analüüsima ning käsitlema, miks on karistamise piirangute karistamine konkreetse eesmärgini viiv ning kuidas on sealjuures põhjendatud, et täiendav karistamise piirang ei ole ilmselgelt ülemäärane. Samuti on eelnimetatu käsitlemata jätmisel ilmne oht, et karistamise üht eesmärki eelistatakse liigselt teistele – kui riik reageerib korduvuse karistamise piirangutega süütegudele, mille toimepanemise alged on konkreetse isiku isikuomadustes, kandub karistussüsteem liigselt kättemaksu usku ning eelkõige jääb kõrvale isikute rehabilitatsioon. Kehtiv karistusseadustik ei näe ette võimalust vangistuse asendamist raviga näiteks alkoholisõltlastele või kleptomaanidele, mistõttu on Riigikohtu eelviidatud kriitika olnud autori hinnangul põhjendatud.

01.11.2017 KarS-i muudatuste järgselt on KarS § 424 (mootosõiduki juhtimine joobeseisundis) süütegude arv väikeses tõusutrendis (vt allpool Joonis 3). Kuivõrd avalikult kättesaadavates andmetes ei ole sealjuures eristatud süüteo koguarvu osakaalu korduvtoimepanijate osas, ei saa siinkohal autor üheselt teha lõppjäreldust, kas nimetatud muudatused on kandnud seaduseelnõu seletuskirjas välja toodud eesmärki, s.t vähendanud eelkõige korduvalt joobes juhtide osakaalu liikluses. Küll aga võib järeldada, et vähemalt üldiselt ei ole 01.11.2017 jõustunud seadusemuudatus joobes juhtide osakaalu liikluses mõjutanud. Käesoleva magistritöö autor

möönab sealjuures, et muudatuste tegeliku eesmärgi kandmise hindamiseks ja tulemuste statistiliseks nägemiseks võib ilmselt kuluda rohkem kui 3 aastat.

Joonis 3. Joobes mootorsõiduki juhtimise süütegude arv.

Allikas: Justiitsministeerium. Kuritegevus Eestis 2020.

Lisaks täiendati 01.11.2017 jõustunud muudatustega KarS-i § 422 lõiget 3 selliselt, et juhul, kui mootor-, õhu- või veesõiduki, maastikusõiduki või trammi või raudteeveeremi juhi poolt liiklus- või käitusnõuete rikkumise eest, kui sellega on ettevaatamatusest tekitatud inimesele raske tervisekahjustus või põhjustatud inimese surm ning see on toime pandud joobeseisundis ei jäeta mõistetud karistust tingimisi kohaldamata ning kohaldatakse lisakaristusena juhtimisõiguse äravõtmist. Ka siinkohal on muudatuse põhjendatus ja vajalikkus küsitav, kuivõrd eelnõu seletuskirjast ei selgunud, miks on just mootorsõiduki joobeseisundis juhtimine ainukene kuritegu, mille puhul on vältimatult nõutav karistuse vähemalt osaline täitmisele pööramine, samas kui mitte ühegi teise kuriteokoosseisu puhul taolist piirangut ette nähtud ei olnud. Eelnõu eesmärki silmas pidades oli võimalik, et kui varem KarS § 424 (mootorsõiduki, maastikusõiduki ja trammi juhtimine joobeseisundis) järgi kvalifitseeritud kuriteo toime pannud isik juhib uuesti mootorsõidukit joobeseisundis, põhjustamata seejuures liiklusõnnetust, oleks tema karistusest tingimuslik vabastamine välistatud. Kui aga sama isik põhjustab järgmisel korral mootorsõidukit juhtides joobeseisundi tõttu inimese surma või tekitab talle raske tervisekahjustuse, pannes toime KarS § 422 (sõidukijuhi poolt liiklusnõuete ja sõiduki käitusnõuete rikkumine) järgi kvalifitseeritava kuriteo, oleks tema karistusest tingimuslik vabastamine eelnõu järgi jätkuvalt lubatav. Samuti ei laieneks KarS § 73 lg-s 2¹ ega § 74 lg-s

2¹ sätestatav piirang juhtudele, mil varem joo beseisundis KarS §-s 422 sätestatud kuriteo toime pannud isik paneb toime KarS § 424 lg 1 järgi kvalifitseeritava kuriteo. Isikute selline ebavõrdne kohtlemine ei pruugi olla mõistlikult põhjendatav ega seega ka kooskõlas PS § 12 lg 1 lg-st 1 tuleneva õigusloome võrdsuse põhimõttega. PS § 12 lg 1 esimese lause järgi on kõik seaduse ees võrdsed. Riigikohtu hinnangul ei olnud vajalik seega karistuspraktikat muuta seadusandlusega, vaid seda oleks saanud teha ka prokuratuuri kaudu.¹⁴²

01.07.2019 jõustunud KarS-i muudatustega seadis seadusandja täiendavad olulised piirangud kohtute otsustusvabadusele.¹⁴³ Nimelt täiendas seadusandja mitmeid kuriteokoosseise nõudega, mille kohaselt ei tohi korduvalt sarnaseid tegusid toime pannud isikut karistusest täielikult tingimisi vabastada, s.t retsidiivsete kurjategijate puhul sai kohustuslikuks karistuse osaline täitmisele pööramine. Kriminaalpoliitika aktuaalseks eesmärgiks seaduseelnõu algatamise ajal oli mh korduvkuritegevuse vähendamine ja seeläbi ühiskonna turvalisuse suurendamine.¹⁴⁴ Korduvkuritegevuse vähendamise ning ühiskonna kaitsmise eesmärkidest lähtuvalt esitles Justiitsministeerium 12.10.2016 poliitikat ohtlike kalduvuskurjategijate kohtlemiseks.¹⁴⁵ Eelnimetatud poliitika tutvustamisele eelnes Justiitsministeeriumi analüüs.¹⁴⁶ Ohtlike kalduvuskurjategijate kohtlemise poliitikaga seonduvalt tehti eelnõuga muuhulgas muudatus välistada korduvalt seksuaalkuritegusid või teisi raskemaid kuritegusid toime pannud isikute karistuse täielikult tingimisi kohaldamata jätmise.¹⁴⁷

Muudatusettepanekus nimetas seadusandja konkreetsed süüteod, mille puhul „tulenes KarS-i eriosast“, et karistust ei või jätta tingimisi kohaldamata KarS § 73 lg 1 teise lause ja KarS § 74 lg 1 teise lause mõttes. Sellised piirangud seadis seadusandja järgmistele süüteokoosseisudele:

- inimkaubanduse süüteokoosseis (KarS § 133 lg 3¹), mille kohaselt KarS §-s 133 sätestatud kuriteo korral, kui see on toime pandud isiku poolt, keda on varem karistatud KarS §-s 133 või KarS §-s 133¹ (inimkaubanduse toetamine), 133² (kupeldamine), 133³

¹⁴² Toomiste, M. Arvamus karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu kohta. Riigikohus. 13.07.2016.

¹⁴³ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. - RT I, 19.03.2019, 3.

¹⁴⁴ Riigikogu 09.06.2010 otsus „Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018“ heakskiitmine (757 OE I) lisa „Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018“ p 3. Arvutivõrgus https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/kriminaalpoliitika_arengusuunad_aastani_2018.pdf. 03.02.2021.

¹⁴⁵ Justiitsministeerium. Ohtlike kalduvuskurjategijate kohtlemise poliitika. 01.03.2017. Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/ohtlike_kalduvuskurjategijate_kohtlemise_poliitika.pdf. 03.02.2021.

¹⁴⁶ Tammiste, B.; Salla, J.; Tüllinen, K.; Kruusmaa, K.-C. Ohtlike kalduvuskurjategijate sihtgrupi, meetmete ja kohtlemise analüüs. Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika analüüs nr 9/2016. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/ohtlikud_kalduvuskurjategijad_2_016-1_0.pdf.

¹⁴⁷ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. - 658 SE.

- (prostitutsioonile kaasamine) või 175 (inimkaubandus alaealise suhtes) sätestatud kuriteo eest, ei jäeta mõistetud karistust täielikult tingimisi kohaldamata;
- kupeldamise süüteo koosseis (KarS § 133² lg 3¹), mille järgi KarS §-s 133² sätestatud kuriteo korral, kui see on toime pandud isiku poolt, keda on varem KarS §-s 133² või KarS §-s 133 (inimkaubandus), 133¹ (inimkaubanduse toetamine), 133³ (prostitutsioonile kaasaaitamine) või 175 (inimkaubandus alaealise suhtes) sätestatud kuriteo eest, ei jäeta mõistetud karistust täielikult tingimisi kohaldamata;
 - suguuhte või muule sugulise iseloomuga teole sundimise süüteo koosseis (KarS § 143 lg 4), mille kohaselt KarS §-s 143 sätestatud kuriteo korral, kui see on toime pandud isiku poolt, keda on varem karistatud KarS-i 7. jaos (seksuaalse enesemääramise vastased süüteod) sätestatud kuriteo eest, ei jäeta mõistetud karistust täielikult tingimisi kohaldamata;
 - suguuhte või muu sugulise iseloomuga tegu mõjuvõimu kasutades süüteo koosseis (KarS § 143² § 3¹), mille järgi KarS §-s 143 sätestatud kuriteo korral, kui see on toime pandud isiku poolt, keda on varem karistatud KarS-i 7. jaos (seksuaalse enesemääramise vastased süüteod) sätestatud kuriteo eest, ei jäeta mõistetud karistust täielikult tingimisi kohaldamata;
 - järeלטulijaga suguuhte süüteo koosseis (KarS § 144 lg 3), mille kohaselt KarS §-s 144 sätestatud kuriteo korral, kui see on toime pandud isiku poolt, keda on varem karistatud KarS-i 7. jaos (seksuaalse enesemääramise vastased süüteod) sätestatud kuriteo eest, ei jäeta mõistetud karistust täielikult tingimisi kohaldamata;
 - lapsealisesega suguuhte või muu sugulise iseloomuga teo süüteo koosseis (KarS § 145 lg 3¹), mille järgi KarS §-s 145 sätestatud kuriteo korral, kui see on toime pandud isiku poolt, keda on varem karistatud KarS-i 7. jaos (seksuaalse enesemääramise vastased süüteod) sätestatud kuriteo eest, ei jäeta mõistetud karistust täielikult tingimisi kohaldamata;
 - alaealiselt seksi ostmise süüteo koosseis (KarS § 145¹ lg 4¹), mille kohaselt KarS §-s 145¹ sätestatud kuriteo korral, kui see on toime pandud isiku poolt, keda on varem karistatud KarS-i 7. jaos (seksuaalse enesemääramise vastased süüteod) sätestatud kuriteo eest, ei jäeta mõistetud karistust täielikult tingimisi kohaldamata;
 - alaealise suhtes inimkaubanduse süüteo koosseis (KarS § 175 lg 2¹), mille järgi KarS §-s 175 sätestatud kuriteo korral, kui see on toime pandud isiku poolt, keda on varem karistatud KarS §-s 175 või KarS §-s 133 (inimkaubandus), 133¹ (inimkaubanduse toetamine), 133² (kupeldamine), 133³ (prostitutsioonile kaasaaitamine), 175¹ (lapspornole juurdepääsu taotlemine ja selle jälgimine), 178 (lapsporno valmistamine ja

selle võimaldamine), 178¹ (seksuaalse eesmärgiga kokkulepe lapsealisega kohtumiseks) või 179 (lapsealise seksuaalne ahvatlemine) sätestatud kuriteo eest, ei jäeta mõistetud karistust täielikult tingimisi kohaldamata;

- kokkuleppe lapsealisega kohtumiseks seksuaalse eesmärgiga süüteoosseis (KarS § 178¹ lg 3), mille kohaselt KarS §-s 178¹ sätestatud kuriteo korral, kui see on toime pandud isiku poolt, keda on varem karistatud KarS §-s 178¹ või KarS §-s 175 (inimkaubandus alaealise suhtes), 175¹ (lapspornole juurdepääsu taotlemine ja selle jälgimine), 178 (lapsporno valmistamine ja selle võimaldamine) või 179 (lapsealise seksuaalne ahvatlemine) sätestatud kuriteo eest, ei jäeta mõistetud karistust täielikult tingimisi kohaldamata;
- lapsealise seksuaalse ahvatlemise süüteoosseis (KarS § 179 lg 3), mille järgi KarS §-s 179 sätestatud kuriteo korral, kui see on toime pandud isiku poolt, keda on varem karistatud KarS §-s 179 või KarS §-s 175 (inimkaubandus alaealise suhtes), 175¹ (lapspornole juurdepääsu taotlemine ja selle jälgimine), 178 (lapsporno valmistamine ja selle võimaldamine) või 178¹ (seksuaalse eesmärgiga kokkulepe lapsealisega kohtumiseks) sätestatud kuriteo eest, ei jäeta mõistetud karistust täielikult tingimisi kohaldamata;
- röövimise süüteoosseis (KarS § 200 lg 3¹), mille kohaselt KarS §-s 200 sätestatud kuriteo korral, kui see on toime pandud isiku poolt, keda on varem karistatud röövimise või tapmise eest seoses röövimisega või muul omakasu motiivil või väljapressimise eest, ei jäeta mõistetud karistust täielikult tingimisi kohaldamata.

Eelloetletud koosseisutäiendusi, sealhulgas täiendusi põhjendades, on seadusandja seaduseelnõu seletuskirjas, käsitletud üheskoos, mistõttu analüüsib käesoleva magistritöö autor seletuskirjas toodud täienduste põhjendusi ja karistamise piirangute seadmise põhimõtetele vastamist samuti koos.

Seadusandja on seletuskirjas selgitanud, et eelnõuga on hõlmatud ohtlikud kuriteod, mille puhul on seadusandja varasemate samalaadsete tegude toimepanemise sätestanud kvalifitseeriva asjaoluna ning kus on võimalik, et isik võib olla teo toime pannud korduvalt. Ainuüksi fakt, et isik võib olla teo toime pannud korduvalt ei võimalda alati järeldada, et isikut tuleks vältimatult reaalse vangistusega karistada. Juriidilise retsidiivi korral on tegemist isikuga, kes vaatamata eelnevale karistusele on jätkanud kuritegude toimepanemist. Seega ei ole eelnev karistus olnud tõhus. Kui tegemist on juriidilise retsidiiviga, välistatakse isiku karistusest täielikult tingimisi vabastamine. Muudatusega soovis seadusandja saavutada seda, et lühiajalise osaliselt täitmisele pööratud vangistuse järel isik loodetavasti parandab oma käitumist ning edaspidi puudub

vajadus pöörata tema karistus tervikuna täitmisele.¹⁴⁸ Sealjuures tuleb varasem karistus arvesse ainult juhul, kui see ei ole karistusregistrist ettenähtud aja jooksul kustutatud või kui andmed varasema karistuse kohta registrist puuduvad, kuid on olemas jõustunud kohtuotsus, mille puhul lähtutakse sellest ning isik loetakse karistatuks.¹⁴⁹ Eelnõuga ei hõlmatud süüteokoosseise, kus sanktsiooni alammääraks on 5 aastat või enam, sest sellisel juhul ei ole süüdlase karistusest täielikult tingimisi vabastamine Riigikohtu praktika kohaselt võimalik isegi siis, kui kriminaalasi lahendatakse lühimenetluses ning karistust vähendatakse ühe kolmandiku võrra.¹⁵⁰

Autor suhtub sellisesse piirangute kehtestamise põhjendusse mõnevõrra kriitiliselt. Nimelt on viimati loetletud süütegude puhul juriidilise retsidiivi arvestamine juba igakordselt koosseisude kvalifikatsioonides hõlmatud korduvuse osas selliselt, et kui konkreetse süüteo on toime pannud isik, kes on varem toime pannud samaliigilise süüteo, on seadusandja juba kohtutele ette andnud kõrgendatud karistusraamid vangistuse alampiiri tõstmisena. Näiteks suguuhte järeltulijaga süüteokoosseisus (KarS § 144) on kvalifikatsioonina lg-s 2 eraldi hõlmatud, et vanema, vanema õigustega isiku või vanavanema poolt lapse või lapselapsega suguuhtesse astumise või muu sugulise iseloomuga teo toimepanemise eest, kui see on toime pandud isiku poolt, kes on varem toime pannud KarS-i 7. jaos sätestatud kuriteo, karistatakse kolme- kuni kaheksa-aastase vangistusega üldkvalifikatsioonis sisalduva kahe- kuni kaheksa-aastase vangistuse asemel.

Kuigi juriidilise retsidiivi rangema karistamise põhjendatus on objektiivselt selgelt jälgitav ning autor on oma seisukohtasid selles osas eelnevas alapeatükis käsitlenud, ei ole autori hinnangul tingimisi vabastamise keelu seadmisel põhjendamatult käsitletud seda, miks on vajalik nii-öelda täiendav piirangute seadmine täielikult tingimisi vabastamise võimaluse võtmisega, kui korduvust on justkui juba varasemalt arvestatud. Selliselt kehtestab seadusandja korduvatele süüdistatutele justkui topelt rangemad karistusraamid, mis ei pruugi juriidilise retsidiivi osas ühiskonna taunivuse näitamiseks ja karistamise eesmärgi täitmiseks olla proportsionaalsed. Autori arvates on oluline täheldada, et kuivõrd korduvust saab jaatada alates teisest samaliigilise süüteo toimepanemisest, võib olla meelevaldne asuda igakordselt järeltulele, et seega ei ole eelnev, sh esimene karistus, näiteks lühiajaline osaliselt täitmisele pööratud vangistus, olnud tõhus. Autori arvates ilmneb sellega seotud lünk näiteks järgmises

¹⁴⁸ *Ibidem*.

¹⁴⁹ Sootak, J.; Pikamäe, P. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. 3. täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Tallinn: Juura 2009. § 56 komm 6.

¹⁵⁰ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. - 658 SE.

RKKKo 1-20-1301, p 17.

näidisolukorras. Kui isik A on varasemalt kriminaalkorras karistamata ja tema suhtes alustatakse kriminaalmenetlust KarS § 133 (inimkaubandus) alusel, sealjuures süüdistatakse teda näiteks neljas erinevas inimkaubanduse koosseisu täitvas ajalisel ja ruumiliselt eraldatud teos ehk isik A on faktiline retsidiiv, oleks kohtul karistusraamideks ees KarS § 133 lg 2 p 10 järgselt kolme- kuni viieteistaastane vangistus. Kui aga isik B on varasemalt ühe korra KarS § 133 süüteo eest süüdi mõistetud, mis koosneb ühest inimkaubanduse koosseisu täitvast episoodist ehk isik B on juriidiline retsidiiv, ning tema suhtes alustatakse uuesti kriminaalmenetlus KarS § 133 lg 1 süüdistuses, siis sellisel juhul oleks kohtul lisaks sarnaselt isikuga A kohaldatavatele rangematele karistusraamidele KarS § 133 lg 2 p 1 järgi täiendavalt KarS § 133 lg 3¹ kohaselt täielikult tingimisi vabastamise keeld. Autor leiab, et sellise näidisolukorra puhul ei saa tingimata järeldada, et isikule B ei ole varasem karistus mõjunud, mistõttu on põhjendatud tema täielikult tingimisi vabastamata jätmine. Sealjuures võib isiku B puhul olla esimene KarS § 133 lg 1 koosseisule vastav süütegu olla aset leidnud oluliselt varem ning olulisemaid õigushüvesid kahjustav ning teine süütegu KarS § 133 lg 1 koosseisu kõige „kergem“ ja õigushüvesid vähem riivav variant, kuid sellist iga konkreetse juhu erisust ei saa kohus arvestada. Väljend õigushüve tuleb siingi mõista metafoorsena, sest õigushüve kui abstraktsiooni ei saa kahjustada. Kuulutades õigushüve kaitstavaks ja selle ründamise karistatavaks, kaitseb karistusõigus tegelikult õigushüve konkreetseid väljendusvõime ehk ründeobjekte.¹⁵¹

Kuigi üldpreventiivseid eesmärke silmas pidades ei tohi kohaldatav karistus anda ühiskonnale signaali, justkui ei taunitaks õiguskorras süütegude korduvat toimepanekut oluliselt rangemal viisil¹⁵², võib objektiivsele kõrvaltvaatajale isik A faktilise retsidiivina tunduda ühiskonnale ohtlikum ning seega taunitavamam suhtumist väärivam kui B. Isik A võib olla süüteod toime pannud pika aja jooksul ning alles ühel hetkel „vahele jäänud“ ning sellisel juhul arvestatakse tema faktilist retsidiivsust üksnes korduva toimepanemise erikvalifikatsiooni juures ja rangemate karistusraamide osas. B aga võib olla kaks süütegu toime pannud olulise ajavahega, sealjuures olulise erinevusega kahjustatud õigushüvede raskuses, kuid vaatamata sellele on lisaks rangematele karistusraamidele tema puhul kohtul kohustus arvestada tingimisi täielikult vabastamise keeldu. Sellega pole autori hinnangul nimetatud piirang proportsionaalne ning proportsionaalsuse tagamiseks (ning selliste väliselt ebavõrdsete olukordade tekkimise

¹⁵¹ J. Sootak. Optiline karistusõigus. Skeeme ja tekste karistusõiguse loengute juurde. Tallinn – Juura, 2007. Lk 61.

¹⁵² RKKKo 3-1-1-6-17, p 18.

võimaluse välistamiseks) oleks karistuse täielikult tingimisi täitmisele pööramise võimalus autori arvates pidanud jääma kohtu diskretsiooni.

Samuti nimetab analüüs, millele Justiitsministeerium on seaduseelnõu põhjendatuses viidanud, et lihtsustatult öeldes võib ohtlikeks kurjategijateks pidada neid, kes on korduvalt toime pannud tõsise kahjuga (kannatanu surm või raske vaimse või füüsilise tervise kahju) vägivalla- või seksuaalkuriteo ning kelle puhul on kõrge uute sarnaste tegude toimepanemise tõenäosus. Siia alla kuuluvad näiteks korduvalt tapmisi toime pannud isikud ja kontaktseid seksuaalkuritegusid (vägistamine) toime pannud isikud, kuid pelgalt toime pandud kuriteoliigi alusel ohtlike kurjategijatele osundamine ei ole õige. Ohtlikkus on tingitud konkreetse isiku riskidest, varasemast käitumisest ning uute kuritegude toimepanemise tõenäosusest ja omistatav eraldi igal üksiku juhtumi puhul.¹⁵³ Seega on analüüsi tulemusel olnud jälgitav üksnes vägivalla- ning seksuaalkuritegude puhul korduvuse täiendav arvestamine, kuid kuivõrd eelnõu on hõlmanud ka arvukalt vabadusevastaseid süütegusid, oleks autori hinnangul sellist valikut pidanud seaduseelnõu seletuskirjas täiendavalt põhjendada ja analüüsima. Kuigi vabadusevastased süüteod on osaks isikuvastastest süütegudest, on käesoleval juhul ohtlike kalduvuskurjategijate analüüsimine vabadusevastaste süütegude kontekstis täielikult käsitlemata ning seega on sellega seotud piirangud pealtnäha olnud ebaproportsionaalsed – nende põhjendatust ei ole võimalik hinnata. Õiguskirjanduses on samuti täpsustatud, et mõistetavasti peab seadusandja käima kaasas ühiskonna muutustega ja samuti täitma rahvusvahelisi kohustusi ning mõningatel juhtudel on riigil tarvis vältimatult reageerida mõne teo kriminaliseerimisega, kuid samal ajal peavad nii seadusandja kui ka kohus jääma valvsaks, et süüteokoosseisud oleksid kooskõlas määratletuse põhimõttega. Üks viimase aja probleemsemaid näiteid on KarS § 175 (inimkaubandus alaealise suhtes). Näitena võib lisada ka ahistava. See ei tähenda seda, et need koosseisud poleks oma põhiolemuselt üldse vajalikud, vaid seda, et nende sõnastuse põhjal võib kerkida esile küsimus määratletusnõude järgimise kohta.¹⁵⁴

Autori hinnangul on tähelepanuväärne, et ka seaduseelnõu seletuskirjas on seadusandja möönnud, et täpne statistika puudub ning järeldusi on tehtud isikute arvu põhjal, kes on 2015. ja 2016. aastal süüdi mõistetud vastava kvalifikatsiooni alusel sõltumata sellest, kas tegemist oli juriidilise või faktilise retsidiiviga. Muudatuste mõju maksimaalseks sihtrühmaks oli keskeltläbi 110 inimest aastast, kuid arvestades, et arv ei kajasta, kas tegemist on faktilise või

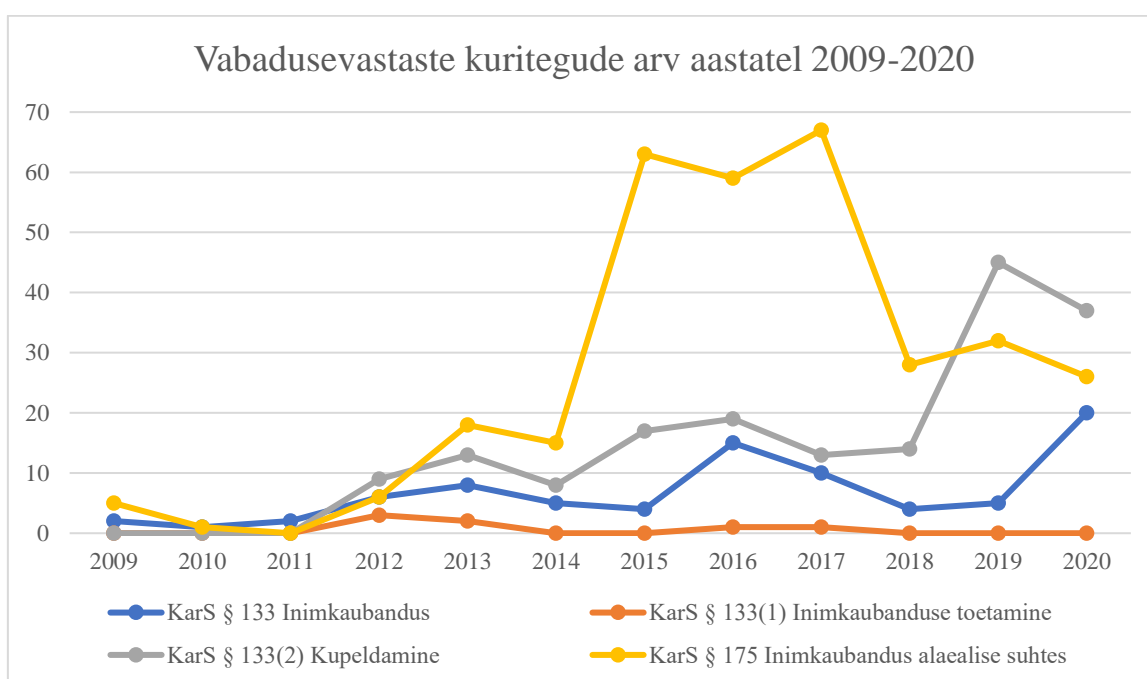
¹⁵³ Tammiste, B.; Salla, J.; Tüllinen, K.; Kruusmaa, K.-C. Ohtlike kalduvuskurjategijate sihtgrupi, meetmete ja kohtlemise analüüs. Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika analüüs nr 9/2016. Arvutivõrgus http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ohtlikud_kalduvuskurjategijad_2_016-1_0.pdf. 23.02.2021.

¹⁵⁴ Truu, M. Pilk karistusõiguse lähte: määratletuse põhimõttest süüteokoosseisu sõnastamisel ja tõlgendamisel. - Juridica IX/2019. Lk 672.

juriidilise retsiidiiviga, on tegelik number eelduslikult väiksem.¹⁵⁵ Seega ei ole objektiivselt jälgitav, kuidas seadusandja on taganud karistamise piirangute ettevalmistamise teadusliku analüüsi tulemusena ning jääb selgusetu sellise otsustuse vajalikkus.

Vabadusevastaste süütegude hõlmamise vähemalt osaline põhjendatus täiendavatesse piirangutesse kaasamisel nähtub aga olemasolevast statistikast (vt allpool Joonis 4). Vabadusevastaste kuritegude arv oli muudatusele eelnevatel aastatel olnud (kohati tugevas) tõusutrendis ning seega oli seadusandja poolt olemasolevate karistamise piirangute üle vaatamine igati õigustatud ja vajalik. Käesoleva magistritöö kirjutamise aja seisuga nähtub lisaks, et ka selliste süütegude eest ette nähtud piirangud on eelduslikult eesmärki kandnud, kuivõrd süütegude arv on langustrendis (v.a inimkaubanduse KarS § 133 süüteo puhul).

Joonis 4. Vabadusevastaste kuritegude arv aastatel 2009-2020

Allikas: Justiitsministeerium. Kuritegevus Eestis 2020. Kuritegevuse ülevaade.

Seadusandja leidis, et kohustuslik vangistuse osaline täitmisele pööramine toob loodetavasti mõjuna kaasa süüdlase käitumise muutmise ning asumise õiguskuulekale teele. Seda eeskätt läbi lühiajalise vangistuse nn šokiefekti. Intensiivsem vabaduspõhiõiguse riive mõjutab ka kuritegude toimepanijate pereliikmeid, kuna kurjategija peab kandma reaalset vanglakaristust, mille vältel on ta tavapärase pereelu tugevalt häiritud. See võib lisaks perekondlikele sidemetele mõjutada ka perekonna majanduslikku toimetulekut. Sõltuvalt konkreetsetest

¹⁵⁵ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. - 658 SE.

asjaoludest võib mõju olla positiivne (nt juhul, kui kuritegusid pannakse toime oma pereliikmete vastu) või negatiivne. Kohustuslik vangistuse osaline täitmisele pööramine ei ole midagi sellist, millega sihtrühm saaks eelnevalt sihiteadlikult kohaneda.¹⁵⁶

Autori arvates on eluliselt usutav, et kuritegude toimepanijate pereliikmetele mõjub isiku reaalne vabadusekaotus oluliselt suurema tõenäosusega negatiivselt, seda eelkõige majandusliku toimetuleku osas. Seos sotsiaalmajandusliku seisundi ja vägivaldse kuritegeliku käitumise ajal on varasemalt korduvalt kinnitust leidnud.¹⁵⁷ Vaesuse levik takistab ühiskonna sotsiaalset sidusust ja jätkusuutlikku arengut, samuti toob see kaasa sotsiaalsed probleeme, näiteks kuritegevuse kasvu.¹⁵⁸ Pikenenud töötuseperiood devalveerib inimese senise töö ja haridustee käigus omandatud inimkapitali, samuti kaob isikul harjumus tööd teha. Ka on tööandjad pikaajaliste töötute tööalase võimekuse suhtes küllaltki skeptilised. Sageli lisanduvad pereprobleemid, kuritegevusele kaldumine, suitsidaalsus.¹⁵⁹ Seega isegi juhul, kui konkreetset olukorras saab jaatada pealtnäha positiivset mõju – vägivalla või muude kalduvustega isik on ajutiselt perekonnast eemal – võivad sellega ühtlasi kaasnedä muud probleemid, mis kokkuvõttes nullivad sellegi positiivse ära. Karistuse preventiivse aspekti ületähtsustamisest tulenev kahju on suurem just üldpreventsiooni korral, sest kui eripreventiivseid kaalutlusi arvestatakse vähemalt süüdimõistetü enda huvides, siis üldpreventsioon koormab süüdimõistetü üksnes üldsuse, s.t teiste huvides. Selline piirang on selges vastuolus inimväärikuse põhimõttega ning karistuse mõistmiste piirangud peavad eeldama, et inimest kui karistusähvare objektü muudetaks riikliku sunni vahendiks.¹⁶⁰

Mõistagi ei saa siinkohal kaalukaustile vastamisi asetada ja võrdseks pidada näiteks laste turvatunnet ja õigust elule ja tervisele ning vanema õigust vabaduses viibida juhul, kui vanem on vägivaldne laste suhtes – autor on seadusandjaga selles nõus, et iga konkreetset olukorda ja sellega kaasnevaid mõjusid tuleks vaadata eraldi. Küll aga nähtub siingi ilmekalt, et kohus ei

¹⁵⁶ *Ibidem*.

¹⁵⁷ Pare, P.-P.; Felson, R. Income inequality, poverty and crime across nations. *The British Journal of Sociology*, 2014. Volume 65, Issue 3. Lk-d 434-458.

Pratt, T. C.; Cullen, F. T. *Assessing Macro-level Predictors and Theories of Crime: A Meta-Analysis*. Crime and Justice: A Review of Research Vol. 12. University of Chicago Press: Chicago, IL, 2005.

Sampson, R. J.; Lauritsen, J. L. *Violent Victimization and Offending: Individual-, Situational-, and Community-level Risk Factors. Understanding and Preventing Violence: Social Influences*, Vol. 3. National Academy Press: Washington, D.C, 1994.

Bailey, W. C. Poverty, Inequality, and City Homicide Rates: Some Not So Unexpected Findings. *Criminology* 22. 1984. Lk-d 531-550.

Lee, M. R. Concentrated Poverty, Race, and Homicide. *Sociological Quarterly* 14, 2000. Lk-d 189-206.

¹⁵⁸ Randoja, M. Vaesus Eestis. Eesti statistika. Vaesuse mustrid. Sotsiaalministeerium: Tallinn, 2010. Lk 64. Arvutivõrgus: https://www.stat.ee/sites/default/files/2020-07/Vaesus_Eestis_sisu.pdf. 23.02.2021.

¹⁵⁹ Krusell, S.. Vaesus Eestis. Eesti statistika. Põliselanike ja immigrantide vaesust mõjutavad tegurid – tööalane staatus. Sotsiaalministeerium: Tallinn, 2010. Lk 118. Arvutivõrgus: https://www.stat.ee/sites/default/files/2020-07/Vaesus_Eestis_sisu.pdf. 23.02.2021.

¹⁶⁰ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003. Lk-d 155-156.

saa sõltuvalt isikust ja tema perekondlikest asjaoludest otsustada, kas pöörata vangistus täitmisele – ka juhul, kui isik on pannud toime teo, mis ei ole tema perekonnaga seotud, on sellisel juhul kohus endiselt kohustatud vangistust osaliselt täitmisele pöörama. Kohustusliku vangistuse osaliselt täitmisele pööramise argumenteerimises seadusandja poolt ei ole autori arvates seega pereliikmete mõju väljatoomine asjakohane, kuna kohtu diskretsiooni arvestada konkreetse majapidamise vajadusi, sh seda, kas mõju on negatiivne, selles küsimuses seadusandja kohtule jätnud ei ole.

Seaduseelnõus tuuakse samuti ise välja, et võimaliku negatiivse mõju riskina on teaduskirjanduses avaldatud kriitikat lühiajalise kohustusliku vangistuse positiivse mõju kohta.¹⁶¹ Lühiajalise vangistuse kriitikas tuuakse peamiste argumentidena välja järgmised asjaolud: lühiajalise vangistuse jooksul ei ole vanglale võimalik ellu viia taasühiskonnastavaid tegevusi; hinnatakse üle negatiivse šoki mõju korduvkuritegevuse vähenemisele; lühiajalise vangistusega võivad kaasnedä töökoha kaotus ja lähedaste toimetuleku probleemid. Lisaks sellele võib kohustuslik osaline vangistuse kohaldamine tuua kaasa vanglate täituvuse suurenemise üle vanglate mahutavuse, mis tingiks nn vanglakohtade järjekorra loomise vajaduse karistuse täitmisele pööramisel. Kuna taasühiskonnastav tegevus vanglas on seotud inim- ja materiaalsete ressurssidega, siis vanglate maksimaalse täituvuse korral väheneb vangla võimekus hõivata kinnipeetavaid vangistuse ajal taasühiskonnastava tegevusega. Lisanduvate kinnipeetavate arv jaguneb eelduslikult aasta peale ühtlaselt, mistõttu ei ole mõju eeldatavasti kuigi suur.¹⁶²

Eeltoodust tulenevalt ei ole autori hinnangul tingimisi vabastamise keelu kohtutele seadmine olnud proportsionaalne ning põhjendatud. Üldiselt peavad sanktsioonid ja nende määrad võimaldama kohtutel võtta arvesse koosseisus kirjeldatud erineva raskusastmega tegusid, kuid juhul, kui ohtlike korduvkurjategijate puhul on kohtule ette öeldud, et karistust pole võimalik jätta tingimisi kohaldamata, on kohus automaatselt kohustatud kohaldama kõige enam isiku õigusi riivavat sanktsioonimeedet – vabaduse võtmist. Selliselt ei saa üheselt öelda, et karistamine vangistusega on tõepoolest igal konkreetset juhul *ultima ratio* meede, vaid seadusandja justkui ütleb kohtutele ette, millisel juhul enam konkreetse süüteo asjaolud, mõjud jms oluline ei ole.

¹⁶¹ Travis, A. Reoffending rates higher after short jail terms, study finds. The Guardian, 10.05.2010. Arvutivõrgus: <https://www.theguardian.com/society/2011/may/10/reoffending-rates-short-jail-terms>, 24.02.2021.

¹⁶² Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. - 658 SE.

2.3. Muud ettekirjutused kohtutele

2.3.1. Karistuse kergendamine eluaegse vangistuse korral

Kehtiva ja 01.07.2019 jõustunud KarS-i § 77 lg 1 kohaselt võib eluaegse vangistusega karistatud isiku kohus katseajaga tingimisi karistusest vabastada, kui süüdlane on karistusajast tegelikult ära kandnud vähemalt kakskümmend viis aastat.¹⁶³ Varasema redaktsiooni KarS § 77 lg 1 nägi ette, et eluaegse vangistusega karistatud isiku võib kohus katseajaga tingimisi karistusest vabastada, kui süüdimõistetud on karistusajast tegelikult ära kandnud vähemalt kolmkümmend aastat.¹⁶⁴ Eeltooduga muutis seadusandja alates 01.07.2019 eluaegsest vangistusest tingimisi vabastamise alammäära varasema 30 aasta asemel 25-aastale.

Seletuskirjas on täpsustatud, et eluaegsest vangistusest oli võimalik ennetähtaegselt vabaneda alles 30-aastase vangistuse kandmise järel (sealjuures on tähtajalise vangistuse ülemmäär 20 aastat). Nimetatud tähtaeg oli Euroopa Nõukogu liikmesriikide hulgas üks kõige pikematest. Lisaks sellele ei näinud kehtiv õigus ette võimalust allutada eluaegsest vangistusest tingimisi ennetähtaegselt vabastatud isik käitumiskontrollile.¹⁶⁵ Kõrge eluaegsest vangistusest ennetähtaegse vabanemise võimaluse miinimumtähtaeg ei motiveeri kinnipeetavaid õiguskaualekalt käituma, sest vabanemisperspektiiv on kaugel. Samuti võib see pärssida ennetähtaegselt vabanenu eeldusi ühiskonnaeluga kohanemiseks.¹⁶⁶ Seaduseelnõu algatamise ajal ei saanud lisaks enam täies mahus asjakohaseks pidada ka neid kaalutlusi, millele ligi 20 aastat tagasi karistusseadustiku üldosa eelnõu koostamisel tugineti. Kuigi karistusseadustiku üldosa eelnõu koostamisel mõõndi, et teiste riikide kriminaalseadused lubavad eluaegseid kinnipeetavaid ennetähtaegselt vabastada pärast viieteistkümnepäevase vangistuse ärakandmist, sätestati eelnõus Eesti kuritegevuse kõrget taset arvestades ennetähtaegse vabastamise võimalus pärast kolmekümne vangistusaasta ärakandmist.¹⁶⁷

Lisaks eelnevale asuti õiguskantsleri 24.07.2015 märgukirjas seisukohale, et vangistusseadus ja kriminaalmenetluse seadustik on Eesti Vabariigi põhiseaduse § 18 lõikega 1 ja Euroopa

¹⁶³ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. - RT I, 19.03.2019, 3.

¹⁶⁴ Karistusseadustik. - RT I, 13.03.2019, 77.

¹⁶⁵ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. - 658 SE

¹⁶⁶ Ahven, A. Eluaegsete kinnipeetavate ennetähtaegne vabastamine. Justiitsministeerium. Tallinn, 2010. Arvutivõrgus:

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/eluaegsete_kinnipeetavate_ennetähtaegne_vabastamine_justiitsministeerium_2010.pdf. 23.02.2021.

¹⁶⁷ Ernits, M.; Pikamäe, P.; Samson, E.; Sootak, J. Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Eelnõu lähtealused ja põhjendus. Avatud Eesti Fond: Tallinn-Tartu-Kiel, 1999. Lk 154.

inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikliga 3 vastuolus osas, milles ei nähta ette mehhanismi eluaegset vangistust kandva kinnipeetava karistusest tingimisi vabastamise otsustamiseks pärast kinnipeetava vabastamata jätmist 30 aasta möödumisel vangistuse algusest. Samuti soovitati langetada eluaegsest vangistusest tingimisi ennetähtaegse vabanemise võimaluse miinimumtähtaega vähemalt 25 aastani.¹⁶⁸

Eluaegsest vangistusest ennetähtaegne vabastamine peab olema ühiskonnale turvaline. Karistusseadustiku üldosa eelnõu koostamisel leiti, et eluaegsest vangistusest tingimisi vabastamise korral ei ole käitumiskontrolli võimaluse sätestamine vajalik, sest uue süüteo toimepanemine saab nii või teisiti kaasa tuua üksnes eluaegsesse vangistusse tagasimõistmise.¹⁶⁹ Isiku allutamine käitumiskontrollile võimaldab tal sujuvamalt ja kontrollitumalt naasta ühiskonda. Kõnesoleva eelnõuga sätestati seetõttu siiski kohtu kohustus allutada tingimisi ennetähtaegselt vabastatav eluaegset vangistust kandev isik käitumiskontrollile, et tagada tema ohutu taasliitumine ühiskonnaga.

Käesoleva magistritöö autori hinnangul on seletuskirjas toodud välja üheselt arusaadavad põhjendused tingimisi ennetähtaegse vabastamise võimaluse langetamiseni, eelkõige arvestades, et selline muudatus on kooskõlas teiste Euroopa Liidu liikmesriikide karistusregulatsioonidega ning süüdlase resotsialiseerimise eesmärkidega. Muudatus tugines empiirilistel andmetel ning õigusteooria seisukohtadel, samuti oli muudatus põhjendatud tulenevalt ühiskonnas esialgse regulatsiooni taustaks olevate asjaolude muutumisest. Kuigi eelnimetatud muudatusi peab magistritöö autor igati mõistlikuks ja proportsionaalseks, annab see kooskõlas järgnevalt käsitletava muudatusega autori hinnangul alust kriitikaks seadusandja tegevusele.

Kehtiva KarS-i § 60 lõike 4 kohaselt, kui KarS-i eriosas on kuriteo eest karistusena ette nähtud eluaegne vangistus, mõistetakse karistuse kergendamisel tähtajaline vangistus kolmest kuni viieteistkümne aastani. Eelnimetatud karistusraami korrigeeriti alates 01.01.2015 jõustunud KarS-i redaktsiooniga.¹⁷⁰ Korrigeerimisele eelnevalt nüüdseks kehtetu KarS § 60 lg 4 järgi, kui KarS-i eriosas on kuriteo eest karistusena ette nähtud eluaegne vangistus, mõistetakse karistuse kergendamisel tähtajaline vangistus mitte alla kolme aasta. Sellega piiras seadusandja kohtute otsustusvabadust sellega, et kui varasemalt sai kohus otsustada eluaegse vangistuse

¹⁶⁸ Õiguskantsleri 24.07.2015 seisukoht nr 6-1/140488/1503265. Eluaegset vangistust kandva kinnipeetava karistusest tingimisi vabastamise kord.

¹⁶⁹ Ernits, M.; Pikamäe, P.; Samson, E.; Sootak, J. Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Eelnõu lähtealused ja põhjendus. Avatud Eesti Fond: Tallinn-Tartu-Kiel, 1999. Lk 154.

¹⁷⁰ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. - RT I, 12.07.2014, 1.

kergendamisel tähtajalise vangistuse ülempiirita, siis kehtiva KarS-i järgi on kohtutele ette antud tähtajalise vangistuse ülempiir.

Seaduseelnõu seletuskirjas jääb sellise piirangu kehtestamise põhjendus autori arvates puudulikuks – seletuskirjas üksnes mööndakse, et „kehtiv sõnastus näeb ette karistuse kergendamise eluaegse vangistuse korral, kuid sätestab üksnes alammäärana vangistuse mitte alla kolme aasta, jättes aga lahtiseks ülemmäära. Muudatus kõrvaldab selle regulatsioonilünga, nähes ette ka ülemmäära – 15 aastat vangistust.“¹⁷¹ Seadusandja ei ole sealjuures sisustanud, miks on varasem KarS § 60 lg 4 käsitletud „seaduselüngana“ ning milles seisneb otsene vajadus luua selline eriosa ülempiir. KarS § 77 lg 1 järgi võib eluaegse vangistusega karistatud isiku kohus katseajaga tingimisi karistusest vabastada, kui süüdlane on karistusajast tegelikult ära kandnud vähemalt kakskümmend viis aastat. KarS § 77 lg 3 järgi määratakse katseajaks viis kuni kümme aastat, millest vähemalt kolmeks aastaks allutatakse süüdlane käitumiskontrollile. Pealtnäha on seega selline kohtutele ülempiiri ette andmine olnud põhjendamatu ning reaalse vajaduseta.

Käesoleva magistritöö kirjutamise ajal 19. aprilli 2021 seisuga viibib Eesti vanglates 38 eluaegse vangistusega karistatud isikut.¹⁷² Sellest järeldub, et eelnimetatud muudatusest puudutatud isikute ring süüdimõistetute näol on samuti 38 isikut. Magistritöö autori hinnangul näeb kehtiv KarS ette piisavalt üldist regulatsiooni eluaegse vangistusega karistatud isiku tingimisi vabastamise kohta (eelkõige eelviidatud KarS § 77 lg 1 ja KarS § 77 lg 3), mistõttu jääb objektiivselt selgusetuks, miks on vajalik kohtute diskretsiooni veelgi enam piirata ülemmäära kehtestamise kaudu, kui õiguskorra kaitsmise meetmed süüdlase allutamise ja käitumiskontrollile on KarS-i üldosa regulatsiooni järgi juba tagatud ning käesoleva alapeatüki esimeses osas analüüsitud. Seadusandja pole sellise ülempiiri kehtestamist absoluutselt põhjendanud, mistõttu ei saa seda autori arvates pidada proportsionaalseks.

2.3.2. Alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmine – karistusest vabastamine

01.01.2018 jõustunud ja kehtiva KarS-i § 87 lg 1 järgi võib kohus vähemalt neljateist-, kuid alla kaheksateistaastaselt kuriteo toimepannud isikule, kelle kõlbelise ja vaimse arengu tase ning võime oma teo keelatuses aru saada või oma käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtida

¹⁷¹ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. - 554 SE.

¹⁷² Vanglate kodulehekül. Arvutivõrgus: <https://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/uudised-ja-arvud>. 20.04.2021.

on piiratud, kohaldada järgmisi mõjutusvahendeid /.../.¹⁷³ Varasemalt kehtinud KarS-i § 87 lg 1 kohaselt, arvestades neljateist- kuni kaheksateistaastase isiku kõlbelise ja vaimse arengu taset ning tema võimet oma teo keelatuses aru saada või oma käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtida, võib kohus sellise isiku karistusest vabastada, kohaldades talle järgmisi mõjutusvahendeid /.../.¹⁷⁴ Seega näib pealtnäha, et sellise muudatusega kaotas seadusandja kohtute jaoks võimaluse alaealisi karistusest mõjutusvahendite kohaldamisega vabastada.

Seaduseelnõu seletuskirja kohaselt kasutatakse alaealiste puhul karistusest vabastamise mõiste asemel aga karistuse asemel mõjutusvahendi kohaldamise mõistet. Selle muudatuse eesmärk oli mh ühtlustada kohtupraktikat, kus eelnevalt määravasid osa kohtunikke kohtuotsuses ka konkreetse karistuse, millest siis alaealise vabastasid. Uue regulatsiooni kohaselt alaealiste puhul sellist lisatehet vaja teha ei ole, vaid mõjutusvahendi saab mõista ilma konkreetset tavapärasest karistusest eelnevalt määramata. Mõjutusvahendi kohaldamise kriteeriumid jäid samaks võrreldes varasema KarS-i sõnastusega, see tähendab, et juhul kui alaealisena teo toime pannud inimese kõlbelise ja vaimse arengu tase ja võime teo keelatuses aru saada on piiratud, siis tuleb KarS § 87 ning eelnõuga lisatud KarS § 56 lg 3 alusel eelistada mõjutusvahendi kohaldamist karistusele. Eelnõuga muudetakse sätte sõnastust ka selliselt, et see viitab konkreetselt kõigile neile inimestele, kes olid alaealised teo toimepanemise ajal, mis varem kehtinud seadusest otseselt välja ei tulnud.¹⁷⁵ Õiguskirjanduses oli ka leitud, et varem kehtinud regulatsiooni alusel pidi mõjutusvahendi kohaldamiseks inimene olema alaealine ka otsuse tegemise ajal.¹⁷⁶ Selline lähenemine ei olnud aga põhjendatud, sest pole põhjust isikut kohelda karmimalt tulenevalt sellest, et riik ei suuda tema õigusrikkumist piisavalt kiiresti menetleda. Seetõttu viidi eelnõuga KarS § 87 lähenemine selles osas kooskõlla muude alaealise erikohtlemise sätete sõnastusega.¹⁷⁷

Eeltoodust tuleneb, et kuigi pealtnäha KarS § 87 lg 1 regulatsiooni lugedes võib jääda mulje, et erinevalt varasemast on alaealiste karistusest vabastamine mõjutusvahendi kohaldamisega edasiselt välistatud, siis tegelikkuses see nii ei ole ning seadusandja on muutnud üksnes paragrahvi sõnastust. Küll aga on käesoleva magistritöö autor sellele vaatamata seisukohal, et justnimelt elanikkonna jaoks õigusselguse huvides võiks selline tõlgendus sisalduda sõnaselgelt kas eraldi KarS-i üldsätetes või vastupidiselt, võiks kohtute jaoks olla säte, mis ütleks, et

¹⁷³ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seadus (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise). - RT I, 05.12.2017, 1.

¹⁷⁴ Karistusseadustik. - RT I, 07.07.2017, 5.

¹⁷⁵ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise). - 453 SE.

¹⁷⁶ Pikamäe, P. Karistusseadustik. Komm vlj. 4. vlj. Tallinn: Juura. 2015. Lk 317.

¹⁷⁷ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise). - 453 SE.

mõjutusvahendi kohaldamine ei eelda eelnevalt karistuse määramist. Praegune regulatsiooni sõnastus jätab väliselt mulje, justkui oleks alaealiste karistamine ehk üle kriminaliseeritud ning kuivõrd selgub, et see seda seaduseelnõu dokumentatsiooniga tutvudes tegelikkuses ei ole, on piirang seega näiliselt põhjendamatu ja ebaproportsionaalne. Seaduses kasutatav keel peab olema selge, ühetähenduslik ja täpne ning Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium on pidanud taunitavaks, kui seaduste sõnastamisel pole pööratud piisavalt tähelepanu seaduseelnõu keele- ja stiilinõuetele.¹⁷⁸ Eriti oluline on õigusselgus selliste tegude suhtes, millega võivad kaasneda kriminaalõiguslikud tagajärjed.¹⁷⁹ Ka HÕNTE § 15 lõike 2 esimene lause sätestab, et seaduseelnõu keel peab olema selge, ühetähenduslik ja täpne. Autor mõonab siiski, sisuliselt on seadusandja tegevus olnud jälgitav ning põhjendatud, sealjuures pole seadusandja kohtute diskretsiooni faktiliselt sellise muudatusega piiranud.

2.3.3. Inimsuse ja rahvusvahelise julgeoleku vastaste süütegude süütekoosseisude karistusraamide suurendamine

01.01.2015 jõustunud ja hetkel kehtiva KarS § 91 lg 1 kohaselt karistatakse tsiviilelanike ründamise eest sõjategevuse piirkonnas või tsiviilelanike eluks hädavajalike toidu- või veevarude, külvide või koduloomade hävitamise või kasutamiskõlbmatuks muutmise, nende juurdepääsu takistamise või ohtlikku jõudu sisaldavate ehitiste või seadmete ründamise eest kuue- kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistusega.¹⁸⁰ Varasemalt kehtinud KarS § 91 järgi karistatakse riigi poolt teise riigi vastu suunatud agressiivse sõja, rahvusvahelisi kokkuleppeid või riigi enda antud julgeolekutagatise rikkuva sõja juhtimises või ettevalmistamises osalemise eest, samuti riigi esindaja poolt agressiivse sõjaga ähvardamise eest kolme- kuni kaheteistaastase vangistusega.¹⁸¹ Sellega muudeti agressioonikuriteo sanktsiooni raskemaks – varasema kolme- kuni kaheteistaastase vangistuse asemel kehtestas seadusandja uuteks karistusraamideks kuue- kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistuse.

Seaduseelnõu seletuskirjas on selgitatud, et varasem KarS § 91 koosseis ei vastanud Rooma statuudi muudatuse¹⁸² sisule ning ei olnud õige koosseisuteo sidumine terminiga sõda. Sellist

¹⁷⁸ RKPJKo 3-4-1-3-16, p 113.

¹⁷⁹ RKEK 3-1-1-117-01, p 12.

¹⁸⁰ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. - RT I, 12.07.2014, 1.

¹⁸¹ Karistusseadustik. - RT I, 21.06.2014, 28.

¹⁸² Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut. - RT II 2002, 2, 5.

Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi ratifitseerimise seadus. - RT II 2002, 2, 5.

Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi muudatuste ratifitseerimise seadus. - RT II, 12.02.2013, 1.

terminit Rooma statuudi muudatus ei sisaldanud. Samuti oli sõja mõiste II maailmasõja järgses rahvusvahelises õiguses asendunud teiste, paindlikumatega: relvajõu kasutamine, agressiooniakt, relvakonflikt. Välja jäeti koosseisus sisalduv viide rahvusvahelisi kokkuleppeid rikkuvale või riigi enda antud julgeolekutagatise rikkuvale sõjale. Need mõlemad kujutavad endast samuti agressiivset sõda. Koosseisu sõnastamisel lähtuti Rooma statuudi muudatusest, defineerides agressioonikuritegu agressiooniakti kaudu. KarS § 91 lõikes 2 sisalduv agressiooniakti määratlus tuleneb samuti Rooma statuudi muudatusest, kuid seda on üldistatud. Senises KarS-s puudus rida sõjakuritegude koosseise, mis on Rooma statuudi¹⁸³, Genfi 1949 konventsioonide¹⁸⁴ ja nende 1977 I lisaprotokollide¹⁸⁵ kohaselt ning tulenevalt rahvusvahelisest tavaõigusest sõjakuriteod: vaenlase reeturlik ründamine; kuulutamine, et armu ei anta; lapse kaasamine relvakonflikti ja inimkilbi kasutamine. Kuigi osa neist tegudest oli võimalik karistada tavakuritegudena, ei olnud seaduseelnõu algataja hinnangul selline olukord vastuvõetav. Esmalt on sõjakuritegudel teatud sümbolväärtus. Isik, kes tunnistatakse süüdi sõjakuriteo toimepanemises, saab seega kvalitatiivselt teistsuguse reaktsiooni osaliseks kui tavakuriteo toime pannud isik. Rooma statuudi art 17 lg 2 p a kohaselt võib rahvusvahelis-õiguslikult sõjakuriteona käsitatava teo toime pannud isiku tavakuriteo eest karistamisel tekkida olukord, kus Rahvusvaheline Kriminaalkohus hindab Eesti justiitssüsteemi käitumist kui tahtmatust isikut sõjakuriteo eest karistada ja soovi kaitsta asjaomast isikut kriminaalvastutuse eest Rooma statuudi artikli 5 kohaselt kohtu jurisdiktsiooni alla kuuluvate kuritegude toimepanemise eest. Teiseks märgiti, et põhimõtteline erisus võrreldes tavakuritegude koosseisudega seisnes asjaolus, et sõjakuriteod on tulenevalt sõjakuritegude ja inimsusevastaste kuritegude suhtes aegumistähtaja mittekohaldamise konventsiooni¹⁸⁶ art 1 punktist a ja KarS § 82 lg-st 2 aegumatud.¹⁸⁷

¹⁸³ *Ibidem*.

¹⁸⁴ 12. augusti 1949 Genfi (I) konventsioon haavatud ja haigete sõjaväelaste olukorra parandamise kohta maismaal. - RT II 1999, 17, 107.

12. augusti 1949 Genfi (II) konventsioon haavatud, haigete ja merehädas sõjaväelaste olukorra parandamise kohta merel. - RT II 1999, 18, 116.

Sõjavangide kohtlemise 12. augusti 1949 Genfi (III) konventsioon. - RT II 1999, 19, 117.

Tsiviilisikute sõjaaegse kaitse 12. augusti 1949 Genfi (IV) konventsioon. - RT II 1999, 20, 120.

Eesti Vabariigi ühinemisest Rahvusvahelise Punase Risti ja Punase Poolkuu Seltside Liiga konventsioonide ja lisaprotokollidega. - RT 1992, 34, 447.

¹⁸⁵ 12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta. - RT II 1999, 21, 121.

Eesti Vabariigi ühinemisest Rahvusvahelise Punase Risti ja Punase Poolkuu Seltside Liiga konventsioonide ja lisaprotokollidega. - RT 1992, 34, 447.

¹⁸⁶ Konventsioon aegumistähtaja mittekohaldamisest sõjakuritegude ja inimsusevastaste kuritegude suhtes. - RT II 1994, 16, 50.

¹⁸⁷ Karistuseseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. - 554 SE.

01.01.2015 jõustunud muudatuste järgselt KarS § 95 lg 1 kohaselt karistatakse tsiviilelanike ründamise eest sõjategevuse piirkonnas või tsiviilelanike eluks hädavajalike toidu- või veevarude, külvide või koduloomade hävitamise või kasutamiskõlbmatuks muutmise, nendele juurdepääsu takistamise või ohtlikku jõudu sisaldavate ehitiste või seadmete ründamise eest kuue- kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistusega.¹⁸⁸ Varasemalt kehtinud KarS § 95 järgi karistatakse tsiviilelanike ründamise eest sõjategevuse piirkonnas või tsiviilelanike eluks hädavajalike toidu- või veevarude, külvide või koduloomade hävitamise või kasutamiskõlbmatuks muutmise või ohtlike jõude sisaldavate ehitiste või seadmete ründamise eest viie- kuni viieteistaastase või eluaegse vangistusega.¹⁸⁹ Sellega tõstis seadusandja tsiviilelanikkonna vastu suunatud sõjategevuse süüteokoosseisu karistusraame – varasema viie- kuni viieteistaastase või eluaegse vangistuse asemel andis seadusandja kohtule ette karistusraamideks kuue- kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistuse.

Sanktsioonimäärade tõstmise juures jäädakse eelnõu seletuskirjas pealtnäha kidakeelseks – seletuskirjas on üksnes täpsustatud, et kehtivat koosseisu täiendatakse, lisades „...nendele juurdepääsu takistamise.“ Keelatud ei ole mitte üksnes tsiviilelanike ründamine või varude hävitamine ning karistatav peab olema ka ligipääsu takistamine olulistele elatusvajadustele ja vahenditele, nt ei tohi panna põldu põlema jms. Paragrahvi sanktsioon muudetakse raskemaks.¹⁹⁰

Karistusmäärasid muudeti raskemaks ka järgnevatel KarS-i 8. peatüki 4. jao süüteokoosseisudel¹⁹¹:

- KarS § 96 (sõjapidamisvahendite ebaseaduslik kasutamine tsiviilelanike vastu) – varasema kuue- kuni viieteistaastase või eluaegse vangistuse karistusraamide asemel kehtestati kuue- kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistuse karistusraamid.
- KarS § 97 (tsiviilelanikuvastane rünne) – varasema kuue- kuni kahekümneaastase vangistuse asemel kehtestati kuue- kuni viieteistaastase vangistuse karistusraamid. Täiendavalt lisati koosseisule lõige 2, mille järgi sõjategevuse piirkonnas või okupeeritud territooriumil tsiviilelaniku tapmise või tema suhtes KarS § 97 lõikes 1 sätestatud teo toimepanemise eest põhjustades kannatanu surma või on viidud kannatanu enesetapuni või selle katseni, kehtestati karistusraamideks kaheksa- kuni kahekümneaastane vangistus või eluaegne vangistus.

¹⁸⁸ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. - RT I, 12.07.2014, 1.

¹⁸⁹ Karistusseadustik. - RT I, 21.06.2014, 28.

¹⁹⁰ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. - 554 SE.

¹⁹¹ Vt viited 178 ja 179.

- KarS § 99 (kinnipeetud isiku vastane rünne) – varasema kuue- kuni kahekümneaastase vangistuse asemel kehtestati kuue- kuni viieteistaastane vangistus. Täiendavalt lisati koosseisule lõige 2, mille järgi KarS § 99 lõike 1 teo eest, kui sellega on põhjustatud kannatanu surm või viidud kannatanu enesetapuni või selle katseni, karistatakse kaheksa- kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistusega.
- KarS § 107 (kultuuriväärtuste vastu suunatud rünne) – varasema ühe- kuni viieaastase vangistuse asemel kehtestati kahe- kuni kümneaastane vangistus. Täiendavalt lisati koosseisule lõige 2, mille järgi KarS § 107 lõike 1 teo eest, kui sellega on tekitatud suur kahju, karistatakse kolme- kuni viieteistaastase vangistusega.
- KarS § 108 (varavastane süütegu sõjategevuse piirkonnas ja okupeeritud territooriumil) – varasema rahalise karistuse või kuni viieaastase vangistuse asemel kehtestati kahe- kuni kümneaastane vangistus. Koosseisule lisati lõige 2 mille järgi KarS § 108 lõike 1 teo eest, kui see on toime pandud suures ulatuses, süstemaatiliselt või sissetungimisega, karistatakse kolme- kuni viieteistaastase vangistusega. Täiendavalt lisati koosseisule lõige 3, mille järgi KarS § 108 lõike 1 teo eest väheväärtusliku asja vastu, kui teo toimepanemisel ei kasutatud vägivalda ja kui puuduvad KarS § 108 lõikes 2 sätestatud kvalifitseerivad asjaolud, karistatakse rahatrahviga kuni 300 trahviühikut või arestiga.
- KarS § 112 (lennuohutusvastane rünne) – varasema kuue- kuni kahekümneaastase vangistuse asemel kehtestati kuue- kuni kahekümneaastane või eluaegne vangistus.

Kuivõrd seaduseelnõu dokumentides on eelloetletud süütegude karistusraamide korrigeerimist põhjendatud koos, käsitleb ka käesoleva magistritöö autor neid koos (v.a viimane punkt, mida autor käsitleb järgmises lõigus). Eelnõu seletuskirjas on selgitatud, et varasemas KarS-i sõnastuses oli põhjendamatuid erinevusi sanktsioonimäärades sama sisuga kuritegude eest ning arusaamatu oli sanktsioonide võrdlev raskus ka sisult erinevate kuritegude vahel. Nii näiteks oli võimatu selgitada, miks tuleb KarS §-s 114 sätestatud mõrva eest karistada vangistusega 8–20 aastat või eluaegse vangistusega, kuid KarS §-des 95 ja 96 sätestatud sõjakuriteo eest, mille koosseisu alternatiivide hulka kuulub mh paljude inimeste surma tahtlik põhjustamine, oli nähtud ette üksnes vangistus 5–15 aastat või eluaegne vangistus; KarS §-s 97 või 99 puudus aga üldse võimalus eluaegset vangistust mõista – seda hoolimata asjaolust, et nende koosseisutegudena hõlmatakse potentsiaalselt ka määratlemata hulga inimeste tapmine. Sanktsioonivahemike korrastamisel lähtus eelnõu sellest, et esiteks on rahvusvaheliste õigushüvede vastaste kuritegude puhul tegemist olemuslikult väga raskete kuritegudega, mida tüüpiliselt pannakse toime, kasutades ära süsteemselt tagatud võimupositsiooni kannatanu

suhtes. Seetõttu muudeti mitmete koosseisude puhul kvalifitseeritud koosseisus sanktsiooni piire.¹⁹²

KarS § 112 muudatuse kohta selgitati, et muudatus oli osaliselt redaktsiooniline: kehtivas sättes loetletud esemed olid võetud kokku mõiste „lennuohutust kahjustav ese või aine“ alla. Eesmärk õhusõiduki kahjustamiseks või pardal viibivate isikute elu või tervise ohustamiseks oli seotud vaid ohtliku aine või eseme pardale toimetamise või lennuki külge paigaldamisega. Õhusõiduki tulistamine või muul moel lennuõnnetuse või lennuintsidendi ohu põhjustamine (nt laserkiirega piloodi pimestamine) eesmärki ei nõuaks. KarS § 112 lõike 2 sanktsioonimäära täiendati eluaegse vangistusega, muutes karistuse maksimaalmäära sarnaseks KarS §-s 114 sätestatuga. Kui eelnevalt võis näiteks ühise peo käigus omakasu ajendil toime pandud tapmise eest karistada kuni eluaegse vangistusega, ei olnud kuidagi põhjendatud, et näiteks lennuki alla tulistamise eest, millega põhjustatakse mitmete isikute hukkumine, oli ette nähtud vaid kuni kahekümneaastane vangistus.¹⁹³

Eelnimetatud karistusraamide korrigeerimise üldiseks ajendiks oli rahvusvahelises kriminaalõiguses toimunud hüppeline areng: jõustunud ja rakendunud olid rahvusvahelise kriminaalkohtu statuut¹⁹⁴, märkimisväärselt oli suurenenud kohtupraktika maht ja arenenud dogmaatika. Enam ümbertöötamist vajajas sõjakuritegude osa, s.o KarS-i 8. ptk 4. jagu, sest selles ilmnisid eeltoodu arvestamata jätmisest tingitud puudused kõige reljeefsemalt ning tollane seadustiku tekst oli küllaltki suures osas vastuolus rahvusvahelisest õigusest Eestile tulenevate kohustustega. Sõjakuriteod on rahvusvahelises õiguses sätestatud esmalt Genfi 1949 konventsioonides¹⁹⁵ ja nende 1977 esimeses lisaprotokollis¹⁹⁶. Suurem osa rahvusvahelises relvakonfliktis toimepandud sõjakuritegudena on karistatavad ka Rooma statuudi art 8 alusel. Peatükis tehtavateks muudatusteks oli mh sanktsioonide muutmine.¹⁹⁷

Eeltoodule tuginedes on käesoleva magistritöö autor seisukohal, et 01.01.2015 inimsuse ja rahvusvahelise julgeoleku vastaste süütegudega seotud muudatused KarS-is on olnud igati põhjendatud ning asjakohased. Muudatused on olnud kooskõlas rahvusvaheliselt tunnustatud konventsioonidega ja seisukohtadega ning seega on üheselt selge, et KarS-i ühtlustamine nii konventsioonides ette nähtuga kui ülejäänud KarS-i süsteemiga on proportsionaalne ja vajalik.

¹⁹² Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. - 554 SE.

¹⁹³ *Ibidem*.

¹⁹⁴ Vt viide 182.

¹⁹⁵ Vt viide 184.

¹⁹⁶ Vt viide 185.

¹⁹⁷ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. - 554 SE.

2.3.4. Alaealisena väärteo toimepannud isikule mõistetava aresti maksimaalse pikkuse vähendamine

Varasemalt kehtinud KarS § 48 järgi võis kohus väärteo eest mõista aresti kuni kolmkümmend päeva. Seega oli alaealistele võimalik mõista sama pikk arest kui täisealistele. Kehtiva 01.01.2018 jõustunud muudatusega KarS § 48 kohaselt võib kohus väärteo eest mõista aresti kuni kolmkümmend päeva ja alaealisena väärteo toimepannud isikule kuni kümme päeva.¹⁹⁸ Samuti lisati KarS § 56 lõige 3, mille järgi võib alaealisele karistuse mõista või määrata ainult siis, kui alaealisele kohaldatava mõjutusvahendiga ei ole võimalik mõjutada teda edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest. Seega kehtestati muudatusega tingimused alaealiste erikohtlemiseks. Muudatuse eesmärgiks oli väärteguisid toime pannud alaealiste puhul kasutada aresti asemel spetsiifiliselt alaealistele ettenähtud mõjutusvahendeid KarS § 87 lg 2 (alaealisele ja noorele täiskasvanule kohaldatavad mõjutusvahendid) loetelust, mis on alaealistele sobivamad kui arest. Ka väärteguis reageerimisel peab alaealiste puhul olema esmatähtis eripreventiivne eesmärk ja ennetus, mistõttu on spetsiifiliselt alaealistele mõeldud mõjutusvahendite kasutamine eriti oluline. Muudatuse elluviimist toetas 2015. aasta algusest üle Eesti rakendatav intensiivne mitmedimensiooniline pereteraapia Multi Dimensional Family Therapy MDFT, mis on mõeldud keerukate probleemidega 11–19 aastastele, kes on toime pannud õigusrikkumisi ning keda ähvardab sooritatud õigusrikkumiste tõttu kinnisesse asutusse (kinnine lasteasutus (erikool), arestimaja, vangla) saatmine. Seega oli üks alternatiiv arestile sotsiaalprogrammina loodud, millega loodi praktikas võimalused aresti kohaldamist piirata ja kasutada muid mõjutusvahendeid alaealise käitumise muutmiseks.¹⁹⁹ MDFT valiti Eestis rakendamiseks Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskuse RAKE Justiitsministeeriumi tellimisel läbi viidud uuringu tulemusel, mille eesmärgiks oli välja selgitada, milline käitumisprobleemidega lastele mõeldud tõendus põhine programm vastab Eesti vajadustele kõige paremini.²⁰⁰

Rahvusvaheliste suuniste ja EL-i direktiivi 2016/800 kriminaalmenetluse raames kahtlustatavate või süüdistatavate alaealiste menetluslike tagatiste kohta²⁰¹ kohaselt tuleb vältida alaealiste vabaduse piiramist ja alaealiselt vabaduse võtmisel tuleb seda teha võimalikult

¹⁹⁸ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise). - RT I, 05.12.2017, 1.

¹⁹⁹ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise). - 453 SE.

²⁰⁰ MDFT – mitmedimensiooniline pereteraapia. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakond. Arvutivõrgus: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/MDFT>. 23.04.2021.

²⁰¹ 11. märtsi 2016. aasta Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslike tagatise. - ELT L 132, lk-d 1—20.

lühikeseks ajaks. Kõnealused soovitusel puudutavad ka alaealise suhtes aresti kohaldamist. Arest on väärteo eest kohaldatav raskeim karistus ja aastatel 2013–2015 jõustunud lahendite järgi mõisteti alaealistele põhikaristusena aresti 267 korral. Ligi $\frac{3}{4}$ arestiga karistatud alaealistest oli muude rikkumiste hulgas pannud toime liiklusväärteo, neist valdav osa sai karistada juhtimisõiguseta mootorsõiduki juhtimise eest. Teisi väärteguid olid arestiga karistatud toime pannud oluliselt vähem. Liiklusväärtegude puhul aresti laialdasema kohaldamise põhjus seisnes osalt ilmselt selles, et liiklusrikkumisi menetlevad erinevalt enamikest teistest väärtegudest alaealistele mittespetsialiseerunud menetlejad, kellel pole esiteks eriteadmisi alaealiste erikohtlemise nõuetest ja võimalustest, sh karistuse alternatiivina pakutavatest mõjutusvahenditest. Korduv liiklusväärtegude toimepanemine on sageli seotud ka probleemse käitumisega muudes valdkondades ehk õigusvastane käitumine on sageli indikatsiooniks sügavamatest, sekkumist nõudvatest probleemidest. Politseil tuleb tulevikus tagada, et otsuseid alaealiste liiklusrikkujate osas teeksid vastava eriväljaõppe saanud ametnikud ehk lähtuda ei tuleks mitte rikkumise liigist, vaid alaealisusest. Samuti tuleks eraldi tegeleda arestinii viivate rikkumiste ennetamisega ehk vähendada võimalusi juhtimisõiguseta sõitmiseks – ennetuse objektiks peavad olema isikud, kelle sõidukitega noored sõidavad. Aastatel 2013–2015 mõisteti alaealistele arest keskmiselt 9 päevaks (mediaankeskmise), mis oli kehtivast keskmisest määrast mõnevõrra madalam. Kuni 10 päeva pikkune arest mõisteti alaealistele ligi $\frac{3}{4}$ juhtudel. Maksimumtähtajaga (30 päeva) aresti kohaldati alaealistele harva, vaadeldud kolmel aastal üksikutel kordadel.²⁰²

Arestipäevade arvu vähendamise alternatiivina kaaluti ka võimalust keelata alaealiste puhul aresti kasutamise võimalus üldiselt lähtuvalt põhimõttest, et alaealiste puhul kohaldatavad meetmed peavad kandma eelkõige eripreventiivseid ning kasvatuslikke eesmärgi. Aresti ajal ei ole tagatud alaealise probleemkäitumist põhjustavate probleemidega (sõltuvusprobleemid, vähene vanemlik järelevalve, vähene enesekontroll ja sotsiaalsed oskused) tegelemine sellisel viisil, nagu see on võimalik aresti alternatiivide puhul (nt kinnine lasteasutus, sotsiaalprogrammid) ja millel on suurem mõju probleemkäitumise muutmisele ja seega ka õigusrikkumiste vähenemisele. Aresti kandmise tingimustes selliseid eesmärgi saavutada pole võimalik, kuna arestimajades puudub vastav taristu ning piisav ja pädev personal. Selliste eritingimuste loomine pole aga mõistlik. Mida pikemaajaline on määratud arest, seda enam suurenevad karistuse negatiivsed mõjud noorele ning seda vähem on võimalik saavutada positiivseid muutusi noore käitumises. Aresti kasutamine peab olema äärmuslik meede ning

²⁰² Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise). - 453 SE.

seada tuleks kohaldada võimalikult alaealise huve ning laste õigusi arvestavalt. Aresti võimalust ei kaotatud eelnõuga täielikult seetõttu, et mõningatel juhtudel, kus isik on peaaegu täisealine, võib arest olla siiski sobiv meede. Samuti kohaldub see piirang ka neile isikutele, kes on küll teo toime pannud alaealisena, kuid saavad menetluse jooksul täisealiseks, mis tähendab, et kõik alaealise mõjutusvahendid neile enam ei sobi, seega oli vaja jätta aresti kohaldamise võimalus siiski alles.²⁰³

Kohustus aresti kohaldamise eel alternatiivseid sekkumisi kaaluda tagab mõjusama reageerimise alaealiste väärtedele ja arestide kohaldamise vähenemine aitab vältida alaealise kinnipidamisega kaasnevat negatiivset mõjusid, milleks uuringute andmetel võivad olla näiteks vaimse tervise probleemid, käitumisprobleemide süvenemine, kõrgem enesevigastamise risk jms.²⁰⁴ Lühem aresti maksimumkestus ei mõjutanud praktika kohaselt suurt hulka arestiga karistatud alaealisi. Arvati, et muudatus toob kaasa aresti keskmise pikkuse vähenemise, kuigi arestiga ei oldud suudetud ära hoida alaealiste edasisi õigusrikkumisi – 2013.-2014. aastal arestiga karistatud alaealistest jätkas õigusrikkumiste toimepanemist 2/3.²⁰⁵

Käesoleva magistr töö autori arvates on alaealisena väärteo toimepannud isikule mõistetava aresti maksimaalse pikkuse vähendamine olnud põhjendatud ning vajalik. Muudatus on tuginenud nii rahvusvahelistel kui Eesti uuringutel ning analüüsidel ning on arvestanud alaealiste tõhusamaid mõjutamisvõimalusi vähemintensiivsete vahenditega, kui seda on arest. Seega on alaealiste suhtes eritingimuse kohaldamine olnud igati proportsionaalne, kuivõrd just alaealised on see sihtgrupp, kelle puhul saab kõige efektiivsemalt rääkida edasiselt ühiskonnas taunitavate tegude toimepanemisest hoidumisele mõjutamist. Muudatusega on seadusandja küll kohtute otsustusvabadust piiranud, kuid selline ettekirjutus on konkreetsel juhul autori hinnangul olnud proportsionaalne ning vajalik ühiskonnas üldiste sanktsioonide kohaldamise eesmärkide täitmiseks.

²⁰³ *Ibidem.*

²⁰⁴ Holman, B.; Ziedenberg, J. The Dangers of Detention. The Impact of Incarcerating Youth in Detention and Other Secure Facilities. Justice Policy Institute, Report. Juvenile Justice, 2006.

²⁰⁵ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise). - 453 SE.

KOKKUVÕTE

Käesolev magistritöö keskendus küsimusele, kas seadusandja on alates 01.01.2015 kohtute otsustusvabadust kitsendavaid piiranguid kehtestades oma tegevuses järginud õiguskirjandusest ning -praktikast tulenevaid lisanõudeid ja -piiranguid. Sellest tulenevalt oli töö eesmärgiks kohtute otsustusvabadust piiravatele muudatustele kehtivad lisanõuded ja -piirangud esmalt kaardistada ja seejärel seadusandja tegevust analüüsides nendele vastavust kontrollida. Seatud eesmärgi saavutamiseks uuris autor, millised kriteeriumid ja nõuded nimetab erialakirjandus ning kohtupraktika karistamise ettekirjutuste kui karistuse mõistmise ja karistusest vabastamise aluste kehtestamisele ning kuidas mõjutab selliste põhimõtete järgimine ja järgimata jätmine kohtute sõltumatust ja seeläbi õigusemõistmise õiglust kriminaalkohtumenetluses. Seejärel analüüsis autor alates 01.01.2015 KarS-is kehtestatud kohtute otsustusvabaduse piirangute vastavust sellistele põhimõtetele.

Magistritöö peamiseks uurimisküsimuseks oli seega, kas seadusandja on alates 01.01.2015 kehtestatud piirangutega kohtute otsustusvabadusele oma tegevuses järginud õiguskirjandusest ning -praktikast tulenevaid nõudeid ja piiranguid. Peamisele küsimusele vastamise raames tuli lisaks vastata ka järgmistele küsimustele:

- millised põhimõtted tulenevad õiguskirjandusest, mida seadusandja peab kohtute diskretsiooni piiramisel järgima; ning
- milliseid piiranguid on seadusandja alates 01.01.2015 kohtute otsustusvabadusele kehtestanud.

Õiguskirjandust ja kohtupraktikat uurides selgus, et seadusandja tegevusele kohtute diskretsiooni piiramisel kohalduvad mitmed põhimõtted, mille eesmärgiks on demokraatlikule õigusriigile omaselt õigusemõistmise läbipaistvuse, aususe ja õigluse ning kohtute sõltuvuse tagamine. Kuivõrd sellised nõuded ja piirangud ei olnud üheselt kaardistatud, sealjuures algatavad seadusemuudatusi erinevad asutused, puuduvad sellistel asutustel üheseid juhiseid ning suuniseid, mida sealjuures eelnimetatud põhimõtete järgimiseks ja eesmärkide jätkuvaks täitmiseks järgida. Peamised seaduseelnõule esitatavad nõuded, mida eelnõu ettevalmistaja hea õigusloome ja normitehnika eeskirja järgi peab järgima, ei sisalda erisusi kohtute diskretsiooni sekkuvatele piirangute ning on ebamõistlik eeldada, et eelnõu ettevalmistaja igakordselt selliseid lisanõudeid õiguskirjandusest otsima hakkab. Olukorras, kus käsitletav õigusloome on igakordselt maksimaalselt intensiivselt puudutatud isikute ringi põhiõiguseid ja -vabadusi piirav, on nii seaduseelnõu ettevalmistajal kui seadusandjal igakordselt seaduseelnõu

menetlemisel suur nn must ala, mida reguleerib üksnes väga üldine hea õigusloome ja normitehnika eeskiri. Samal ajal on õiguskirjanduses välja toodud, et kui seadusandja kohtule piisavat diskretsiooniruumi ei jäta, ahendab see kohtu otsustamise ruumi ja kohus peab tegema otsuse, millega ta pole põhimõtteliselt nõus. See ei ole enam aus ja õiglane kohtupidamine ja see ei ole õiglane kohtuotsus. See omakorda mõjutab negatiivselt üldsuse rahulolu õiguskaitseorganite tööga ning saadava lahendiga õigusrahu saavutamist, mistõttu on rahulolu kohtute tööga olulises seoses piirangute ja ettekirjutustega, mida seadusandja on kohtute diskretsiooni sekkudes teinud ning millest kohus oma töös peab lähtuma. Selliste põhimõtete tagamist aga ei saa käesoleval hetkel seaduseelnõu ettevalmistajalt ning seadusandjalt oodata, kuivõrd puudub üldine eeskiri, mis ütleks, millistele põhimõtetele peab kohtute otsustusvabaduse piirangute kehtestamine demokraatlikus õigusriigis vastama.

Peamised põhimõtted, mida kohtute diskretsiooni piiramisel silmas pidada ning nende eesmärgid on kaardistatult järgmised:

- (i) kavandatavad poliitikasuunad, sealhulgas ettekirjutused kohtutele, peavad olema selgelt sõnastatud ja jõustatud, et huvirühmade ja ühiskonna jaoks oleks tagatud õiguspoliitika ettenähtavus ja avatus;
- (ii) kuivõrd tihtipeale on kohtute diskretsiooni piiravate muudatuste kehtestamise vajaduse argumendina välja toodud konkreetse süüteoliigi toimepanemiste arvu kasv, tuleb igakordselt analüüsida, kas kasvav kuritegevus näitab probleeme ühiskonnas või on konkreetse süüteo arvu kasv signaal riigile, et karistusõigusliku regulatsiooniga on liiale mindud ning riik on hakanud ebaadekvaatselt reageerima ühiskonna probleemidele;
- (iii) konkreetse süüteo eest kehtestatud ettekirjutus peab vastama ühiskonna nägemusele ausast ja õiglasest karistusest sellise süüteo eest, et sanktsioonisüsteem ei muutuks voluntarismiks ja põhjendamatuks;
- (iv) piirangute eesmärgi saavutamiseks vajalike vahendite valikut, sh otsustust karistamise piiranguid kehtestada või kohandada ning seeläbi kohtute otsustusvabadust piirata, tuleb teaduslikult analüüsida ja põhjendada;
- (v) karistamise üht eesmärki ei tohiks eelistada teisele;
- (vi) kohtule ettekirjutuse sisu peab olema selgelt määratletud, et igaühel oleks võimalik ette näha, ning milline karistus konkreetse teo eest ähvardab, et ta saaks oma käitumist vastavalt kujundada;
- (vii) kohtute otsustusvabaduse piiramine ja olemasolevate piirangute kohandamine peavad olema vajalikud;

- (viii) ettekirjutust ettenägev säte peab kohtul võimaldama mõista karistuse, mis ei ole teo ebaõiguse määra ning uute kuritegude toimepanemise ärahoidmise ja õiguskorra kaitsmise eesmärki silmas pidades ilmselgelt ülemäärane;
- (ix) sanktsiooniraamid ja ettekirjutused peavad olema piisavalt määratletud ning ei tohi olla liiga laiad, et oleks tagatud vastavus *nulla poena sine lege* põhimõttele;
- (x) karistusõigusloome peab vastama teadusliku korrektsuse nõuetele ja olema ette valmistatud teadusliku analüüsi tulemusena, et see ei oleks allutatud mitte üksnes õiguspoliitilistele otsustele ning et otsused ei muutuks seadusandja volutarismiks;
- (xi) ettekirjutus peab olema ühtlustatud demokraatliku õigusriigi põhiväärtustega, et iga süüdimõistetud isik saaks karistuse, mis on karistamise eesmärke täitev, seaduslik, proportsionaalne, tõhus ning sarnane teistele, samamoodi paiknevatele süütegudele määratud karistusega.

Seadusandja on kohtute diskretsiooni piiramisel eelnimetatud põhimõtteid järginud enamasti nii-öelda poolikult. Seaduseelnõu dokumentides ei ole autori hinnangul piisavalt käsitletud, miks on konkreetse süüteo toimepanemiste tõusu tõlgendatud igakordselt signaalina karistamise täiendavate piirangute kehtestamiseks, sealjuures on täielikult käsitlemata probleemi lähtepõhjused ning seega tagamata diskretsiooni piirava meetme vajalikkuse analüüs. Eriti ilmekalt avaldus see korduvuse karistamisel ja tingimisi vabastamise piiramisel joobes sõidukijuhtimisel. Kuivõrd korduvus kui isikuomadus ning sellest tulenevad piirangud on sageli seotud isiku sotsiaalse ja majandusliku taustaga ning seeläbi isikuomadustega, ei ole autori hinnangul tingimata probleem puudulikus või liiga leebes olemasolevas regulatsioonis ning on vajalik täiendavalt käsitleda, miks täiendavalt kohtute otsustusvabaduse piiramine konkreetse eesmärgini viiv ning kuidas on sealjuures põhjendatud, et kehtestatav kohtute otsustusvabadust kitsendav karistamise piirang ei ole sealjuures ilmselgelt ülemäärane. Samuti on eelnimetatu käsitlemata jätmisel ilmne oht, et karistamise üht eesmärki eelistatakse liigselt teistele – kui riik reageerib korduvuse karistamise ja tingimisi vabastamise piirangutega süütegudele, mille toimepanemise alged on konkreetse isiku isikuomadustes, kandub karistusüsteem liigselt kättemaksu usku ning eelkõige jääb kõrvale isikute rehabilitatsioon. Kehtiv karistusseadustik ei näe ette võimalust vangistuse asendamist raviga näiteks alkoholisõltlastele või kleptomaanidele.

Osaliselt käsitlemata oli enamasti ka kohtute otsustusvabadust piiravate ettekirjutuste vajalikkuse nõue ning seaduseelnõu dokumentide ja põhjenduste toetamine teadusliku analüüsiga. Eelnimetatu avaldus eelkõige karistuse kergendamise piiramisel eluaegse vangistuse korral, mille puhul ei olnud absoluutselt põhjendatud karistusraami ülemmäära

kehtestamist. Seadusandja nimetas küll ülemmäära puudumist seaduselüngaks, kuid ei olnud kuidagi põhjendatud või analüüsitud, miks on seda käsitletud lüngana ning milles seisneb reaalne vajadus sellise ülempiiri loomiseks seeläbi kohtute diskretsiooni täiendavaks piiramiseks ning mis on regulatsiooni eesmärk. Samuti ei olnud vajalikkuse ning teadusliku analüüsi nõuet täidetud vabadusevastaste süütegude puhul tingimisi vabastamise keelu kohaldamisel ning kuigi vabadusvastased süüteod asuvad küll KarS-i 9. peatükis isikuvastaste süütegude all, ei ole autori hinnangul üksnes sellest arusaadav ega üldtuntuna mõistetav, kuidas on vabadusvastased süüteod seotud retsidiivsusega ning analüüsiga, millega muudatuse vajalikkust põhjendati.

Demokraatlike õigusriigi põhiväärtuste kaitse tagamiseks ning õiguspoliitika ettenähtavuse ja avatuse huvides peaks käesoleva magistr töö autori arvates koostama riiklikud juhised või suunised, mis aitaksid kohtute diskretsioonipiiranguid ette nägevate seaduseelnõude ettevalmistajaid ja seega seadusandjal niivõrd intensiivselt põhiõigusi mõjutavate piirangute kehtestamisel kõiki õigusteoreetilisi nõudeid järgida. Kuivõrd selliste põhimõtete laiemalt järgimata jätmisel ning kohtute otsustusvabadust liigselt piirates on oht, et ühiskonnas tõstetub muudatuste eesmärgiga sootuks vastupidine reaktsioon, on oluline, et seaduseelnõude ja seadusandja tegevus oleks ühiskonnale ka väliselt arusaadavalt vajalik, proportsionaalne ning ühesugune. Kehtestatavaid ja juba olemasolevaid ettekirjutusi tuleks sealjuures käsitleda ja hinnata koos, kuivõrd kohtute diskretsiooni kitsendavate piirangute seadmine toimub seadusloomes n-ö etapiliselt ning seega on vajadus konkreetsete suuniste järele aktuaalne edasiste ebakõlade ja -ühtluste vältimiseks.

JUDICIAL DISCRETION IN PUNISHING

SUMMARY

The aim of this Master's thesis was to examine the principles and requirements that are set for the legislator when passing acts regarding punishing that limit the discretion of the courts and to analyse whether these principles have been followed when amending the Criminal Code as from 01.01.2015. The Constitution of the Republic of Estonia sets out that justice shall be administered solely by the courts. The courts shall be independent in their activities and shall administer justice in accordance with the Constitution and laws. By amending existing sentencing guidelines and precepts, the legislator sets out guidelines and limitations for the judge that limit the discretion of the judge, who still must follow these precepts when administering justice. This raised the question whether the main principle of the rule of law pursuant to the Constitution – justice shall be administered solely by the courts – is complied with in the Republic of Estonia. When deciding on enacting legislation which limits the courts' discretion on punishing – regulating such an invasive breach as are a person's fundamental rights and freedoms - the legislator shall follow more distinct principles and requirements in preparing such act than is set out by the general Rules for Good Legislative Practice and Legislative Drafting. Whereas such specific principles are not set out in any existing legal documents and a draft act is initiated by different institutions, it can't be expected from the legislator that in each case these principles are explicitly searched for in legal literature and judicial practice.

Therefore, the first chapter of this Master's thesis uses data collection of the criteria and gives an overview of the principles set out in legal literature and judicial practice, that the legislator shall follow when intervening with the courts' discretion. The first chapter includes analysis of the criminal politic background of setting sentencing guidelines and precepts and researches the fundamental principles of a democratic rule of law which set out additional aims and principles, that the legislator shall take into account whereas the society's and a person's fundamental interests contrast. The first chapter altogether sets out the principles the legislator's activities are compared to in chapter two. The second chapter analyses the Criminal Code amendments from 01.01.2015 that have limited the discretion of the judges and the reasoning of such. The draft act documents of each such limitation are researched and the compliance with the principles and requirements set out in the first chapter is analysed. The main focus of the second chapter is set on applying more severe sentencing guidelines on repeat

offenders and prohibition of parole, whereas these amendments have impacted the discretion of the courts most intensely. The second chapter also analyses other precept applied in the Criminal Code.

The research of legal literature and judicial practice concluded that the main principles and requirements, that the legislator shall follow when implementing precepts on the courts' discretion, are:

- (i) proposed criminal policies, including precepts for the courts, must be clearly formulated and enforced to ensure predictability and openness of legal policies for the interest groups and the society;
- (ii) as the increase in the number of offenses is often cited as a reasoning for the need to additionally limit the discretion of the courts, it must be examined in each case whether the increase in crime indicates a problem in the society or whether the increase shows the country's inadequate response to societal challenges;
- (iii) the precept imposed for a particular offense must be consistent with the society's vision of a fair and just punishment for such an offense so that punishing does not become voluntary and unjustified;
- (iv) the choice of means necessary to achieve the purpose of the precept, including the decision to impose or adjust precepts on punishment and thereby restrict the discretion of the courts, must be scientifically analysed and justified;
- (v) one sentencing aim should not take precedence over another;
- (vi) the content of the precept must be clearly defined so that anybody can foresee what the penalty for a particular wrongdoing is, so that they can act accordingly;
- (vii) it must be necessary to limit the discretion of the courts and to amend existing restrictions;
- (viii) the provision prescribing the precept must enable the court to impose a penalty which is not clearly excessive regarding to the degree of wrongfulness of the act and the objective of preventing the commission of new offenses and protecting law and order;
- (ix) sentencing guidelines and precepts must be sufficiently defined and not be too broad, to ensure compliance with the principle of *nulla poena sine lege*;
- (x) criminal legislation must meet the requirements of scientific rigor and be prepared as a result of scientific analysis, so that the limitations on the court's discretion are not subject only to legal policy decisions and so that such decisions are not voluntarism of the legislator;

- (xi) the precept must be harmonised with the fundamental values of a democratic country governed by the rule of law, so that each convicted person receives a sentence that fulfils the aims of sentencing and is, lawful, proportionate, effective and similar to punishments imposed for other similar offenses.

The legislator had partially followed these principles throughout amending the Criminal Code. The legislative documents did not analyse in each case, why the increase of certain offenses was deemed as justification for additional limiting of the courts' discretion, the roots of such issues were not researched and therefore the analysis of the necessity of the precepts limiting the courts' discretion was not duly performed. For example, with repeat offenders, the repetitiveness is deemed as a character trait and oftentimes these characteristics are mainly influenced by a person's social and financial background, therefore needing additional analysis of whether the root of the problems can be solved or positively affected outside of criminal sanctioning system instead of deciding to increase the invasiveness of punishing for such offenders. In this case, without proper analysis and scientific research, one can not definitively say, that the additional increase in punishing and the restriction on the courts' discretion is clearly excessive. The Criminal Code in force at the moment does not set out the possibility to substitute imprisonment by treatment for the typical repeat offenders, for alcoholics and kleptomaniacs.

Ignoring these principles and not throughoutly analysing the necessity of each limitation run the risk of aiming the sentencing system too much on punishing and focusing less on other aims, especially rehabilitation. With ignoring the principles, the initial aims for limitations may actually have the opposite effect in the society whereas the reaction of the country to the wrongdoing of criminals is directly related to the satisfaction of the victims and persons included in the criminal proceedings regarding a fair trial. Therefore it is important that the legislator is in each case aware of necessary principles to keep in mind when implementing restrictions on the courts' discretion, to ensure that the criminal justice system follows the democratic fundamental principles, is open and proportional and so that the penalty system serves its intended purpose in reality.

KASUTATUD ALLIKAD

Kasutatud kirjandus

1. Aaviksoo, B. Riigikohtu aktivism asjassepuutuvuse ja seadusandja otsustusruumi doktriinide valgel: *vingt ans après, dix ans plus tard*. Kohtute aastaraamat. Riigikohus, 2016.
2. Ahven, A. Eluaegsete kinnipeetavate ennetähtaegne vabastamine. Justiitsministeerium. Tallinn, 2010.
3. Ahven, A. Joobes sõidukijuhtimise analüüs: nähtuse ulatus, karistuspraktika ja retsidiivsus. Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika analüüs nr 2/2015. 30.06.2015.
4. Ashworth, A.; Roberts, J. V. Sentencing Guidelines: Exploring the English Model. Oxford University Press. 2013.
5. Bailey, W. C. Poverty, Inequality, and City Homicide Rates: Some Not So Unexpected Findings. *Criminology* 22. 1984.
6. Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: Juura 2020.
7. Ernits, M.; Pikamäe, P.; Samson, E.; Sootak, J. Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Eelnõu lähtealused ja põhjendus. Avatud Eesti Fond: Tallinn-Tartu-Kiel, 1999.
8. Forst, B.; Wellford, C. Punishment and sentencing: Developing sentencing guidelines empirically from principles of punishment. *Rutgers L. Rev.* 33 (1980).
9. Freed, D. J. Federal Sentencing in the Wake of Guidelines: Unacceptable Limits on the Discretion of Sentencers. *The Yale Law Journal* vol 101 no. 8, 1992.
10. Herz, C. Striving for Consistency: Why German Sentencing Needs Reform. *German Law Journal* 21, 2020.
11. Hirsch, H. J. Õigusriikliku karistusõiguse aktuaalsed probleemid - *Juridica* III/2014.
12. Holman, B.; Ziedenberg, J. The Dangers of Detention. The Impact of Incarcerating Youth in Detention and Other Secure Facilities. Justice Policy Institute, Report. *Juvenile Justice*, 2006.
13. Jakobs, G. Das Strafrecht zwischen Funktionalismus und „alteuropäischem“ Prinzipiendenken. De Gruyter, 2009.
14. Justiitsministeerium. Riigikogu otsus. Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030.
15. Justiitsministeerium. Ohtlike kalduvuskurjategijate kohtlemise poliitika. 01.03.2017.
16. Karistusseadustik. Komm vlj. 3. vlj. Tallinn: Juura 2009.
17. Karistusseadustik. Komm vlj. 4. vlj. Tallinn: Juura 2015.

18. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise). - 453 SE.
19. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. - 554 SE.
20. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. - 658 SE.
21. Karistusseadustiku, karistusregistri seaduse, liiklusseaduse ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. - 328 SE.
22. Kuritegevus Eestis 2020. Justiitsministeerium.
23. Lass, L. Kohtud ja advokatuur on karistusseadustiku muudatuste suhtes kriitilised. ERR, 11.01.2017.
24. Lee, M. R. Concentrated Poverty, Race, and Homicide. *Sociological Quarterly* 14, 2000.
25. Lõhmus, U. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn - Juura, 2012.
26. Maasik, J. Juriidilise isiku kriminaalvastutus – õiguslikud lähtekohad ja probleemid. Magistritöö. Tartu, 2018.
27. MDFT – mitmedimensiooniline pereteraapia. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakond.
28. Miceli, T. J. Criminal Sentencing Guidelines and Judicial Discretion. *Contemporary Economic Policy*, 26, 2008.
29. O'Malley, T. Living without Guidelines, Ashworth, A.; Roberts, J.V. *Sentencing Guidelines: Exploring the English Model*. 2013.
30. Ohtlike kalduvuskurjategijate kohtlemise poliitika. Justiitsministeerium. 01.03.2017.
31. Pare, P.-P.; Felson, R. Income inequality, poverty and crime across nations. *The British Journal of Sociology*, Volume 65, Issue 3. 2014.
32. Parmas, A. Karistuspoliitika tulevikuväljavaated. 2012.
33. Parmas, A.; Kiris, R. Karistusjärgne kinnipidamine põhiseaduse vastane, mis saab edasi? *Riigikogu Toimetised* nr 24, 2011.
34. Pratt, T. C.; Cullen, F. T. *Assessing Macro-level Predictors and Theories of Crime: A Meta-Analysis*. *Crime and Justice: A Review of Research* Vol. 12. University of Chicago Press: Chicago, 2005.
35. Riigikogu 09.06.2010 otsus „Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018“ heakskiitmine. -757 OE I. Lisa „Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018“.
36. Ristoph, A. Desert, Democracy, and Sentencing Reform. *Journal of Criminal Law and Criminology*, volume 96, issue 4, 2006.

37. Saar, S. Juriidilisele isikule kuriteo eest süüdi mõistmise järel tsiviilkohtumenetluses sundlõpetamise vastavus *ne bis in idem* printsiibile. Magistritöö. Tartu, 2018.
38. Sampson, R. J.; Lauritsen, J. L. Violent Victimization and Offending: Individual-, Situational-, and Community-level Risk Factors. Understanding and Preventing Violence: Social Influences, Vol. 3. National Academy Press: Washington, 1994.
39. Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn – Juura, 2003.
40. Sootak, J. Korduvarvestamise keeld karistuse kohaldamisel. - Juridica VIII/2016.
41. Sootak, J. Kriminaalpoliitika. Tallinn: Juura 2015.
42. Sootak, J. Optiline karistusõigus. Skeeme ja tekste karistusõiguse loengute juurde. Tallinn: Juura, 2007.
43. Sotsiaalministeerium. Vaesus Eestis. Eesti statistika. Vaesuse mustrid. Tallinn, 2010.
44. Schwarzer, W. W. Judicial Discretion in Sentencing. Purposes at Sentencing: Commentary. Federal Sentencing Reporter, May/June 1991.
45. Tammiste, B. Kuriteos kannatanute tagasivide. Justiitsministeerium, 2020.
46. Tammiste, B.; Salla, J.; Tüllinen, K.; Kruusmaa, K.-C. Ohtlike kalduvuskurjategijate sihtgrupi, meetmete ja kohtlemise analüüs. Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika analüüs nr 9/2016.
47. Travis, A. Reoffending rates higher after short jail terms, study finds. The Guardian, 10.05.2010.
48. Truu, M. Pilk karistusõiguse lähte: määratletuse põhimõttest süütekoosseisu sõnastamisel ja tõlgendamisel. - Juridica IX/2019.
49. Õiguskantsleri 24.07.2015 seisukoht nr 6-1/140488/1503265. Eluaegset vangistust kandva kinnipeetava karistusest tingimisi vabastamise kord.
50. Weaver, V. M. Frontlash: Race and the Development of Punitive Crime Policy. Studies in American Political Development, 21 (2), 2007.

Kasutatud kohtupraktika

Eesti kohtupraktika

51. RKKKm 3-1-1-59-13.
52. RKKKo 1-19-5146.
53. RKKKo 3-1-1-72-16.
54. RKKKo 3-1-1-76-12.

55. RKKKo 3-1-1-52-13.
56. RKKKo 3-1-3-9-00.
57. RKPJKo 3-4-1-9-03.
58. RKKKo 3-1-1-29-04.
59. RKPJKo 3-4-1-2-05.
60. RKPJKo 3-4-1-16-10.
61. RKPJKo 3-4-1-13-15.
62. RKPJKo 3-4-1-13-15.
63. RKKKo 3-1-1-6-17.
64. RKPJKm 3-4-1-7-17.
65. RKPJKo 3-4-1-3-16.
66. RKEK 3-1-1-117-01.

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika

67. EIKo 15974/90, *Praeger ja Oberschlick vs. Austria*.
68. EIKo 22107/93, *Findlay vs. Ühendkuningriik*.
69. EIKo 24061/04, *Alexey Ovchinnikov vs. Venemaa*.
70. EIKo 2614/65, *Ringelsen vs. Austria*.
71. EIKo 43425/98, *Skalka vs. Poola*.
72. EIKo 7819/77, 7878/77, *Campbell ja Fell vs. Ühendkuningriik*.

Euroopa Kohtu praktika

73. EKo C-619/18, *Commission versus Poland*. ECLI:EU:C:2018:910.
74. EKo C-216/18, *Minister for Justice and Equality*. ECLI:EU:C:2018:586.
75. EKo C-452/16, *Krzysztof Marek Poltorak*. ECLI:EU:C:2016:858.
76. EIKo 39343/98, 39651/98, 43147/98 ja 46664/99, *Kleyn and Others versus the Netherlands*.

Kasutatud õigusaktid

77. 12. augusti 1949 Genfi (I) konventsioon haavatud ja haigete sõjaväelaste olukorra parandamise kohta maismaal. - RT II 1999, 17, 107.
78. 12. augusti 1949 Genfi (II) konventsioon haavatud, haigete ja merehädas sõjaväelaste olukorra parandamise kohta merel. - RT II 1999, 18, 116.

79. 12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta. - RT II 1999, 21, 121.
80. Eesti Vabariigi Põhiseadus. - RT I, 15.05.2015, 2.
81. Eesti Vabariigi ühinemisest Rahvusvahelise Punase Risti ja Punase Poolkuu Seltside Liiga konventsioonide ja lisaprotokollidega. - RT 1992, 34, 447.
82. Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri. - RT I, 29.12.2011, 228.
83. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. - RT II 2010, 14, 54.
84. Karistusseadustik. - RT I, 03.03.2021, 3.
85. Karistusseadustik. - RT I, 07.07.2017, 5.
86. Karistusseadustik. - RT I, 21.06.2014, 28.
87. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. - RT I, 13.12.2013, 5.
88. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. - RT I, 12.07.2014, 1.
89. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (suhtumise karmistamine sõiduki joobes juhtimisse). - RT I, 07.07.2017, 1.
90. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise). - RT I, 05.12.2017, 1.
91. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. - RT I, 19.03.2019, 3.
92. Konventsioon aegumistähtaja mittekohaldamisest sõjakuritegude ja inimsusevastaste kuritegude suhtes. - RT II 1994, 16, 50.
93. Kriminaalpoliitika põhialuste aastani 2030 heakskiitmine. - RT III, 13.11.2020, 6.
94. Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut. - RT II 2002, 2, 5.
95. Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi muudatuste ratifitseerimise seadus. - RT II, 12.02.2013, 1.
96. Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi ratifitseerimise seadus. - RT II 2002, 2, 5.
97. Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut. - RT II 2002, 2, 5.
98. Sõjavangide kohtlemise 12. augusti 1949 Genfi (III) konventsioon. - RT II 1999, 19, 117.
99. Tsiviilisikute sõjaaegse kaitse 12. augusti 1949 Genfi (IV) konventsioon. - RT II 1999, 20, 120.
100. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. - RT I, 22.03.2021, 8.

Muud allikad

101. Justiitsministeeriumi kodulehekül. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/et/kriminaalpoliitika-arengusuunad>.
102. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna kodulehekül. Arvutivõrgus: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/>.
103. Vanglate kodulehekül. Arvutivõrgus: <https://www.vangla.ee/>.
104. 11. märtsi 2016. aasta Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatise. - ELT L 132.